

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΙΗΣΗ - ΕΠΕΑΕΚ II

Κατεύθυνση: Ιδιωτικό Δίκαιο

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αντωνίας Γ. Κοντογεωργάκη

**Η διεθνής δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο δίκαιο
στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές**

Επιβλέπων: Καθηγητής Β. Δούβλης

ΑΘΗΝΑ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΓΕΝΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΚΑΙΟΥ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Δίκαιο & Ευρωπαϊκή Ενοποίηση»

Κατεύθυνση: Ιδιωτικό Δίκαιο

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αντωνίας Γ. Κοντογεωργάκη

**Η διεθνής δικαιοδοσία και το εφαρμοστέο δίκαιο
στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές**

Επιβλέπων: Καθηγητής Β. Δούβλης

ΑΘΗΝΑ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007

Panteion University
of Social and Civil Sciences

General Department of Law

Postgraduate Studies Programme
“Law and European Unification”
Direction: Private Law

International Jurisdiction and Applicable Law in e-Banking Transactions
by Antonia G. Kontogeorgaki

Counsellor: Professor V. Douvlis

Athens 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄:

Η διεθνής δικαιοδοσία στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	18
1. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001	18
1.1. Γενικά.....	18
1.2. Η κύρια βάση διεθνούς δικαιοδοσίας.....	21
1.2.1. Η δωσιδικία του τόπου κατοικίας του εναγομένου.....	21
1.2.2. Η δωσιδικία της έδρας της εταιρίας ή του νομικού προσώπου... ..	22
1.2.3. Το πρόβλημα της εγκατάστασης στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	23
1.3. Οι ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας.....	25
1.3.1. Διαφορές εκ συμβάσεως.....	25
1.3.2. Διαφορές εξ αδικοπραξίας.....	27
1.3.3. Διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευση υποκαταστήματος, πρακτορείου ή άλλης εγκατάστασης.....	29
1.4. Η διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών.....	30
1.5. Η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας.....	35
2. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού ΚΠολΔ.....	37
2.1. Η αρχή της εδαφικότητας.....	38
2.2. Η γενική κατά τόπο αρμοδιότητα και οι παραλλαγές της.....	38
2.3. Η ειδική συντρέχουσα δωσιδικία της δικαιοπραξίας.....	40
2.3.1. Ο τόπος κατάρτισης της δικαιοπραξίας.....	41
2.3.2. Ο τόπος εκπλήρωσης της παροχής.....	43
2.3.3. Οι υπαγόμενες διαφορές.....	44
2.4. Διαφορές από αξιόποινη πράξη.....	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄:

Το εφαρμοστέο δίκαιο στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	48
1. Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980.....	49
1.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	49
1.2. Η αρχή της ελεύθερης επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου.....	51
1.3. Το εφαρμοστέο δίκαιο ελλείπει επιλογής.....	53
1.3.1. Το τεκμήριο του άρθρου 4 παρ. 2 ΣύμβΡ.....	54
1.3.2. Η αρχή του κράτους προέλευσης.....	56
1.4. Συμβάσεις καταναλωτών.....	57
1.5. Η Πρόταση Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές.....	60
2. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007.....	65
2.1. Σκοπός.....	65
2.2. Πεδίο εφαρμογής.....	65
2.3. Ελευθερία επιλογής δικαίου.....	66
2.4. Αδικοπραξίες.....	67
2.5. Η σχέση του Κανονισμού 864/2007/ΕΚ με την Οδηγία 2000/31/ΕΚ.....	68
3. Οι διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του Αστικού Κώδικα.....	69
3.1. Ο κανόνας συνδέσεως του άρθρου 25 ΑΚ.....	69
3.2. Ο σύνδεσμος της <i>lex loci delicti commissi</i> κατά το άρθρο 26 ΑΚ.....	71
3.3. Η εφαρμογή του άρθρου 26 ΑΚ στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	72
4. Οι ουσιαστικοί κανόνες δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	75
4.1. Γενικά.....	75
4.2. Η <i>lex mercatoria</i>	76
4.3. Η έννοια της <i>lex electronica</i> και η δυνατότητα εφαρμογής της στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές.....	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	80

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	84
A. Ελληνική.....	84
B. Ξενόγλωσση.....	87
ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	88
ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ.....	91
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	96
1. Ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ	
[άρθρα 1-5, 15-17, 22-23, 59-60].....	96
2. Οι διατάξεις του ελληνικού ΚΠολΔ	
[άρθρα 3, 22-23, 25, 33, 35].....	100
3. Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 [άρθρα 1-5, 7].....	101
4. Η Πρόταση Κανονισμού Ρώμη Ι [άρθρα 1-5, 18].....	103
5. Ο Κανονισμός 864/2007/ΕΚ [άρθρα 1-4, 14, 23, 27].....	106
6. Οι διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του ΑΚ [άρθρα 25-26].....	109
7. Η Οδηγία 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο	
[άρθρα 1-3, 5-6, 17].....	110
8. Η Οδηγία 2002/65/ΕΚ για την εξ αποστάσεως παροχή	
χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές	
[άρθρα 1-5, 14].....	114

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕ	Ανώνυμη Εταιρία
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
απόφ.	απόφαση
αριθ.	αριθμός
Αρμ.	Αρμενόπουλος
βλ.	βλέπε
ΓΟΣ	Γενικοί Όροι Συναλλαγών
Δ	Δίκη
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΔελτΕΕΤ	Δελτίον Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών
δηλ.	δηλαδή
ΕΕ	Επίσημη Εφημερίδα (Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων)
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΕΝ	Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών
εδ.	εδάφιο
ed.	edition
ΕΖΕΣ	Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
εκδ.	εκδόσεις
έκδ.	έκδοση
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕΝΔ	Επιθεώρηση Ναυτικού Δικαίου
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
επ.	επόμενα
επιμ.	επιμέλεια
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιώς
in f.	in fine
Καν	Κανονισμός

Καν Βρυξ Ι	Κανονισμός Βρυξέλλες Ι
Κεφ.	Κεφάλαιο
κ.ά.	και άλλα
κ.λπ.	και λοιπά
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ν.	νόμος
ν.π.ι.δ.	νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου
NoB	Νομικό Βήμα
Οδ.	Οδηγία
ό.π.	όπου παραπάνω
παρ.	παράγραφος
παρατ.	παρατηρήσεις
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
ΠειρΝ	Πειραϊκή Νομολογία
περ.	περίπτωση
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΠΠρΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠΠρΘεσ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
ΠΠρΠειρ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Πειραιώς
πρβλ.	παραβάλε
Σ	Σύνταγμα
σ./σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση
ΣυλλΝομολ.	Συλλογή Νομολογίας ΔΕΚ
ΣυμβΒρυξ	Σύμβαση των Βρυξελλών
ΣύμβΡ	Σύμβαση της Ρώμης
ΣυνθΕΚ	Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
τεύχ.	τεύχος
τόμ.	τόμος
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως
ΧρηΔικ	Χρηματοπιστωτικό Δίκαιο
ΧρΙΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σημερινή εποχή της Κοινωνίας της Πληροφορίας¹, οι τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών αποτελούν μέρος της καθημερινότητας όλων μας, καθώς χρησιμεύουν τόσο στην αναζήτηση, ανεύρεση και ανταλλαγή πληροφοριών, όσο και στην κατάρτιση και εξυπηρέτηση εμπορικών συμβάσεων². Με δεδομένη τη μείωση των λειτουργικών εξόδων που επιτυγχάνουν οι επιχειρήσεις με τη χρήση των εναλλακτικών ηλεκτρονικών δικτύων³, αλλά και τη διευκόλυνση των πελατών τους κατά τη διεκπεραίωση των συναλλαγών τους, συνεπεία της ταχύτατης εκτέλεσης και της απεριόριστης διενέργειας αυτών καθ' όλο το 24ωρο, η χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών στις εμπορικές συναλλαγές έχει προσλάβει πολύ σημαντικές διαστάσεις, ώστε να γίνεται πλέον λόγος για μια ακόμη επανάσταση στην παγκόσμια οικονομία, την αποκαλούμενη «Νέα Οικονομία» (New Economy)⁴.

Η διασύνδεση της «Νέας Οικονομίας» με την εντυπωσιακή εξέλιξη της τεχνολογίας των δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών, δίνει τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις, πέραν της αύξησης της παραγωγικότητάς τους, να διεξάγουν τις συναλλαγές τους με ηλεκτρονικά μέσα, συντελώντας με καθοριστικό τρόπο στην ανάπτυξη του «ηλεκτρονικού εμπορίου» (e-commerce). Με τον τελευταίο όρο αποδίδεται το σύνολο των συναλλαγών που διενεργούνται ηλεκτρονικά, αναφορικά με προϊόντα και υπηρεσίες, είτε λαμβάνουν χώρα μεταξύ επιχειρήσεων (B2B: Business to Business) είτε μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών (B2C: Business to Consumer), διακρίνεται δε σε έμμεσο (off-line) και άμεσο (online) ηλεκτρονικό εμπόριο. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για ηλεκτρονική παραγγελία υλικών αγαθών, τα οποία όμως παραδίδονται μέσω των παραδοσιακών τρόπων διανομής, π.χ. του ταχυδρομείου, ενώ στη δεύτερη για ηλεκτρονική παραγγελία και παράδοση άυλων αγαθών και υπηρεσιών, π.χ. λογισμικού, υπηρεσιών πληροφόρησης κ.λπ.⁵.

¹ Για τη συνταγματική αναγνώριση και κατοχύρωση του όρου βλ. το άρθρο 5Α παρ. 2 εδ. α' Σ: «Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας», που προστέθηκε μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος από την Ζ' Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων με το από 6 Απριλίου 2001 Ψήφισμα (ΦΕΚ Α' 84/17.4.2001).

² Για τον διαχωρισμό των εμπορικών συμβάσεων στο διαδίκτυο σε δύο υποκατηγορίες, τις εμπορικές συμβάσεις μεταξύ φυσικών ή νομικών προσώπων που διεξάγονται στα πλαίσια της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας και τις καταναλωτικές συμβάσεις, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι συμβάσεις μεταξύ χρηστών και παροχών πρόσβασης στο διαδίκτυο, βλ. *Τσιαχρής*, Συναλλαγές μέσω διαδικτύου: δωσιδικία και εφαρμοστέο δίκαιο κατά το ελληνικό και κοινοτικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, 2005, 17 επ.

³ Αναλυτικά για τα ηλεκτρονικά δίκτυα βλ. *Χριστοδούλου*, Ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου ιδιαιτερότητες του καθεστώτος των ηλεκτρονικών δικτύων -μετά τις Οδηγίες 2002/19 - 22, 58 και τον Κανονισμό της ΕΕΤΤ για τα Domain Names-, Δ 35 (2004), 417 επ.

⁴ Βλ. *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, Ηλεκτρονική Τραπεζική, 2005, 63 επ.

⁵ Για την έννοια του ηλεκτρονικού εμπορίου βλ. ενδεικτικά *Αλεξανδρίδου*, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου: Ελληνικό και Κοινοτικό, 2004, *Γραμματικάκη-Αλεξίου*, Ηλεκτρονικό εμπόριο, Ιδιωτικό Διεθνές δίκαιο, Διεθνές Ομοιόμορφο δίκαιο και κοινοτικές ρυθμιστικές προσπάθειες – μια συγκριτική επισκόπηση, ΕΕΕυρΔ Ειδικό τεύχος 2001, 135 επ, *Δελούκα-Ιγγλέση*, Νομικά θέματα ηλεκτρονικού εμπο-

Τμήμα του ηλεκτρονικού εμπορίου αποτελεί και η ηλεκτρονική τραπεζική (e-banking), η οποία περιλαμβάνει οποιαδήποτε εμπορική συναλλαγή διεξάγεται μεταξύ της τράπεζας και των πελατών της με την παρεμβολή ηλεκτρονικών δικτύων, χωρίς άμεση επαφή με το προσωπικό της τράπεζας⁶. Οι τράπεζες υπήρξαν διεθνώς πρωτοπόρες στην υιοθέτηση των νέων τεχνολογιών και την αξιοποίηση των συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών⁷, καταρχήν, με τη θέση σε λειτουργία κλειστών δικτύων τηλεπληροφορικής για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ τους και τη διενέργεια συγκεκριμένων τραπεζικών εργασιών (λ.χ. διατραπεζικές εντολές πληρωμής), και στη συνέχεια με την επέκταση των ως άνω δικτύων και για τη συναλλακτική επαφή με την πελατεία τους⁸. Πλέον, στις «εφαρμογές της ηλεκτρονικής τραπεζικής» υπό ευρεία έννοια συγκαταλέγονται τραπεζικές συναλλαγές που πραγματοποιούνται: α) μέσω των Αυτόματων Ταμειολογιστικών Μηχανών (ATMs)⁹, β) μέσω σταθερού (phone banking) ή κινητού τηλεφώνου (mobile banking), όπου οι συναλλαγές πραγματοποιούνται μέσω αυτοματοποιημένου τηλεφωνικού κέντρου της τράπεζας, γ) μέσω του προσωπικού υπολογιστή του χρήστη (PC banking), χωρίς την παρεμβολή άλλου δικτύου (λ.χ. Internet) και δ) μέσω αμφίδρομης τηλεόρασης (TV banking), η οποία είναι συνήθως συνδεδεμένη με συνδρομητικό τηλεοπτικό δίκτυο¹⁰.

Οι ανωτέρω τρόποι διεξαγωγής τραπεζικών συναλλαγών πρέπει ασφαλώς να διαχωριστούν από το internet banking, το οποίο συνεπάγεται τη πραγματοποίηση τραπεζικών συναλλαγών μέσω του ανοικτού σε όλους τηλεπικοινωνιακού δικτύου που καλείται Διαδίκτυο (Internet). Πρόκειται αναμφίβολα για τον μεγάλο πρωταγωνιστή στην παγκόσμια οικονομία των αρχών του 21^{ου} αιώνα και συνακόλουθα, τον κύριο στόχο

ρίου, 2005, *Ιγγλεζάκης*, Το νομικό πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, 2003, *Καράκωστας*, Δίκαιο και Internet: νομικά ζητήματα του διαδικτύου (επιμ. Πυργάκης), 2003, 165 επ, *Λιναρίτης*, Η πρόσβαση στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες μέσω διαδικτύου, 2005, *Μούζουλας*, Συναλλαγές διαμέσου του Internet, σε: «Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο», 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικόλογων, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικόλογων, 1998, 233 επ, *Πανάγος*, Το νομοθετικό πλαίσιο για τις συναλλαγές ηλεκτρονικού εμπορίου, ΝοΒ 2004, 539 επ, *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, ό.π., 75 επ, *Τσιαχρής*, ό.π., 21 επ, *Χριστοδουλόπουλος*, Τράπεζες και ηλεκτρονικό εμπόριο, ΔελτΕΕΤ τεύχ. 25 - 26, Β' - Γ' Τριμηνία 2001, 122 επ. Επίσης, από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία *Chissick/Kelman*, Electronic Commerce – Law and Practice, 2nd ed., 2000, *Edwards/Waelde*, Law & the Internet – A Framework for Electronic Commerce, 2nd ed., 2000.

⁶ *Γιαννόπουλος*, Internet Banking: Νομικά Ζητήματα από τη Διεξαγωγή Τραπεζικών Συναλλαγών στο Διαδίκτυο, ΔελτΕΕΤ τεύχ. 34, Γ' Τριμηνία 2003, 97 επ, *Λιναρίτης*, ό.π., 17 επ.

⁷ Η Wells Fargo αναφέρεται ως η πρώτη τράπεζα που επεξέτεινε τις δραστηριότητές της στο Internet το 1995, ενώ η Security First Network Bank, με έδρα την Ατλάντα των ΗΠΑ, λειτουργεί αποκλειστικά μέσω Internet από τον Οκτώβριο του 1995· βλ. *Γιαννόπουλος*, ό.π., 97. Στην Ευρώπη, η πρώτη «εικονική» τράπεζα (virtual bank) με αποκλειστική λειτουργία στο Internet ήταν η First-e, που ανέπτυξε τις δραστηριότητές της αρχικά στο Ηνωμένο Βασίλειο, από τον Σεπτέμβριο του 1999 και για δύο περίπου χρόνια. Τέλος, την έλευση του e-banking στην Ασία σηματοδότησε τον Απρίλιο του 2000 η ίδρυση της finati-Q, ως παραρτήματος της Bank of Singapore. Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Virtual_bank.

⁸ Αναλυτικά, *Λιναρίτης*, ό.π., 17.

⁹ Σε ετήσια βάση πραγματοποιούνται μέσω των ATMs περισσότερες από 100 εκ. συναλλαγές, οι οποίες στη συντριπτική τους πλειοψηφία αφορούν στην ανάληψη μετρητών, ενώ ακολουθούν η ερώτηση υπολοίπου και διάφορες άλλες συναλλαγές (πληρωμές, μεταφορές χρημάτων κ.λπ.). Βλ. *Καραγεώργου* (επιμ.), Ηλεκτρονική τραπεζική – Στροφή από τις τράπεζες στα εναλλακτικά δίκτυα - Καλύτερη εξυπηρέτηση για τον καταναλωτή, ΔελτΕΕΤ Δ' Τριμηνία 2006, 49 επ.

¹⁰ *Γιαννόπουλος*, ό.π., 98, *Λιναρίτης*, ό.π., 17/18.

των τραπεζικών επιχειρήσεων, που δεν διστάζουν να επενδύσουν τεράστια ποσά σε υποδομές για την επέκταση της συγκεκριμένης μεθόδου ηλεκτρονικής τραπεζικής¹¹. Αποτελείται από ένα σύνολο δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών, που συνδέονται τηλεπικοινωνιακά μεταξύ τους με τη χρήση δύο κοινών πρωτοκόλλων επικοινωνίας (communications protocol)¹², του transmission control protocol (TCP) και του internet protocol (IP), τα οποία καθιστούν εφικτή τη σύνδεση διαφόρων κυβερνητικών, μη κυβερνητικών, πανεπιστημιακών και επιχειρηματικών φορέων ανά την υφήλιο¹³.

Το Διαδίκτυο δημιουργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 από το Υπουργείο Άμυνας των ΗΠΑ, με την αρχική ονομασία ARPANET (Advanced Research Projects Agency NETwork). Η εξέλιξη του ARPANET σε ένα διεθνές δίκτυο και η ανάπτυξη των κατάλληλων πρωτοκόλλων επικοινωνίας κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν, με τη συμμετοχή πολλών πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων, οδήγησαν στην αποσύνδεσή του από τον γενεσιουργό λόγο της εξυπηρέτησης στρατιωτικών σκοπών και στη δημιουργία του Διαδικτύου, το 1985 περίπου, μετά τη συγχώνευση του ARPANET με το NSFNET (National Science Foundation NETwork)¹⁴. Το Διαδίκτυο αποτελεί πλέον το μεγαλύτερο δίκτυο υπολογιστών στον κόσμο, στο οποίο έχει τη δυνατότητα να συνδεθεί ελεύθερα (αλλά όχι και δωρεάν) όποιος το θέλει. Σήμερα είναι συνδεδεμένοι σε αυτό εκατομμύρια υπολογιστές σε όλο τον κόσμο, ενώ η χρήση του εκτείνεται από την ανταλλαγή πληροφοριών και την επικοινωνία, μέχρι τη διαφήμιση, την προώθηση και την πώληση προϊόντων και υπηρεσιών. Αυτές οι λειτουργίες καθίστανται δυνατές μέσω των διαφόρων υπηρεσιών του Διαδικτύου, στις οποίες συγκαταλέγονται οι μηχανές αναζήτησης (search engines), το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail), οι αίθουσες συνομιλίας (chat rooms) κ.ά.¹⁵.

Πάντως, η γρηγορότερα αναπτυσσόμενη υπηρεσία του Διαδικτύου είναι ο Παγκόσμιος Ιστός (World Wide Web, www), καθώς μέσω αυτού είναι δυνατή η πρόσβαση σε ένα τεράστιο όγκο πληροφοριών, αποθηκευμένων σε συνδεδεμένους υπολογιστές ανά την υφήλιο. Οι δικτυακοί τόποι του Παγκόσμιου Ιστού (websites – ιστοτόποι) αποτελούνται από ηλεκτρονικές σελίδες (webpages – ιστοσελίδες), στις οποίες εμφανίζονται τα αρχεία hypertext¹⁶, ένα σύνολο λέξεων, ήχων και γραφημάτων που είναι διαθέ-

¹¹ Καραγεώργου, ό.π., 51.

¹² Ως πρωτόκολλο επικοινωνίας (communications protocol) ορίζεται στη γλώσσα της πληροφορικής το σύνολο των κανόνων που ελέγχει τη μετάδοση δεδομένων ανάμεσα σε δύο (ή περισσότερους) υπολογιστές. Πρέπει όλοι οι υπολογιστές να χρησιμοποιούν τους ίδιους καθορισμούς επικοινωνίας (π.χ. ταχύτητα μετάδοσης των δεδομένων), προκειμένου να μη συμβαίνουν λάθη κατά την επικοινωνία μεταξύ τους.

¹³ Γκόρτσος, Τραπεζικές υπηρεσίες και ηλεκτρονικό χρήμα μέσω του Διαδικτύου «Internet», σε: «Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο», 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικολόγων (1997), Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1998, 253 επ.

¹⁴ Γκόρτσος, ό.π., 255.

¹⁵ Βλ. αναλυτικά Τσιαχρής, ό.π., 20/21.

¹⁶ Η δημιουργία των εν λόγω αρχείων κατέστη δυνατή μόλις μετά το 1990, ως συνέπεια της καθιέρωσης της πρωτότυπης γλώσσας προγραμματισμού υπερκειμένου (HyperText Markup Language – HTML),

σιμα σε συγκεκριμένη ηλεκτρονική διεύθυνση (URL – Uniform Resource Locator). Η πρόσβαση στον Παγκόσμιο Ιστό, καθώς και ο εντοπισμός, η ανάγνωση και η αποστολή αρχείων hypertext μέσω αυτού επιτυγχάνονται με τα προγράμματα πλοήγησης, που είναι ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα λογισμικού καλούμενα «φυλλομετρητές» (browsers). Οι υπηρεσίες του Παγκόσμιου Ιστού κυριαρχούν σήμερα στο Διαδίκτυο, με αποτέλεσμα οι δύο έννοιες να τείνουν να αντιμετωπίζονται ως συνώνυμες¹⁷.

Ο Παγκόσμιος Ιστός, πέραν της πιο διαδεδομένης χρήσης του Διαδικτύου, αποτελεί το πεδίο μέσω του οποίου παρέχονται τραπεζικές υπηρεσίες και διεξάγονται τραπεζικές συναλλαγές. Στη νέα «ψηφιακή εποχή» (digital age), πολλές τραπεζικές επιχειρήσεις¹⁸ χρησιμοποιούν το Internet τόσο ως μέσο προώθησης των υπηρεσιών τους όσο και για την άμεση πώληση των προϊόντων τους, με σκοπό την σταδιακή ελαχιστοποίηση του κόστους¹⁹, την αποσυμφόρηση των ταμείων, την ανάπτυξη νέων γεωγραφικών αγορών (π.χ. οι ομογενείς στο εξωτερικό), την ευκολότερη προώθηση των προϊόντων τους και την καλύτερη γνώση των πελατών²⁰. Εξάλλου, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 έχουν συσταθεί τράπεζες οι οποίες λειτουργούν αποκλειστικά και μόνο στο Διαδίκτυο (internet-only banks)²¹. Οι κύριες χρήσεις του internet banking εκτείνονται από την απλή ενημέρωση υπολοίπου και τη μεταφορά χρημάτων σε λογαριασμούς τρίτων, την υποβολή αίτησης χορήγησης δανείου, την πληρωμή πιστωτικών καρτών και δανείων, την εξόφληση λογαριασμών, καθώς επίσης και την διαχείριση ε-

βλ. *Λιναρίτης*, ό.π., 13. Για τη μετακίνηση των αρχείων μέσα στο Διαδίκτυο εφαρμόζεται ένα ειδικό πρωτόκολλο, το HyperText Transport Protocol (HTTP), βλ. *Γκόρτσος*, ό.π., 256.

¹⁷ Στην κυριαρχία του Παγκόσμιου Ιστού συντελεί και η δυνατότητα παραπομπής σε ιστοσελίδες που ελέγχονται από διαφορετικούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές μέσω των υπερσυνδέσμων (δεσμοί υπερκειμένου – hypertext links), με αποτέλεσμα τη δραστική διευκόλυνση του έργου αναζήτησης πληροφοριών στο Διαδίκτυο. Βλ. *Λιναρίτης*, ό.π., 13/14.

¹⁸ Για την έννοια και τις βασικές λειτουργίες των τραπεζών βλ. *Γκόρτσος*, ό.π., 257/258. Στο κοινοτικό δίκαιο, το πιστωτικό ίδρυμα ορίστηκε αρχικά ως: «η επιχείρηση, η δραστηριότητα της οποίας συνίσταται στο να δέχεται καταθέσεις από το κοινό ή άλλα επιστρεπτέα κεφάλαια και να χορηγεί πιστώσεις για λογαριασμό της» (άρθρο 1 περ. α' της Πρώτης Οδηγίας 77/780/ΕΟΚ της 12.12.1977 περί του συντονισμού των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την ανάληψη και την άσκηση της δραστηριότητας πιστωτικού ιδρύματος, ΕΕ L 322/17.12.1977, 30 επ και Ελληνική ειδική έκδοση: Κεφ. 06 τόμ. 2, 3 επ), ορισμός που διατηρήθηκε με το άρθρο 1 της Δεύτερης Οδηγίας 89/646/ΕΟΚ της 15.12.1989 για το συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που αφορούν την ανάληψη και την άσκηση δραστηριότητας πιστωτικού ιδρύματος και την τροποποίηση της οδηγίας 77/780/ΕΟΚ (ΕΕ L 386/30.12.1989, 1 επ), όπως και με την κωδικοποιητική Οδηγία 2000/12/ΕΚ της 20.3.2000 σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση δραστηριότητας πιστωτικών ιδρυμάτων (ΕΕ L 126/26.5.2000, 1 επ). Πλέον, με το άρθρο 4 της Οδηγίας 2006/48/ΕΚ της 14.6.2006, σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση δραστηριότητας πιστωτικών ιδρυμάτων (ΕΕ L 177/30.6.2006, 1 επ), που ενσωματώθηκε στην ελληνική τραπεζική νομοθεσία με το ν. 3601/2007 «Ανάληψη και άσκηση δραστηριοτήτων από τα πιστωτικά ιδρύματα, επάρκεια ιδίων κεφαλαίων των πιστωτικών ιδρυμάτων και των επιχειρήσεων παροχής επενδυτικών υπηρεσιών και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 178/1.8.2007), στην έννοια του πιστωτικού ιδρύματος συγκαταλέγονται και τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος, όπως αυτά ορίζονται στην Οδηγία 2000/46/ΕΚ της 18.9.2000, για την ανάληψη, την άσκηση και την προληπτική εποπτεία της δραστηριότητας ιδρύματος ηλεκτρονικού χρήματος (ΕΕ L 275/27.10.2000, 39 επ). Βλ. αναλυτικά *Λιναρίτης*, ό.π., 39/40, 50 επ, *Ψυχομάνης*, Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων Ι, ε' έκδ., 2001, *Ellinger/Lomnicka*, Modern Banking Law, 1996².

¹⁹ Χαρακτηριστικά, ενώ μια συναλλαγή στο γκισέ κοστίζει στην τράπεζα περίπου 1,5 ευρώ (σε εργατοώρες, κόστος λειτουργίας καταστημάτων κ.λπ.), η ίδια συναλλαγή τής κοστίζει μόλις 0,25 €, αν πραγματοποιηθεί ηλεκτρονικά. Βλ. *Καραγεώργου*, ό.π., 49.

²⁰ *Γιαννόπουλος*, ό.π., 98.

²¹ *Γκόρτσος*, ό.π., 259, *Λιναρίτης*, ό.π., 20, *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, ό.π., 69.

πενδυτικών χαρτοφυλακίων (αγοραπωλησία μετοχών, αμοιβαίων κεφαλαίων κ.λπ.)²². Επιπλέον, οι επαγγελματίες και οι επιχειρήσεις μπορούν μέσω του Διαδικτύου να πραγματοποιούν τη μισθοδοσία του προσωπικού τους και να πληρώνουν μαζικά τους συνεργάτες και προμηθευτές τους²³. Με αυτό τον τρόπο οι «διαδικτυακοί» πελάτες εξασφαλίζουν 24ωρη πρόσβαση στις υπηρεσίες της τράπεζάς τους όπου κι αν βρίσκονται, εξοικονομούν πολύτιμο χρόνο και πληρώνουν χαμηλότερα έως και μηδενικά έξοδα συναλλαγών.

Τυπολογικά, πάντως, η παρουσία των τραπεζικών επιχειρήσεων στο Διαδίκτυο με χρήση του Παγκόσμιου Ιστού για τη διεκπεραίωση των τραπεζικών συναλλαγών, λαμβάνει τις ακόλουθες τέσσερις μορφές²⁴:

- Η απλούστερη μορφή συνίσταται στη διαμόρφωση μιας απλής ηλεκτρονικής σελίδας στον Παγκόσμιο Ιστό, μέσω της οποίας μπορούν οι πελάτες της τράπεζας και κάθε άλλος ενδιαφερόμενος, π.χ. το επενδυτικό ή αποταμιευτικό κοινό, να αντλούν πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία και τις υπηρεσίες της.
- Η πληροφόρηση της πελατείας της τράπεζας και εν γένει του κοινού επιδιώκεται και με τη διαμόρφωση μιας «διαδραστικής ηλεκτρονικής σελίδας» (interactive website) στον Παγκόσμιο Ιστό. Πρόκειται, ωστόσο, για σαφώς πιο εξελιγμένη μορφή παρουσίας της τράπεζας στο Διαδίκτυο έναντι της πρώτης, καθώς στην περίπτωση αυτή είναι δυνατή η διατύπωση ερωτήσεων από τους ενδιαφερόμενους σχετικά με ένα ευρύ φάσμα θεμάτων.
- Η «τραπεζική εξ αποστάσεως» (home ή online banking) σε στενή έννοια επιτρέπει στους πελάτες των τραπεζών να πραγματοποιούν τραπεζικές εργασίες μέσω του Διαδικτύου, αφού προηγουμένως προμηθευθούν από την τράπεζα το κατάλληλο λογισμικό που έχει η ίδια διαμορφώσει. Προκειμένου να μπορούν οι πελάτες να πραγματοποιούν μέσω του Διαδικτύου τραπεζικές συναλλαγές, όπως κίνηση κεφαλαίων, ενημέρωση λογαριασμών κ.λπ., απαιτείται η σύναψη ειδικής σύμβασης τραπεζικών υπηρεσιών μέσω του Internet, η χρήση του ως άνω λογισμικού

²² Για την ενοποίηση της αγοράς χρηματοοικονομικών υπηρεσιών σε παγκόσμιο επίπεδο κατά τα τελευταία έτη και την επικράτηση του τραπεζικού προτύπου παροχής πλήρους φάσματος υπηρεσιών (universal banking), που συμπεριλαμβάνει τραπεζικές, ασφαλιστικές, επενδυτικές κ.ά. υπηρεσίες βλ. *Λιναρίτης*, ό.π., 18 επ. Η τάση για την ενιαία αντιμετώπιση των πάσης φύσεως χρηματοοικονομικών υπηρεσιών εκφράστηκε καταρχήν με τη θέσπιση της Οδηγίας 2002/65/EK της 23ης Σεπτεμβρίου 2002, σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, που περιλαμβάνει κάθε υπηρεσία τραπεζικής, πιστωτικής, ασφαλιστικής ή επενδυτικής φύσεως ή σχετική με ατομικές συντάξεις και πληρωμές· βλ. σχετικά *Καράκωστας*, ό.π., 230 επ, *Λιναρίτης*, ό.π. Επίσης, με την Οδηγία 2004/39/EK, της 21ης Απριλίου 2004, για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων (Οδηγία MiFid), συγκεκριμένες διατάξεις της οποίας εφαρμόζονται και στα πιστωτικά ιδρύματα που έχουν λάβει άδεια λειτουργίας βάσει της Οδηγίας 2000/12/EK, όταν αυτά ασκούν μία ή περισσότερες επενδυτικές υπηρεσίες/δραστηριότητες. Η Οδηγία MiFid ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με το ν. 3606/2007 «Αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 195/17.8.2007), με ισχύ από την 1.11.2007.

²³ Βλ. σχετικά τον ιστοτόπο της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hba.gr>.

²⁴ Βλ. *Γκόρτσος*, ό.π., 259/260, *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, ό.π., 70.

και η ενεργοποίηση κωδικών αριθμών ασφαλείας. Βασικό πάντως περιορισμό της συγκεκριμένης εφαρμογής συνιστά η διανομή από την εκάστοτε τράπεζα του ειδικού λογισμικού, καθώς επιτρέπει τη χρήση του μόνο από την υφιστάμενη πελατεία της τράπεζας.

- Τέλος, η πιο εξελιγμένη και ολοκληρωμένη μορφή παροχής τραπεζικών υπηρεσιών μέσω του Διαδικτύου είναι η καλούμενη «πλήρης διαδικτυακή τραπεζική» (full internet banking), που επιτρέπει στους αντισυμβαλλόμενους της τράπεζας να πραγματοποιούν ένα ευρύ φάσμα χρηματοπιστωτικών συναλλαγών, με τη βοήθεια του Παγκόσμιου Ιστού και του προγράμματος πλοήγησης.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, στις διάφορες μορφές τους, συμβάλλουν εντυπωσιακά στην απλούστερη και ταχύτερη διεκπεραίωση των χρηματοοικονομικών εν γένει συναλλαγών, και ως εκ τούτου αποτελούν για τους πελάτες των τραπεζών μια εναλλακτική λύση με αρκετά πλεονεκτήματα σε σχέση με τα παραδοσιακά δίκτυα διάθεσης των τραπεζικών υπηρεσιών, τα (υπο)καταστήματα. Το e-banking αποτελεί στην πραγματικότητα μια νέα ηλεκτρονική πλατφόρμα, που χρησιμοποιείται για τις συμβατικές μεταφορές χρημάτων, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Εξάλλου, ο οικουμενικός χαρακτήρας, η δομή και η λειτουργία του Διαδικτύου επιτρέπει σε αντισυμβαλλόμενους από διαφορετικές χώρες να συναλλάσσονται, με αποτέλεσμα η διεθνής παρουσία και δραστηριοποίηση των τραπεζικών επιχειρήσεων να αποτελεί σήμερα τον κανόνα, αφού η πρόσβαση στις ιστοσελίδες τους είναι προσιτή από κάθε γωνιά του πλανήτη. Έτσι, δημιουργούνται συχνά έννομες σχέσεις μεταξύ των τραπεζών και των πελατών τους που εμφανίζουν στοιχεία αλλοδαπότητας, δεδομένου ότι αρκετές φορές τα συμβαλλόμενα μέρη βρίσκονται σε διαφορετικά κράτη. Τούτο όμως θέτει ζητήματα διεθνούς δικονομικού και ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, καθώς ο κυβερνοχώρος δεν ρυθμίζεται -μέχρι στιγμής τουλάχιστον- ως σύνολο²⁵, αλλά οι διεθνείς εμπορικές συναλλαγές που πραγματοποιούνται σ' αυτόν υπόκεινται σε περισσότερα δικαστήρια και ρυθμίζονται από τα δίκαια περισσότερων χωρών.

Συγκεκριμένα, η ύπαρξη στοιχείων αλλοδαπότητας στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές δημιουργεί ζητήματα αφενός μεν στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας, σχετικά με το ποιο δικαστήριο θα είναι αρμόδιο να επιληφθεί μιας διεθνούς διαφοράς, αφετέρου δε στον τομέα του εφαρμοστέου δικαίου, σχετικά με το ποιας χώρας το δίκαιο θα εφαρμοστεί για την επίλυση της επίδικης διαφοράς, στην περίπτωση που εμπλέκονται περισσότερες. Για τα ερωτήματα αυτά θα αναζητήσουμε λύσεις, όσον αφορά στη διεθνή δικαιοδοσία, στον Κανονισμό 44/2001/EK σε κοινοτικό επίπεδο και στις διατά-

²⁵ Η ρύθμιση του Διαδικτύου σε παγκόσμιο επίπεδο θα μπορούσε ενδεχομένως να προκύψει μέσα από μία σειρά πολυμερών συμφωνιών μεταξύ των κυβερνήσεων και των ιδιωτών· βλ. *Τσιαχρής*, ό.π., 27.

ξεις του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας σε εθνικό, ενώ για την ανεύρεση των ρυθμίσεων του εφαρμοστέου δικαίου θα ανατρέξουμε στη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 και τον Κανονισμό 864/2007 (Ρώμη II), καθώς και στις διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του Αστικού μας Κώδικα²⁶. Παράλληλα θα εξετάσουμε ειδικές ρυθμίσεις της Οδηγίας 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο, που βρίσκουν εφαρμογή στα ζητήματα που μας απασχολούν²⁷ και της Οδηγίας 2002/65/EK για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές²⁸, καθώς τα δύο αυτά κοινοτικά νομοθετήματα διαμορφώνουν το νομικό πλαίσιο για την online παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών²⁹.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Α΄

Η διεθνής δικαιοδοσία στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

1. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001

1.1. Γενικά

²⁶ Για τη ρύθμιση των ηλεκτρονικών εμπορικών συναλλαγών υποστηρίζεται αφενός μεν η (κρατούσα) προσέγγιση της «λειτουργικής αναλογικότητας» (functional equivalency), βάσει της οποίας οι υπάρχοντες κανόνες δικαίου επεκτείνονται αναλογικά στον κυβερνοχώρο, αφετέρου δε η απομάκρυνση από το υπάρχον νομικό πλαίσιο και η παραγωγή *suī generis* κανόνων για τις ηλεκτρονικές συναλλαγές, μέσα από την επιλογή των καλύτερων κανόνων, από όσους είχαν θεσπιστεί στην προ-ψηφιακή εποχή, και την εισαγωγή των αρχών που τους ενέπνευσαν στον κυβερνοχώρο· βλ. σχετικά *Τσιαχρής*, ό.π., 27/28. Για μια ευρύτερη θεώρηση του ζητήματος κατά πόσον οι ισχύουσες διατάξεις επαρκούν για τη ρύθμιση της κοινωνίας της πληροφορίας, βλ. επίσης *Χριστοδούλου*, Ηλεκτρονικό δίκαιο - ανάδυση ενός νέου κλάδου·, Δ 35 (2004), 559 επ, όπου υποστηρίζεται ότι το ελληνικό νομικό οπλοστάσιο μπορεί κατά βάση να ανταποκριθεί στις νέες συναλλακτικές ανάγκες, που προκύπτουν από την εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας, καθώς οι παραδοσιακές έννοιες του αστικού μας δικαίου είναι από μόνες τους αρκετά ευρείες. Εξάλλου, ακόμη και οι κοινοτικές ρυθμίσεις που θεσπίστηκαν για να συμπληρώσουν το παραδοσιακό αστικολογικό οπλοστάσιο, εκφράζουν σε μεγάλο βαθμό τις προϋπάρχουσες ήδη σκέψεις και ανησυχίες της ευρωπαϊκής θεωρίας και νομολογίας για τις επερχόμενες οικονομικοτεχνολογικές αλλαγές· ενσωματώνουν, συνεπώς, τις βασικές αξιολογήσεις της έννομης τάξης.

²⁷ Η Οδηγία 2000/31/EK ρητά ορίζει ότι με αυτήν δεν θεσπίζονται πρόσθετοι κανόνες στους τομείς του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου και της διεθνούς δικαιοδοσίας (άρθρο 4 παρ. 1). Πρβλ. και την αιτιολογική σκέψη 23. Ωστόσο, η καθιέρωση με αυτήν της αρχής του κράτους προέλευσης (country of origin principle), σύμφωνα με την οποία, το δίκαιο που διέπει τις συναλλαγές του φορέα παροχής υπηρεσιών του ηλεκτρονικού εμπορίου θα είναι το δίκαιο του κράτους-μέλους στο οποίο ο φορέας είναι μόνιμα εγκατεστημένος, μέσω του οποίου δηλ. ασκεί την κύρια οικονομική του δραστηριότητα (βλ. και άρθρο 2 παρ. 1 π.δ. 131/2003), προκάλεσε αρκετά προβλήματα στην πράξη, καθώς αμφισβητήθηκε αν εισάγει εμμέσως έναν νέο κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ή αν εφαρμόζεται βασικά στις προϋποθέσεις παροχής των υπηρεσιών του ηλεκτρονικού εμπορίου στην ΕΕ.

²⁸ Πρβλ. επίσης την Αιτιολογική σκέψη 8 της Οδ. 2002/65/EK: «Εξάλλου, η παρούσα οδηγία, και ιδίως οι διατάξεις της σχετικά με τις πληροφορίες που αφορούν τις συμβατικές ρήτρες σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβαση ή/και το αρμόδιο δικαστήριο, δεν επηρεάζει τη δυνατότητα εφαρμογής, στην εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις και της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές».

²⁹ Αιτιολογική σκέψη 27 Οδ. 2000/31/EK «Η παρούσα οδηγία, μαζί με την μελλοντική οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την εξ αποστάσεως εμπορία καταναλωτικών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, συμβάλλουν στη δημιουργία νομικού πλαισίου για την on-line παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. [...]».

Ως προς τη διεθνή δικαιοδοσία³⁰ σε διαφορές που ανακύπτουν από τις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές στον ευρωπαϊκό χώρο, ισχύει πλέον ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ³¹ της 22ας Δεκεμβρίου 2000 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1η Μαρτίου 2002. Ο Κανονισμός (αποκαλούμενος και Βρυξέλλες Ι) αντικατέστησε τη Σύμβαση των Βρυξελλών της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, όπως είχε τροποποιηθεί με τις συμβάσεις προσχωρήσεως των νέων κρατών-μελών³², σε όλα τα κράτη-μέλη εκτός από τη Δανία. Τα θέματα διεθνούς δικαιοδοσίας μεταξύ αυτής και των υπολοίπων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξακολουθούν να διέπονται από τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968³³. Ομοίως αντικατέστησε τη Σύμβαση του Λουγκάνο της 16ης Σεπτεμβρίου 1988, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις³⁴, την οποία είχαν συνάψει τα κράτη-μέλη της ΕΕ και τα κράτη ΕΖΕΣ, με ισχύ παράλληλη προς τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968³⁵.

Ο Καν Βρυξ Ι έχει άμεση και ενιαία ισχύ στα κράτη-μέλη της ΕΕ, υπερισχύει δε ως παράγωγο κοινοτικό δίκαιο κάθε τυχόν αντίθετης (ή και όμοιας) ρυθμίσεως του εθνικού δικαίου³⁶. Θεσπίζοντας ενιαίους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας για όλα τα κράτη-μέλη, απλοποιεί και διευκολύνει την κυκλοφορία των δικαστικών αποφάσεων στον ευρωπαϊκό χώρο, αποτελώντας αναμφισβήτητα ένα σημαντικό νομικό επίτευγμα. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1999) και τη μεταφορά της «δικαστικής συνεργασίας σε αστικές υποθέσεις» στον πρώτο κοινοτικό πυλώνα, αποφασίστηκε η ρύθμιση των θεμάτων δικαστικής συνεργασίας (άρθρο 65 ΣυνθΕΚ) μέσω πράξεων του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου, απευθείας από τα κοινοτικά όργανα. Ο Καν Βρυξ Ι ήταν η πρώτη πράξη που εκδόθηκε με τη μορφή Κανονισμού στο πλαίσιο της δικαστικής συνεργασίας και θεωρείται δικαίως ο πυρήνας του ραγδαία εξελισσόμενου Ευρωπαϊκού Δικονομικού Δικαίου³⁷.

³⁰ Με τον όρο «διεθνής δικαιοδοσία» εννοείται η δικαιοδοσία που ασκείται επί διεθνών ιδιωτικών διαφορών, δηλαδή διαφορών που συνδέονται προς ορισμένα κράτη ή, αλλιώς, διαφορών που παρουσιάζουν κάποιο στοιχείο αλλοδαπότητας, βλ. *Κεραμεύς*, Αστικό Δικονομικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, 1986, 1.

³¹ ΕΕ L 012/16.1.2001, 1 επ.

³² Βλ. *Κεφάλας/Μπώλος*, Ευρωπαϊκό Δικονομικό Δίκαιο, 2005, 73 επ.

³³ ΕΕ C 027/26.1.1998, 1 επ (παγιωμένη μορφή). Βλ. γενικά για τη Συμβρυξ, *Κεραμεύς*, ό.π., 9 επ, *Νίκας*, Πολιτική Δικονομία Ι, 2003, 115/116.

³⁴ ΕΕ L 319/25.11.1988, 9 επ. Βλ. *Κεφάλας/Μπώλος*, ό.π., 109 επ.

³⁵ Βλ. σχετικά αιτιολογική σκέψη 5 Καν 44/2001/ΕΚ.

³⁶ *Νίκας*, ό.π., 37, 117. Γενικά για το δευτερογενές (παράγωγο) κοινοτικό δίκαιο, την άμεση ισχύ των Κανονισμών και την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου έναντι των εθνικών, βλ. *Δαγτόγλου*, Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, β' έκδ., 1985.

³⁷ Για την «κοινοτικοποίηση» του δικονομικού δικαίου, δηλ. τη θέσπιση κανόνων διεθνούς δικονομικού δικαίου με κοινοτικούς Κανονισμούς αντί για διεθνείς συμβάσεις, βλ. αναλυτικά *Γέσιου-Φαλτσή*, Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως ΙΙΙ – Η διεθνής αναγκαστική εκτέλεση, 2006, 215 επ.

Ιδιαίτερη σημασία για την ορθή ερμηνεία και εφαρμογή του Κανονισμού καταλαμβάνει ασφαλώς η νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (εφεξής και ΔΕΚ), το οποίο επιχειρεί αυτόνομη και δεσμευτική ερμηνεία των διατάξεών του, προκειμένου να προωθήσει την ιδέα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Κατά την ερμηνεία των διατάξεων του Κανονισμού, το ΔΕΚ λαμβάνει υπόψη του τις κοινές στο σύνολο των κρατών-μελών θεμελιώδεις δικαιοτικές αρχές, αποστασιοποιείται όμως από τις συγκεκριμένες ερμηνείες των διαφόρων όρων και εννοιών στα εθνικά δίκαια, υιοθετώντας μια αυτόνομη ερμηνεία, σύμφωνη με τον σκοπό, το πνεύμα και την όλη συστηματική του Κανονισμού. Έτσι, το ΔΕΚ υπερβαίνει τα σύνορα των κρατών-μελών και αναδεικνύεται σε βασικό ενοποιητικό παράγοντα της νομολογίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και σε κινητήρια δύναμη προώθησης των σύγχρονων εξελίξεων στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο³⁸.

Το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του Καν Βρυξ Ι καλύπτει τις αστικές και εμπορικές υποθέσεις (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. α'), ανεξάρτητα του είδους του δικαστηρίου (πολιτικού, ποινικού ή διοικητικού), ενώπιον του οποίου εισάγονται. Οι φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις δεν καλύπτονται (άρθρο 1 παρ. 1 εδ. β'), ενώ επίσης εξαιρούνται οι σχετικές με την προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, τις κληρονομικές σχέσεις, τις πτωχεύσεις, τους πτωχευτικούς συμβιβασμούς και άλλες ανάλογες διαδικασίες, καθώς και την κοινωνική ασφάλιση και τη διαιτησία (άρθρο 1 παρ. 2).

Όσον αφορά ειδικά στην έννοια των αστικών και εμπορικών υποθέσεων, ο Καν Βρυξ Ι, όπως και η προγενέστερη Συμβρυξ, δεν διευκρινίζει την ακριβή της σημασία, με συνέπεια το σχετικό πρόβλημα να καλούνται να αντιμετωπίσουν η θεωρία και η νομολογία. Το Δικαστήριο, σε μια από τις πρώτες υποθέσεις για την ερμηνεία της Συμβρυξ, την *LTU κατά Eurocontrol*³⁹, τάχθηκε ξεκάθαρα υπέρ της αυτόνομης ερμηνείας του όρου «αστικές και εμπορικές υποθέσεις», η οποία θα πρέπει να γίνεται βάσει αφενός μεν των σκοπών και του συστήματος της Σύμβασης, αφετέρου δε των γενικών αρχών που είναι κοινές στο σύνολο των δικαίων των συμβαλλομένων κρατών. Με το ίδιο περιεχόμενο ακολούθησε η απόφαση *Rüffer*⁴⁰, όπου επιπλέον διευκρινίσθηκε ότι με την αυτόνομη ερμηνεία επιδιώκεται η ισότητα και ομοιομορφία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για όλα τα συμβαλλόμενα κράτη και τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα.

Σε μια προσπάθεια ανεύρεσης κριτηρίων για την αποσαφήνιση της έννοιας «αστικές και εμπορικές υποθέσεις» και την οριοθέτησή τους έναντι των υποθέσεων δημοσίου δικαίου, προς τις οποίες κυρίως αντιδιαστέλλονται, η νομολογία του ΔΕΚ, στις

³⁸ Νίκας, ό.π., 117/118.

³⁹ ΔΕΚ απόφ. της 14.10.1976, C-29/1976, ΣυλλΝομολ. 1976, 577 επ.

⁴⁰ ΔΕΚ απόφ. της 16.12.1980, C-814/1979, ΣυλλΝομολ. 1980, 493 επ.

δύο προαναφερθείσες αποφάσεις της, αποφάνθηκε ότι η Σύμβ Βρυξ δεν εφαρμόζεται στις αξιώσεις εκείνες που θεμελιώνονται σε πραγματικά περιστατικά ή νομικά δεδομένα που συνδέονται με την άσκηση δημόσιας εξουσίας, έστω κι αν πρόκειται για αξιώσεις με αποκλειστικά περιουσιακό χαρακτήρα⁴¹. Το κριτήριο της άσκησης δημόσιας εξουσίας εφαρμόστηκε στην ιδιαίτερα σημαντική υπόθεση *Sonntag*⁴², που αφορούσε στην αναγνώριση και εκτέλεση στη Γερμανία του αποζημιωτικού σκέλους ιταλικής ποινικής απόφασης⁴³. Σε αυτήν κρίθηκε ότι η εν λόγω αγωγή αποζημιώσεως, αν και προσαρτημένη σε ποινική δίκη, είχε αστικό χαρακτήρα, μεταξύ άλλων και για τον λόγο ότι η άσκηση δημόσιας εξουσίας από διδάσκοντα σε δημόσιο σχολείο προϋποθέτει την «άσκηση εξαιρετικών εξουσιών σε σχέση με τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών», οι οποίες δεν συνέτρεχαν στη συγκεκριμένη περίπτωση (σκέψη 22)⁴⁴. Διαπιστώνουμε στο σημείο αυτό την προσπάθεια του ΔΕΚ να αποσαφηνίσει την έννοια της άσκησης δημόσιας εξουσίας, με την επίκληση «εξαιρετικών» εξουσιών εκ μέρους ενός των διαδίκων, οι οποίες και συνιστούν εκδήλωση προνομίων δημόσιας εξουσίας. Σε επόμενες αποφάσεις του⁴⁵, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την ως άνω νομολογία, χρησιμοποιεί όμως πλέον τον όρο «υπέρμετρες» εξουσίες (αντί του «εξαιρετικές»)⁴⁶.

Τέλος, όσον αφορά στο κριτήριο υπαγωγής των αστικών και εμπορικών δικαστικών διαφορών στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, πρόκειται για τον σύνδεσμό

⁴¹ Με την απόφαση *LTU* κρίθηκε ότι δεν καλύπτεται από τη Σύμβ Βρυξ διαφορά σχετική με την είσπραξη τελών που οφείλονται από ν.π.ι.δ. σε εθνικό ή διεθνή οργανισμό δημοσίου δικαίου, λόγω της χρήσεως των εγκαταστάσεων και υπηρεσιών του, ιδίως όταν η εν λόγω χρήση είναι υποχρεωτική και αποκλειστική· πολλών μάλλον που ο οργανισμός είχε προσδιορίσει μονομερώς έναντι του χρήστη τόσο τον τόπο εκπλήρωσης της παροχής, όσο και τα αρμόδια δικαστήρια. Στην ίδια αιτιολογία στηρίχθηκε και η απόφαση *Rüffer*, που αφορούσε σε διαφορά μεταξύ του ολλανδικού δημοσίου και ενός γερμανού πολίτη, ιδιοκτήτη ποταμόπλοιου που βυθίστηκε μετά από σύγκρουση, με αντικείμενο την κάλυψη των εξόδων ναυαγιαίρεσας από τον ποταμό. Βλ. αναλυτικά *Κεραμεύς/Κρεμλής/Ταγαράς*, Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα (ερμηνεία κατ' άρθρο), 1989, 20/21.

⁴² ΔΕΚ απόφ. της 21.4.1993, C-172/1991, ΣυλλΝομολ. 1993, I-01963 επ.

⁴³ Η υπόθεση αφορούσε στον θάνατο ενός γερμανού μαθητή δημοσίου σχολείου κατά τη διάρκεια σχολικής εκδρομής στην Ιταλία. Κατηγορούμενος για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας εξ αμελείας ήταν ο καθηγητής-συνοδός της εκδρομής και πολιτικώς ενάγοντες οι γονείς και ο αδερφός του μαθητή-θύματος.

⁴⁴ Βλ. αναλυτικά *Κεραμεύς/Κρεμλής/Ταγαράς*, Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα (ερμηνεία κατ' άρθρο), Συμπλήρωμα 1989 - 1996, 1996, 10 επ.

⁴⁵ ΔΕΚ απόφ. της 1.10.2002, C-167/00, *Henkel*, ΣυλλΝομολ. 2002, I-8111 επ, ΔΕΚ απόφ. της 15.5.2003, C-266/01, *Préservatrice foncière TIARD*, ΣυλλΝομολ. 2003, I-4867 επ, ΔΕΚ απόφ. της 5.2.2004, C-265/02, *Frahul*, ΣυλλΝομολ. 2004, I-1543 επ.

⁴⁶ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση *Lechouritou* (ΔΕΚ απόφ. της 15.2.2007, C-292/05, <http://europa.eu>), η οποία αφορά σε αγωγές αποζημιώσεως που άσκησαν ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Καλαβρύτων κάτοικοι των Καλαβρύτων για ζημίες, περιουσιακές και μη, που τους προξένησαν οι ενέργειες στρατιωτών των γερμανικών ενόπλων δυνάμεων, συνεπεία της σφαγής αμάχων στην οποία προέβησαν στις 13.12.1943. Κατόπιν προδικαστικής παραπομπής του Εφετείου Πατρών, το ΔΕΚ κλήθηκε να απαντήσει, καταρχήν, στο ερώτημα αν οι συγκεκριμένες αγωγές αποζημιώσεως κατά της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας ενέπιπταν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της Συμβ.Βρυξ. Υπενθυμίζοντας την προαναφερθείσα νομολογία, το ΔΕΚ απεφάνθη αρνητικά, με την αιτιολογία ότι οι επιχειρήσεις των ενόπλων δυνάμεων κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συνιστούν κατεχόμενη εκδήλωση δημόσιας εξουσίας (κρατικής κυριαρχίας) άρρηκτα συνδεδεμένες με την εξωτερική και αμυντική πολιτική των κρατών, κατά το χρόνο της διαπράξεώς τους και τούτο ανεξάρτητα από το νόμιμο ή μη χαρακτήρα των εν λόγω πράξεων.

τους με το έδαφος των κρατών-μελών που δεσμεύονται απ' αυτόν. Κατά κανόνα, οι διατάξεις του εφαρμόζονται όταν ο εναγόμενος έχει την κατοικία του σε ένα από τα κράτη-μέλη της ΕΕ⁴⁷, ενώ, επί εταιριών και νομικών προσώπων εν γένει, κρίσιμη είναι η έδρα, όπως καθορίζεται αυτοτελώς στο άρθρο 60 του Κανονισμού, «ώστε να αυξάνεται η διαφάνεια των κοινών κανόνων και να αποφεύγονται οι συγκρούσεις δικαιοδοσίας»⁴⁸. Αν ο εναγόμενος δεν κατοικεί στο έδαφος κράτους-μέλους, ο Κανονισμός θα εφαρμοστεί μόνο εάν συντρέχει κάποια από τις αποκλειστικές δικαιοδοτικές βάσεις του άρθρου 22 ή παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας κατά το άρθρο 23 Καν Βρυξ Ι⁴⁹.

1.2. Η κύρια βάση διεθνούς δικαιοδοσίας

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του Κανονισμού, «τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους-μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους-μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους». Έτσι, οι εμπορικές διαφορές που προκύπτουν στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, εισάγονται καταρχήν ενώπιον του καθ' ύλην αρμόδιου δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται η κατοικία (εφόσον πρόκειται για φυσικό πρόσωπο) ή η έδρα (εφόσον πρόκειται για νομικό πρόσωπο) του εναγομένου⁵⁰.

1.2.1. Η δωσιδικία του τόπου κατοικίας του εναγομένου

Βάσει του άρθρου 59 παρ. 1 Καν Βρυξ Ι, για να καθορίσει τον τόπο κατοικίας του διαδίκου ο εθνικός δικαστής, θα εφαρμόσει το εσωτερικό του δίκαιο (lex fori), ενώ στην περίπτωση που ο διάδικος δεν έχει κατοικία στο έδαφος του κράτους-μέλους όπου έχει ασκηθεί η αγωγή, για να καθορίσει ο δικαστής αν ο διάδικος έχει κατοικία στο έδαφος άλλου κράτους-μέλους, θα εφαρμόσει το δίκαιο του κράτους αυτού (άρθρο 59 παρ. 2). Συνεπώς, ο προσδιορισμός της έννοιας του τόπου κατοικίας θα γίνει σύμφωνα με τα εθνικά δίκαια, στα οποία παραπέμπει ο Κανονισμός^{51, 52}.

Στο ελληνικό δίκαιο η έννοια της κατοικίας προσδιορίζεται βάσει των άρθρων 51 έως 56 ΑΚ⁵³. Πρόκειται για τον σταθερό νομικό δεσμό του προσώπου με τον τόπο της κύριας και μόνιμης εγκατάστασής του, που αποτελεί το κέντρο των βιοτικών, επαγγελ-

⁴⁷ Αιτιολογική σκέψη 8.

⁴⁸ Αιτιολογική σκέψη 11. Για την εισαγωγή της αυτόνομης ερμηνείας κατά την οριοθέτηση της έδρας των νομικών προσώπων και εταιριών στον Καν Βρυξ Ι, αντί της ισχύουσας στο πλαίσιο της Συμβρυξ παραπομπής στα εθνικά δίκαια, βλ. *Μακρίδου*, Έδρα νομικών προσώπων, εκκρεμοδικία και συνάφεια, κατά τον Κανονισμό «Βρυξέλλες Ι» (44/2001), Αρμ 2001, 1706 επ.

⁴⁹ Άρθρο 4 παρ. 1 Καν.

⁵⁰ Βλ. σχετικά *Αλεξανδρίδου*, ό.π., 119/120, *Δελούκα-Ιγγλέση*, ό.π., 65, *Σιδηρόπουλος*, Το Δίκαιο του Διαδικτύου, 2003, 108 επ.

⁵¹ *Τσιαχρής*, ό.π., 32 επ.

⁵² Ο τόπος εγκατάστασης του υπολογιστή ή όποιου άλλου εξοπλισμού χρησιμοποιείται κατά το internet banking, δεν ενδιαφέρει καθόλου, βλ. *Γιαννόπουλος*, ό.π., 106.

⁵³ Βλ. αναλυτικά *Καρακατσάνης*, σε: ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, άρθρα 51 έως 56.

ματικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων του, διακρίνεται δε σε νόμιμη ή αναγκαία (ΑΚ 54) και εκούσια. Για την απόκτηση εκούσιας κατοικίας απαιτείται να συντρέχουν τόσο το υλικό στοιχείο (*corpus*) της πραγματικής εγκατάστασης σε συγκεκριμένη εδαφική περιοχή, όσο και το βουλητικό στοιχείο (*animus*) της μόνιμης εγκατάστασης σε αυτήν. Πέρα από ουσιαστικό στοιχείο εξατομίκευσης του προσώπου, η κατοικία έχει σημασία ως συνδετικό στοιχείο στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, για την ανεύρεση της διεθνούς δικαιοδοσίας και του εφαρμοστέου δικαίου. Στην περίπτωση που δεν μπορεί να αποδειχθεί η τελευταία κατοικία του προσώπου, ως κατοικία θεωρείται ο τόπος διαμονής του (άρθρο 53 ΑΚ), δηλαδή ο τόπος όπου το πρόσωπο παρέμεινε μεν, χωρίς όμως πρόθεση μόνιμης εγκατάστασης σε αυτόν⁵⁴.

1.2.2. Η δωσιδικία της έδρας της εταιρίας ή του νομικού προσώπου

Σύμφωνα με το άρθρο 60 παρ. 1 του Καν Βρυξ Ι, «εταιρεία ή άλλο νομικό πρόσωπο έχει την κατοικία της στον τόπο στον οποίο έχει: α) την καταστατική της έδρα· β) την κεντρική της διοίκηση ή· γ) την κύρια εγκατάστασή της». Ο κοινοτικός νομοθέτης προέβη σε αυτόνομο ορισμό της έννοιας της έδρας, αφού έλαβε υπόψη του τις ποικίλες συλλήψεις της στα εθνικά δίκαια. Αποφεύγοντας να κατονομάσει ως δικαιοδοτικό σύνδεσμο μία μόνον από αυτές, συμπεριέλαβε σχεδόν όλες τις διεθνώς αναγνωρισμένες θεωρίες για την έδρα των εταιρειών και των άλλων νομικών προσώπων, προβλέποντας τρία κριτήρια τα οποία τίθενται στο νόμο εναλλακτικά και όχι επικουρικά. Κανένα από αυτά δεν εμφανίζεται ισχυρότερο έναντι των άλλων, αλλά ο ενάγων έχει τη δυνατότητα να επιλέξει μεταξύ τριών ισοδύναμων δικαιοδοτικών συνδέσμων. Πρόκειται καταρχήν για την καταστατική (ή ονομαστική) έδρα, δηλαδή τον τόπο που αναφέρεται ως έδρα στο καταστατικό, χωρίς να ενδιαφέρει αν αυτή υπάρχει μόνο φαινομενικά. Περαιτέρω, για τον τόπο όπου ασκείται η κεντρική διοίκηση, δηλαδή τον τόπο της πραγματικής έδρας της εταιρίας, εκεί όπου λαμβάνονται οι βασικές για τη λειτουργία της αποφάσεις και διευθύνονται οι δραστηριότητές της. Τέλος, για τον τόπο της κύριας εγκατάστασης της εταιρίας, εκεί όπου βρίσκονται τα υλικά μέσα, τεχνικά και ανθρώπινα, με τη βοήθεια των οποίων πραγματοποιούνται οι τεχνικές εργασίες⁵⁵.

Σε σχέση με την ανωτέρω ρύθμιση της δωσιδικίας της έδρας νομικού προσώπου, αξίζει να γίνει μια σύντομη αναφορά στην πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ σχετικά με το ζήτημα της πραγματικής και της καταστατικής έδρας. Με την απόφαση *Daily Mail*⁵⁶ δημιουργήθηκε η εντύπωση ότι το ΔΕΚ δεχόταν τη συμβατότητα της θεωρίας της πραγματικής έδρας με το κοινοτικό δίκαιο. Με την έκδοση ωστόσο της απόφασης

⁵⁴ Βλ. σχετικά Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, β' έκδ., 1997, 108 επ., Σπυριδάκης, Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου, γ' έκδ., 2004, 36/37.

⁵⁵ Βλ. αναλυτικά Μακρίδου, ό.π., 1708/1709.

⁵⁶ ΔΕΚ απόφ. της 27.9.1988, C-81/1987, ΣυλλΝομολ. 1988, 5483 επ.

*Centros*⁵⁷, που θεωρήθηκε ορόσημο, και εν συνεχεία των αποφάσεων *Überseering*⁵⁸ και *Inspire Art*⁵⁹, το Δικαστήριο μετέβαλε τη μέχρι τότε θέση του. Συγκεκριμένα, δέχθηκε ότι η διασυνοριακή μεταφορά της κύριας εγκατάστασης νομικού προσώπου κοινοτικής προέλευσης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και δη των άρθρων 43 και 48 ΣυνθΕΚ, για την ελευθερία εγκατάστασης των νομικών προσώπων (απόφ. *Centros*). Περαιτέρω, επί του θέματος της αναγνώρισης των κοινοτικής προέλευσης εταιριών με βάση το δίκαιο του τόπου ίδρυσης, όπου και η καταστατική έδρα της εταιρίας, και όχι του τόπου της πραγματικής, η απόφαση *Überseering* είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση του πρώτου, σε συνδυασμό όμως με την κατ' εξαίρεση εφαρμογή ορισμένων διατάξεων αναγκαστικού δικαίου του τόπου της πραγματικής έδρας της εταιρίας. Μετά την απόφαση *Inspire Art*, η θεωρία της πραγματικής έδρας πρέπει να θεωρείται ασυμβίβαστη με την κοινοτική ελευθερία εγκατάστασης⁶⁰.

1.2.3. Το πρόβλημα της εγκατάστασης στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

Ο προσδιορισμός του τόπου κατοικίας ή της έδρας του εναγόμενου προσώπου για τον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί ένα «ακανθώδες» ζήτημα σε νομικό και πρακτικό επίπεδο, πολλώ μάλλον όταν η διαφορά αφορά σε σύμβαση που έχει συναφθεί στο Διαδίκτυο, καθώς στην περίπτωση αυτή είναι σύνηθες ο χρήστης του Διαδικτύου να μην εμφανίζεται με την πραγματική του ταυτότητα, αλλά με κωδικό ή ψευδώνυμο, με αποτέλεσμα ο αντισυμβαλλόμενος να μη γνωρίζει ούτε τα στοιχεία του χρήστη ούτε τον τόπο κατοικίας ή συνήθους διαμονής του, ενώ και ο τόπος πραγματικής εγκατάστασης του (εναγόμενου) ηλεκτρονικού καταστήματος είναι συχνά πολύ δύσκολο να εντοπισθεί⁶¹.

Προς την κατεύθυνση αντιμετώπισης του παραπάνω προβλήματος σε κοινοτικό επίπεδο κινείται η Οδηγία 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο⁶², η οποία στο άρθρο 5 απαιτεί από τα κράτη-μέλη στα οποία είναι εγκατεστημένος ο φορέας παροχής ηλεκτρονικών υπηρεσιών⁶³ να εξασφαλίζουν ότι αυτός θα προσφέρει στους αποδέκτες

⁵⁷ ΔΕΚ απόφ. της 9.3.1999, C-212/1997, ΣυλλΝομολ. 1999, I-01459 επ.

⁵⁸ ΔΕΚ απόφ. της 5.11.2002, C-208/00, ΣυλλΝομολ. 2002, I-09919 επ.

⁵⁹ ΔΕΚ απόφ. της 30.9.2003, C-167/01, ΣυλλΝομολ. 2003, I-10155 επ.

⁶⁰ Αντίθετα, στην ελληνική νομολογία κυριαρχεί η θεωρία της πραγματικής έδρας. Βλ. αναλυτικά *Γαρυφάλου*, Η κρατούσα ερμηνεία σχετικά με την έννοια της έδρας του νομικού προσώπου του άρθρου 10 ΑΚ και η κοινοτική ελευθερία εγκατάστασης (άρθρα 43 κ.ε. ΣυνθΕΚ): Συνεκτιμώντας την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ και του ΑΠ, Αρμ 2007, 640 επ.

⁶¹ *Δελούκα-Ιγγλέση*, ό.π., 65.

⁶² Οδηγία 2000/31/ΕΚ της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά (ΕΕ L 178/12.7.2000, 1 επ).

⁶³ Ως «φορέας παροχής υπηρεσιών» νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει μια υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας (άρθρο 2 περ. β' Οδ. 2000/31/ΕΚ). Για τον ορισμό δε των «υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας» πρέπει να ανατρέξουμε στις Οδηγίες 98/34/ΕΚ της 22.6.1998 για την καθιέρωση διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και κανονισμών (ΕΕ L 204/21.7.1998, 37 επ), όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 98/48/ΕΚ, και 98/84/ΕΚ της

του και στις αρμόδιες αρχές εύκολη, άμεση και συνεχή πρόσβαση σε κάποιες γενικές πληροφορίες, στις οποίες συγκαταλέγονται η επωνυμία του, η γεωγραφική διεύθυνση στην οποία είναι εγκατεστημένος, καθώς και τα στοιχεία που επιτρέπουν την ταχεία, άμεση και ουσιαστική επικοινωνία μαζί του, συμπεριλαμβανομένης της ηλεκτρονικής του διεύθυνσης⁶⁴. Ειδικά για την on-line παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, πέραν της Οδηγίας 2000/31/EK, εφαρμόζεται η Οδηγία 2002/65/EK⁶⁵ για την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, η οποία επίσης επιβάλλει στον προμηθευτή της χρηματοοικονομικής υπηρεσίας υποχρέωση πληροφόρησης, μεταξύ άλλων, για την ταυτότητα και την κύρια δραστηριότητά του, τη γεωγραφική διεύθυνση στην οποία είναι εγκατεστημένος, καθώς και για κάθε άλλη γεωγραφική διεύθυνση που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τις σχέσεις του με τον καταναλωτή (άρθρο 3 παρ. 1α). Ομοίως οφείλει να παράσχει πληροφόρηση για τυχόν αντιπρόσωπό του που είναι εγκατεστημένος στο κράτος όπου διαμένει ο καταναλωτής, με τα στοιχεία της διεύθυνσής του (άρθρο 3 παρ. 1β)⁶⁶.

Είναι σύνηθες το φαινόμενο στις ηλεκτρονικές συναλλαγές να υπάρχει διάσταση μεταξύ του τόπου όπου βρίσκεται η πραγματική εγκατάσταση του εναγομένου, του τόπου όπου ασκείται η εμπορική του δραστηριότητα, του τόπου όπου βρίσκεται εγκατεστημένος ο διακομιστής (server) που φιλοξενεί την ιστοσελίδα του, και του τόπου όπου έχει καταχωρηθεί η ηλεκτρονική του διεύθυνση. Λύση στο πρόβλημα αυτό επιχειρεί να δώσει η Οδηγία 2000/31/EK στο άρθρο 2 περ.γ', όπου ορίζεται ως «εγκατεστημένος φορέας παροχής υπηρεσιών», ο φορέας ο οποίος ασκεί ουσιαστικώς μια οικονομική δραστηριότητα μέσω μιας μόνιμης εγκατάστασης για αόριστη χρονική διάρκεια, ενώ η παρουσία και η χρήση των τεχνικών μέσων και των τεχνολογιών που απαιτούνται για την παροχή της υπηρεσίας δεν συνιστούν εγκατάσταση του φορέα⁶⁷. Συνεπώς, ο τόπος εγκατάστασης εταιρίας που παρέχει υπηρεσίες μέσω διεύθυνσης (site) Διαδικτύου, δεν βρίσκεται εκεί όπου είναι η τεχνολογία που υποστηρίζει την εν λόγω διεύθυνση,

20.11.1998 για τη νομική προστασία των υπηρεσιών που βασίζονται ή συνίστανται στην παροχή πρόσβασης υπό όρους (ΕΕ L 320/28.11.1998, 54 επ). Πρόκειται λοιπόν για κάθε υπηρεσία που παρέχεται εξ αποστάσεως συνήθως έναντι αμοιβής, μέσω εξοπλισμών ηλεκτρονικής επεξεργασίας (συμπεριλαμβανομένης της ψηφιακής συμπίεσης και αποθήκευσης δεδομένων) και κατόπιν ατομικού αιτήματος του αποδέκτη της υπηρεσίας. Βλ. *Καράκωστας*, ό.π., 172/173.

⁶⁴ Πανομοιότυπη διάταξη περιέχει το άρθρο 4 του π.δ. 131/2003 «Προσαρμογή στην Οδηγία 2000/31 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά» (ΦΕΚ Α' 116/16.5.2003).

⁶⁵ Οδηγία 2002/65/EK της 23ης Σεπτεμβρίου 2002, σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές και την τροποποίηση των Οδηγιών 90/619/ΕΟΚ του Συμβουλίου, 97/7/EK και 98/27/EK (ΕΕ L 271/9.10.2002, 16 επ).

⁶⁶ Αναλυτικά για την παροχή πληροφοριών κατά την Οδ. 2000/31/EK (και το π.δ. 131/2003), όπως και κατά την Οδ. 2002/65/EK από τον προμηθευτή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, βλ. *Λιναρίτης*, ό.π., 139 επ.

⁶⁷ Δεν διαφοροποιείται στο ελάχιστο η διάταξη του άρθρου 1 περ. γ' του π.δ. 131/2003, με το οποίο η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε προς την Οδηγία αυτή. Βλ. *Δελούκα-Ιγγλέση*, ό.π., 65.

αλλά εκεί όπου η εταιρία ασκεί την οικονομική της δραστηριότητα⁶⁸. Υπ' αυτό το πρίσμα θα ερμηνευθούν οι έννοιες «κεντρική διοίκηση» και «κύρια εγκατάσταση» του άρθρου 60 παρ. 1 Καν Βρυξ Ι, στην περίπτωση διαφορών από συναλλαγές της ηλεκτρονικής τραπεζικής.

1.3. Οι ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας

Η γενική δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου συμπληρώνεται στον Καν 44/2001/EK από εναλλακτικές δωσιδικίες, που στηρίζονται στην ύπαρξη ιδιαίτερου στενού δεσμού μεταξύ των δικαστηρίων που ορίζουν αρμόδια και της επίδικης διαφοράς, ο οποίος (δεσμός) δικαιολογεί την απονομή σ' αυτά διεθνούς δικαιοδοσίας, για λόγους ορθής απονομής της δικαιοσύνης και αποτελεσματικής οργάνωσης της δίκης (λ.χ. επειδή έτσι διευκολύνεται η συλλογή αποδείξεων)⁶⁹. Πρόκειται για κανόνες ειδικής δικαιοδοσίας που προσφέρουν μία πρόσθετη εναλλακτική δυνατότητα στον ενάγοντα, ο οποίος σε κάθε περίπτωση μπορεί να επιλέξει την προσφυγή ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους-μέλους κατοικίας (ή έδρας) του εναγόμενου προσώπου⁷⁰.

1.3.1. Διαφορές εκ συμβάσεως

Πρώτη εξαίρεση από τον κανόνα της γενικής δικαιοδοτικής βάσης προβλέπει ο Καν 44/2001 για τις διαφορές εκ συμβάσεως⁷¹.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 1, «πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος: 1.α) ως προς διαφορές εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή· β) για τους σκοπούς της εφαρμογής της παρούσας διάταξης και εφόσον δεν συμφωνήθηκε διαφορετικά, ο τόπος εκπλήρωσης της επίδικης παροχής είναι: - εφόσον πρόκειται για πώληση εμπορευμάτων ο τόπος του κράτους μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παράδοση των εμπορευμάτων, - εφόσον πρόκειται για παροχή υπηρεσιών ο τόπος του κράτους μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών· γ) το στοιχείο α) εφαρμόζεται, εφόσον δεν εφαρμόζεται το στοιχείο β)».

Από το γράμμα του νόμου συνάγουμε ότι, για τις διαφορές που προκύπτουν από συμβάσεις, ο Κανονισμός καθιερώνει ειδική συντρέχουσα δικαιοδοσία του τόπου

⁶⁸ Στην περίπτωση που υπάρχουν περισσότεροι τόποι εγκατάστασης του ίδιου φορέα, θα πρέπει να προσδιοριστεί από ποιόν τόπο παρέχεται η συγκεκριμένη υπηρεσία, εάν δε αυτό είναι δύσκολο, θα θεωρηθεί ως τόπος εγκατάστασης αυτός, όπου ο φορέας παροχής των υπηρεσιών έχει το κέντρο των δραστηριοτήτων του, που σχετίζονται με την εν λόγω υπηρεσία. Βλ. *Καράκωστας*, ό.π., 173 σημ. 404.

⁶⁹ Αιτιολογική σκέψη 12.

⁷⁰ Βλ. *Κεφάλας/Μπώλος*, ό.π., 27/28.

⁷¹ Ως διαφορές εκ συμβάσεως νοούνται, βάσει της αυτόνομης κοινοτικής ερμηνείας του ΔΕΚ, όλες οι ενοχές που απορρέουν από σύμβαση ή αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης, συμπεριλαμβανομένων των περιπτώσεων προσυμβατικής ευθύνης ή ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων, βλ. *Σιδηρόπουλος*, ό.π., 110.

όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή⁷². Μάλιστα, προκειμένου να επιτευχθεί ομοιόμορφη ερμηνεία του τρόπου εκπλήρωσης της επίδικης παροχής από τα εθνικά δικαστήρια των κρατών-μελών, ο κοινοτικός νομοθέτης προχωρεί στον ορισμό του, εφόσον δεν έχει υπάρξει αντίθετη συμφωνία των συμβαλλομένων, διακρίνοντας μεταξύ της πωλήσεως εμπορευμάτων και της παροχής υπηρεσιών⁷³.

Με δεδομένο ότι στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές είναι δυνατή μόνο η παροχή άυλων υπηρεσιών, όπως η κίνηση τραπεζικών λογαριασμών, η πληρωμή λογαριασμών πιστωτικών καρτών, η ενημέρωση για τις τιμές συναλλάγματος κ.ά., είναι προφανές ότι το e-banking αποτελεί άμεση μορφή ηλεκτρονικού εμπορίου (online)⁷⁴. Συνεπώς, στην προκειμένη περίπτωση βρίσκει εφαρμογή η διάταξη σύμφωνα με την οποία τρόπος εκπλήρωσης της επίδικης παροχής είναι ο τρόπος του κράτους-μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών. Συνήθως, όμως, στις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών on-line, αυτός που παρέχει τις υπηρεσίες δεν μπορεί να γνωρίζει εξ αρχής σε ποιόν τρόπο θα τις δεχθεί ο αντισυμβαλλόμενός του⁷⁵. Άλλωστε, η συγκεκριμένη διάταξη ενδέχεται να παρουσιάσει εξαιρετικά περίπλοκα προβλήματα, ιδίως κατά την παροχή χρηματοοικονομικών πληροφοριών (π.χ. επενδυτικές συμβουλές, τιμές μετοχών, πληροφορίες πιστοληπτικής ικανότητας κ.λπ.)· για παράδειγμα, αν κάποιος έχει συμφωνήσει να «κατεβάξει» τις ανωτέρω πληροφορίες από ιστοσελίδα και να τις «φορτώνει» στον δικό του υπολογιστή, τρόπος παροχής των υπηρεσιών μπορεί να είναι: α) η τοποθεσία του υπολογιστή που φιλοξενεί τις πληροφορίες, λύση που παρουσιάζει τεχνικά προβλήματα εντοπισμού, β) η κατοικία αυτού που τοποθετεί τις εν λόγω πληροφορίες στην ιστοσελίδα, γ) η τοποθεσία του εξυπηρετή (server) του παροχέα υπηρεσιών Internet του παραλήπτη των πληροφοριών και, δ) η τοποθεσία του προσωπικού υπολογιστή του παραλήπτη, ο οποίος δεν αποκλείεται να είναι φορητός⁷⁶. Σημασία έχει ο τρόπος όπου το λογισμικό γίνεται δεκτό, γιατί τότε θεωρείται ότι εκπληρώνεται η επίδικη παροχή, και όχι ο τρόπος από όπου αποστέλλεται. Συμπερασματικά, πάντως, διαπιστώνουμε ότι τα προβλήματα ερμηνείας που είχαν ήδη

⁷² Με τον όρο «οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή» ο κοινοτικός νομοθέτης συμπεριλαμβάνει στη ρύθμιση και τις διαφορές που προκύπτουν από ανεκτέλεστες συμβάσεις, καθώς και εκείνες που αφορούν στην ύπαρξη και το κύρος τους. Εξάλλου, με τον όρο «παροχή» νοείται η κύρια παροχή, δηλαδή αυτή που αποτελεί τη βάση της αγωγής. Βλ. αποφάσεις ΔΕΚ της 6.10.1976, C-12/1976, *Tessili κατά Dunlop*, ΣυλλΝομολ. 1976, 1473 επ, ομοίως της 6.10.1976, C-14/1976, *De Bloos κατά Bouer*, ΣυλλΝομολ. 1976, 1497 επ και της 15.1.1987, C-266/1985, *Shenavai κατά Kreischer*, ΣυλλΝομολ. 1987, 239 επ, καθώς και ΠΠρΘεσ 1900/1991, Αρμ 1992, 374 επ, ΕφΑθ 2667/1994, ΝοΒ 1995, 253 επ. Βλ. επίσης *Σιδηρόπουλος*, ό.π., 110.

⁷³ Βλ. σχετικά *Βασιλακάκης*, Τροποποιήσεις της Συμβάσεως των Βρυξελλών, που αφορούν στη διεθνή δικαιοδοσία, Αρμ 2001, 1671 επ, *Τσιαχρής*, ό.π., 35.

⁷⁴ Βλ. αναλυτικά *Καράκωστας*, ό.π., 165 επ.

⁷⁵ *Τσιαχρής*, ό.π., 36.

⁷⁶ Για το παράδειγμα βλ. *Γιαννόπουλος*, ό.π., 106 σημ. 56.

επισημανθεί πριν την επαναδιατύπωση του άρθρου 5 παρ. 1 Σύμβ Βρυξ από τον Καν Βρυξ Ι, ως προς τις ηλεκτρονικές (τραπεζικές) συμβάσεις⁷⁷, δεν εξαλείφονται.

1.3.2. Διαφορές εξ αδικοπραξίας

Η διεθνής δικαιοδοσία στην περίπτωση ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας⁷⁸, εφόσον πρόκειται για διαφορές μεταξύ προσώπων που κατοικούν σε κράτος-μέλος της ΕΕ, ρυθμίζεται βάσει του άρθρου 5 παρ. 3 του Καν 44/2001, σύμφωνα με το οποίο αρμόδια σε μια τέτοια περίπτωση είναι τα δικαστήρια του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί⁷⁹ το ζημιογόνο γεγονός. Καθιερώνεται έτσι η δωσιδικία του αδικήματος (*lex loci delicti commissi*), το οποίο σημαίνει ότι πρέπει να προσδιορίζεται κάθε φορά ποιός είναι ο τόπος όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός^{80, 81}.

Η έννοια του «τόπου επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος» απασχόλησε επανειλημμένα το ΔΕΚ. Με την απόφαση *Bier κατά Mines de Potasse d' Alsace*⁸² αναγνώρισε ότι ο τόπος επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος βάσει του άρθρου 5 παρ. 3 περιλαμβάνει τόσο τον τόπο όπου επήλθε το παράνομο αποτέλεσμα όσο και τον τόπο όπου έλαβε χώρα η παράνομη δράση. Στη συνέχεια, ωστόσο, στην υπόθεση *Dumez France and Tracoba SA κατά Hessische Landesbank*⁸³, έκρινε ότι η εφαρμογή του εν λόγω άρθρου προϋποθέτει ύπαρξη στενού δεσμού ανάμεσα στη διαφορά και το δικαστήριο στο οποίο αυτή άγεται, ενώ η φράση «ο τόπος όπου επήλθε η ζημία», όπως χρησιμοποιήθηκε στην υπόθεση *Bier*, σημαίνει τον τόπο όπου η αδικοπραξία που επέφερε τη ζημία παρήγαγε άμεσα τα ζημιογόνα αποτελέσματά της, είτε στο πρόσωπο είτε στην περιουσία του άμεσου θύματος του γεγονότος. Περαιτέρω, με την απόφαση *Antonio Marinari κατά Lloyd's Bank PLC και Zubaidi Trading Company*⁸⁴ κρίθηκε ότι πα-

⁷⁷ Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει ο Βασιλακάκης, ό.π., 1673.

⁷⁸ Η έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας συνιστά αυτόνομη κοινοτική έννοια και αναφέρεται σε κάθε απαίτηση με την οποία τίθεται ζήτημα ευθύνης του εναγομένου και η οποία δεν συνδέεται με «διαφορές εκ συμβάσεων», βλ. ΔΕΚ απόφ. της 27.9.1988, C-189/1987, *Kalfelis κατά Schröder and others*, ΣυλλΝομολ. 1988, 05565 επ. Βλ. επίσης Σιδηρόπουλος, ό.π., 114.

⁷⁹ Στο σημείο αυτό ο Βασιλακάκης, ό.π., 1673, θέτει το ερώτημα κατά πόσο η άσκηση αγωγής «προληπτικού χαρακτήρα» που αφορά σε επαπειλούμενο ζημιογόνο γεγονός διαφοροποιείται από την αίτηση για λήψη ασφαλιστικού μέτρου.

⁸⁰ Αλεξανδρίδου, ό.π., 127.

⁸¹ Βλ. σχετικά ΑΠ 18/2006, ΕλλΔνη 2006, 1501 επ, ΕφΠειρ 347/2000, ΕλλΔνη 2001, 464 επ.

⁸² Απόφ. της 30.11.1976, C-21/1976, ΣυλλΝομολ. 1976, 1735 επ. Πρόκειται για απόφαση επί αγωγής αποζημιώσεως για ζημιές φυτειών στην Ολλανδία, αποδιδόμενες σε μόλυνση του Ρήνου με βιομηχανικά απόβλητα της Αλσατίας, με την οποία το Δικαστήριο δέχθηκε αρμοδιότητα των δικαστηρίων και της Μυλούζης (τόπος της αδικοπρακτικής ενέργειας) και του Ρότερνταμ (τόπος επέλευσης του επιζήμιου αποτελέσματος).

⁸³ Απόφ. της 11.1.1990, C-220/1988, ΣυλλΝομολ. 1990, I-49 επ.

⁸⁴ Απόφ. της 19.9.1995, C-364/1993, ΣυλλΝομολ. 1995, I-02719 επ. Η υπόθεση αφορούσε σε διαφορά που ανέκυψε μεταξύ του Α. Marinari, κατοίκου Ιταλίας, και της Lloyd's Bank, με έδρα το Λονδίνο, όταν οι υπάλληλοι της τελευταίας παραβίασαν φάκελο που περιείχε δέσμη αξιογράφων εις διαταγήν αξίας 752 500 000 δολλαρίων ΗΠΑ, την οποία είχε καταθέσει προς φύλαξη ο Marinari στο υποκατάστημα της τράπεζας στο Μάντσεστερ. Οι υπάλληλοι της τράπεζας, αφού παραβίασαν τον φάκελο, αρνήθηκαν να επιστρέψουν τα αξιόγραφα στον δικαιούχο και ειδοποίησαν την αστυνομία για την ύπαρξή

ρότι ο όρος «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» καλύπτει τόσο τον τόπο όπου επήλθε η ζημία όσο και τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, δεν μπορεί εντούτοις να ερμηνεύεται τόσο ευρέως, ώστε να καλύπτει κάθε τόπο στον οποίο θα μπορούσαν να γίνουν αισθητές οι επιζήμιες συνέπειες ενός γεγονότος που έχει ήδη προκαλέσει ζημία, η οποία έχει ήδη επέλθει σε άλλον τόπο⁸⁵. Δεν καλύπτεται λοιπόν ο τόπος εκείνος στον οποίο ο ζημιωθείς ισχυρίζεται ότι υπέστη περιουσιακή ζημία ως συνέπεια της αρχικώς επελθούσας, εντός άλλου συμβαλλόμενου κράτους, ζημίας. Τέλος, στην απόφαση *Kronhofer*⁸⁶ το ΔΕΚ έκρινε ότι δεν καλύπτεται από τον συγκεκριμένο όρο ούτε ο τόπος κατοικίας του ενάγοντος, όπου βρίσκεται το επίκεντρο της περιουσίας του, εφόσον ως μοναδικός λόγος προβάλλεται η περιουσιακή ζημία του στον τόπο αυτό, συνεπεία της απώλειας σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος ορισμένων περιουσιακών του στοιχείων. Έτσι, η ερμηνεία του όρου «τόπος επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος» περιορίστηκε ακόμη περισσότερο.

Στην πράξη, η ανεύρεση του τόπου επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος είναι εξαιρετικά δύσκολη στα αδικήματα που μπορούν να τελεστούν μέσω του Διαδικτύου, π.χ., όσον αφορά στις τραπεζικές συναλλαγές, σε περίπτωση διασποράς ιού από ιστοσελίδα τράπεζας ή εσφαλμένων χρηματοοικονομικών πληροφοριών, καθώς και στην περίπτωση διακίνησης υπαρπαγόντων στοιχείων πιστωτικών καρτών κ.ο.κ. Κι αυτό γιατί κάθε αδιοπραξία στο Διαδίκτυο μπορεί να συνδέεται με περισσότερους τόπους, σε αρκετές μάλιστα περιπτώσεις με όλες τις χώρες του πλανήτη. Δεν θα ήταν υπερβολή να λέγαμε ότι βρισκόμαστε μπροστά σε ένα φαινόμενο «παγκοσμιοποίησης» και σε επίπεδο τέλεσης αδιοπραξιών⁸⁷.

τους, πράγμα που οδήγησε στη σύλληψη του Marinari και στη συντηρητική κατάσχεση των promissory notes. Μετά την απαλλαγή του από κάθε κατηγορία από την αγγλική δικαιοσύνη, ο Marinari ενήγαγε τη Lloyd's Bank ενώπιον του Tribunale di Pisa με αίτημα την αποκατάσταση της ζημίας που είχε υποστεί από τη συμπεριφορά των υπαλλήλων της και, ειδικότερα: πρώτον, την επιδίκαση ποσού ίσου προς την αξία των αξιογράφων εις διαταγήν και, δεύτερον, την αποκατάσταση της ζημίας που είχε υποστεί λόγω της κρατήσεώς του, της καταγγελίας διαφόρων συμβάσεων και της προσβολής της καλής του φήμης.

⁸⁵ Βλ. επίσης ΔΕΚ απόφ. της 27.10.1998, C-51/1997, *Réunion européenne SA κ.λπ. κατά Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV κ.λπ.*, Συλλ. Νομολ. 1998, I-06511 επ, με την οποία κρίθηκε, μεταξύ άλλων, ότι, αν και «ο τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» μπορεί να καλύπτει τόσο τον τόπο όπου επήλθε η ζημία όσο και τον τόπο όπου συνέβη το γενεσιουργό της ζημίας γεγονός, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο τόπος επελεύσεως της ζημίας δεν θα μπορούσε να είναι άλλος από τον τόπο στον οποίο ο θαλάσσιος μεταφορέας όφειλε να παραδώσει τα εμπορεύματα (στα οποία διαπιστώθηκαν αβερίες κατόπιν της θαλάσσιας και, εν συνέχεια, χερσαίας μεταφοράς τους).

⁸⁶ ΔΕΚ απόφ. της 10.6.2004, C-168/02, *Rudolf Kronhofer κατά Marianne Maier κ.λπ.*, ΕΕ C 190/24.7.2004. Για το πλήρες κείμενο της απόφασης, βλ. <http://curia.europa.eu>.

⁸⁷ Βλ. *Γιαννόπουλος*, ό.π., 106, *Τσιαχρής*, ό.π., 46. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της υπόθεσης *Yahoo! Inc*, στην οποία γαλλικό δικαστήριο εξέδωσε απόφαση, με την οποία διατάχθηκε η γνωστή εταιρία, που έχει έδρα την Καλιφόρνια των ΗΠΑ, να εμποδίζει τεχνικά την πρόσβαση γάλλων πολιτών σε ηλεκτρονικές δημοπρασίες που διενεργούσε με αντικείμενο αναμνηστικά από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ανάμεσα στα οποία και σύμβολα των ναζι. Το δικαστήριο έκρινε ότι οι ιστοσελίδες της εταιρίας υπόκεινται στη δικαιοδοσία των γαλλικών δικαστηρίων, για μόνο το λόγο ότι η πρόσβαση σε αυτές ήταν δυνατή στη Γαλλία. Βλ. *Ιγγλεζάκης*, ό.π., 64/65 σημ. 3.

1.3.3. Διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευση υποκαταστήματος, πρακτορείου ή άλλης εγκατάστασης

Τρίτη ειδική δικαιοδοτική βάση εισάγει το άρθρο 5 παρ. 5 του Κανονισμού, που ορίζει αρμόδιο το δικαστήριο της τοποθεσίας υποκαταστήματος, πρακτορείου ή άλλης εγκατάστασης. Το ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι εάν η ιστοσελίδα συνιστά υποκατάστημα ή πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση, ώστε να τύχει εφαρμογής η συγκεκριμένη διάταξη. Με βάση τη νομολογία του ΔΕΚ, που απαιτεί κάποιο στοιχείο μονιμότητας για την ύπαρξη υποκαταστήματος, η απάντηση στο ως άνω ερώτημα είναι μάλλον αρνητική⁸⁸. Αν και η ειδικότερη προβληματική της ιστοσελίδας ως υποκαταστήματος εταιρείας δεν έχει απασχολήσει μέχρι στιγμής το Δικαστήριο, οι ως τώρα κρίσεις του δεν αφήνουν περιθώριο εφαρμογής της συγκεκριμένης δικαιοδοτικής βάσης στις ηλεκτρονικές (τραπεζικές) συναλλαγές. Άλλωστε, και αν ακόμα γινόταν δεκτή η δυνατότητα εφαρμογής της, σε καμία περίπτωση δεν θα ήταν εύκολη, δεδομένης της δυσκολίας εντοπισμού της «τοποθεσίας» μιας ιστοσελίδας.

1.4. Η διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών

Ο Κανονισμός 44/2001 περιέχει ειδικές διατάξεις για τη διεθνή δικαιοδοσία όταν πρόκειται για διαφορές σε συμβάσεις με καταναλωτές, μη διαφοροποιούμενος στο σημείο αυτό από τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968. Επιφέρει ωστόσο σημαντικές τροποποιήσεις στην προηγούμενη ρύθμιση, καθώς αποσκοπεί στην προσαρμογή προς τις εξελίξεις της νέας τεχνολογίας και των τηλεπικοινωνιών, με τις οποίες έχει πλέον συνδεθεί η διεξαγωγή του εμπορίου, ώστε να ληφθούν υπόψη οι διαρκώς εξελισσόμενες νέες μορφές του⁸⁹. Παράλληλα επιδιώκει την ενδυνάμωση εντός της ΕΕ των δικαιωμάτων των καταναλωτών, των οποίων η προστασία κατέστη πρωταρχικός σκοπός της Κοινότητας με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Ο κοινοτικός νομοθέτης, αντιλαμβανόμενος την έκδηλη ανισότητα που υφίσταται μεταξύ των μερών στις καταναλω-

⁸⁸ Γιαννόπουλος, ό.π., 106 σημ. 58. Βλ. σχετικά ΔΕΚ απόφαση της 22.11.1978, C-33/78, *Somafer*, ΣυλλΝομολ. 1978, 2183 επ, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι «η έννοια του υποκαταστήματος, του πρακτορείου ή κάθε άλλης εγκαταστάσεως προϋποθέτει ένα κέντρο επιχειρηματικής δραστηριότητας που εκδηλώνεται διαρκώς προς τα έξω ως η προέκταση της μητρικής επιχείρησής, διαθέτει διεύθυνση και είναι υλικά εξοπλισμένο, έτσι ώστε να μπορεί να διαπραγματεύεται υποθέσεις με τρίτους, κατά τέτοιο τρόπο που οι τρίτοι, παρόλο ότι γνωρίζουν ότι θα συναφθεί ενδεχομένως έννομη σχέση με τη μητρική επιχείρηση της οποίας η έδρα είναι στο εξωτερικό, δεν απαιτείται να απευθύνονται απευθείας στην τελευταία και μπορούν να πραγματοποιήσουν συναλλαγές στο κέντρο επιχειρηματικής δραστηριότητας που αποτελεί την προέκταση της μητρικής επιχείρησής». Επίσης, ΔΕΚ απόφ. 6.4.1995, C-439/93, *Lloyd's Register of Shipping κατά Société Campenon Bernard*, ΣυλλΝομολ. 1995, I-00961 επ, όπου επισημαίνεται ότι δεν υφίσταται κατ' ανάγκη στενός σύνδεσμος μεταξύ της οντότητας με την οποία ένας πελάτης έρχεται σε διαπραγματεύσεις και στην οποία δίδει μια παραγγελία και τον τόπο όπου αυτή πρόκειται να εκτελεστεί.

⁸⁹ Αλεξανδρίδου, ό.π., 120.

τικές συμβάσεις, προκρίνει την προστασία του ασθενέστερου διαδίκου με ευνοϊκότερους για τα συμφέροντά του κανόνες δικαιοδοσίας⁹⁰, οι οποίοι περιλαμβάνονται στα άρθρα 15 - 17 (4^ο Τμήμα) του Κανονισμού, όπως αντικατέστησαν τα άρθρα 13 - 15 της Σύμβασης⁹¹.

Η ειδική προστατευτική ρύθμιση εισάγεται με το άρθρο 16 του Κανονισμού, σύμφωνα με το οποίο ο καταναλωτής μπορεί να ασκήσει την αγωγή κατά του αντισυμβαλλομένου του είτε στα δικαστήρια του κράτους-μέλους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος, είτε στα δικαστήρια του τόπου κατοικίας του ιδίου (άρθρο 16 παρ. 1). Ο καταναλωτής, λοιπόν, έχει τη δυνατότητα να ασκήσει την αγωγή όσο το δυνατόν εγγύτερα, ακόμη και ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του και όχι απλά στα δικαστήρια του κράτους-μέλους, όπου έχει την κατοικία του⁹². Εξάλλου, στην περίπτωση που εναγόμενος είναι ο καταναλωτής, η αγωγή του αντισυμβαλλομένου κατ' αυτού μπορεί να ασκηθεί μόνο ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους-μέλους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής (άρθρο 16 παρ. 2 Καν).

Εύλογα προκύπτει το ερώτημα ποιοί είναι το πρόσωπο που δικαιούται να επικαλεστεί την ως άνω ευνοϊκή ρύθμιση, ποιός δηλαδή θεωρείται καταναλωτής κατά τον Κανονισμό. Στο άρθρο 15 παρ. 1 ορίζεται ότι πρόκειται για το πρόσωπο που καταρτίζει συμβάσεις, ο σκοπός των οποίων μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική του δραστηριότητα. Πρόκειται για την πάγια, στο κοινοτικό δίκαιο, έννοια του καταναλωτή⁹³, στον οποίο (και μόνο) ο κοινοτικός νομοθέτης θέλει να προσφέρει μεγαλύτερη προστασία, θεωρώντας προφανώς ότι αυτός είναι κατά κανόνα το ασθενέστερο μέρος της σύμβασης, καθώς θα είναι κατά τεκμήριο άπειρος και ελλιπώς πληροφορημένος⁹⁴. Πανομοιότυπος ήταν και ο ορισμός της Σύμβασης των Βρυξελλών (άρθρο 13), όπως και όλα τα σχετικά με την προστασία των καταναλωτών κοινοτικά κείμενα, στα οποία ο

⁹⁰ Αιτιολογική σκέψη 13.

⁹¹ Αναλυτικά για το άρθρο 15 Καν 44/2001/ΕΚ, τις προπαρασκευαστικές εργασίες που οδήγησαν στη θέσπισή του υπό τη συγκεκριμένη μορφή, καθώς και την αντιμετώπιση των ζητημάτων που θέτει από το αμερικανικό δίκαιο, βλ. *Μπαμπινιώτης*, Καταναλωτικές συμβάσεις στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου και διεθνής δικαιοδοσία -Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 15 ΕΚ 44/2001-, σε: «Τιμητικός Τόμος του Κώστα Ε. Μπέη ως Αίνος της Αττικής Διαλεκτικής (για τα εβδομηκοστά γενέθλια στις 25 Νοεμβρίου 2003)», Τόμ. IV, 2003, 3353 επ.

⁹² Βλ. *Αλεξανδρίδου*, Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις ηλεκτρονικού εμπορίου, Αρμ 2001, 1721 επ, όπου επισημαίνεται ότι η δυνατότητα που δίνει εδώ ο κοινοτικός νομοθέτης στον καταναλωτή, για να βελτιώσει τη θέση του, συνιστά εξαίρεση από τον κανόνα ότι ο Κανονισμός αφορά μόνο τη διεθνή δικαιοδοσία και όχι την εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών-μελών.

⁹³ Βλ. σχετική νομολογία ΔΕΚ, που υιοθετεί χωρίς εξαίρεση τη στενή έννοια του καταναλωτή: απόφ. της 21.6.1978, C-150/1977, *Bertrand κατά Ott*, ΣυλλΝομολ. 1978, I-1431 επ, απόφ. της 19.1.1993, C-89/1991, *Shearson Lehmann Hutton Inc κατά TVB*, ΣυλλΝομολ. 1993, I-00139 επ, απόφ. της 3.7.1997, C-269/1995, *Benincasa κατά Dentalkit*, ΣυλλΝομολ. 1997, I-03767 επ, απόφ. της 11.7.2002, C-96/00, *Rudolf Gabriel*, ΣυλλΝομολ. I-06367 επ και η πρόσφατη απόφ. της 20.1.2005, C-464/01, *Johann Gruber κατά Bay Wa AG*, ΣυλλΝομολ. 2005, I-00439 επ. .

⁹⁴ *Δελούκα-Ιγγλέση*, ό.π., 67/68.

καταναλωτής ορίζεται ως το φυσικό πρόσωπο που επιδιώκει σκοπούς μη συναρτώμενους με την επαγγελματική του δραστηριότητα⁹⁵.

Πάντως, η συγκεκριμένη στάση του κοινοτικού νομοθέτη επιβάλλεται και από την ίδια τη φύση του εμπορίου ως δραστηριότητας που εμπεριέχει ρίσκο, κίνδυνο⁹⁶. Δεν είναι δυνατό να επιθυμεί κάποιος έμπορος να αποκτήσει ανταγωνιστική θέση στην αγορά και, παράλληλα, να επιζητεί την προστασία του με τις προστατευτικές για τον καταναλωτή διατάξεις. Ακόμα και στην περίπτωση που τίθεται το ζήτημα της διαπραγματευτικής ανισότητας ανάμεσα σ' έναν μικρέμπορο και σε μια πολυεθνική επιχείρηση, η άσκηση της διαμεσολαβητικής δραστηριότητας του εμπορίου σε μια φιλελεύθερη και ανταγωνιστική αγορά δεν αφήνει κανένα περιθώριο να τεθούν υπό τον μανδύα του καταναλωτή οι κάθε είδους έμποροι.

Στο σημείο αυτό ωστόσο σκόπιμο είναι να γίνει μνεία του άρθρου 1 παρ. 4α του ν. 2251/1994⁹⁷, όπου ως καταναλωτής ορίζεται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή ένωση προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, που αποτελεί τον τελικό αποδέκτη των υλικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται και διακινούνται στην κοινωνία. Πρόκειται για έναν ορισμό ευρύτερο από εκείνον του κοινοτικού, καθώς αρκείται στην έννοια του τελικού αποδέκτη, δηλαδή του προσώπου που δεν πρόκειται να μεταπωλήσει τα εμπορεύματα ή να προσφέρει περαιτέρω τις υπηρεσίες, χωρίς να απαιτείται, όπως στα κοινοτικά κείμενα, ο σκοπός της σύμβασης να είναι ξένος προς την επαγγελματική του δραστηριότητα⁹⁸. Η επιλογή αυτή του εθνικού νομοθέτη υπαγορεύθηκε από τη σκέψη ότι πολλές φορές επαγγελματίες συναλλάσσονται για τις επαγγελματικές τους ανάγκες, επί αγαθών ή υπηρεσιών, χωρίς να είναι αρκετά εξοικειωμένοι, επειδή δεν αποτελούν το κύριο αντικείμενο της επαγγελματικής τους δράσης (για παράδειγμα, όταν ιατροί προμηθεύονται λογισμικό Η/Υ). Πάντως, κατά την εναρμόνιση του ελληνικού δικαίου προς την Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο, καθώς και προς την Οδηγία για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, ο έλληνας νομοθέτης υιοθέτησε τη στενή, κοινοτική έννοια του καταναλωτή (άρθρο

⁹⁵ Λιναρίτης, ό.π., 64. Πρβλ. ενδεικτικά άρθρο 2 εδ. δ' της Οδηγίας 2002/65/EK για την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς καταναλωτές, Οδηγίες 93/13/EK για τις καταχρηστικές ρήτρες στις καταναλωτικές συμβάσεις και 99/44/EK για τις καταναλωτικές πωλήσεις.

⁹⁶ Ως «εμπορική» θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η οικονομική δράση που συνιστά ριψοκίνδυνη (και άρα αμειβόμενη με κέρδος) παροχή υπηρεσιών (με κύρια μορφή τη διαμεσολάβηση στην παραγωγή και κυκλοφορία των αγαθών και των υπηρεσιών), η οποία εκδηλώνεται στην αγορά και έχει συνεπώς οικονομική βαρύτητα τέτοια, που να δικαιολογεί την προσοχή του δικαίου και την πρόβλεψη ειδικών ρυθμίσεων ή την πρόσδοση ειδικών συνεπειών στη δράση αυτή. Για τον ορισμό και περαιτέρω αναλύσεις της έννοιας της εμπορικής δράσης, βλ. *Περάκης*, Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, 2000.

⁹⁷ Ν. 2251/1994 για την προστασία των καταναλωτών, ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994. Η τελευταία και λίαν πρόσφατη τροποποίησή του επήλθε με τον ν. 3587/2007, ΦΕΚ Α' 152/10.7.2007.

⁹⁸ Βλ. σχετικά από πλευράς ελληνικής νομολογίας, την ΠΠρΑθ 8032/2001, ΔΕΕ 2002, 1087 επ = ΝοΒ 2002, 139 επ = ΕΕμπΔ 2002, 100 επ, με την οποία το δικαστήριο έκρινε ότι το πρόσωπο που επενδύει σε παράγωγα χρηματοοικονομικά προϊόντα δεν μπορεί να τύχει των ευνοϊκών ρυθμίσεων του Καν 44/2001. Το ΕφΑθ όμως αποδέχθηκε την αντίθετη άποψη και εξαφάνισε την πρωτόδικη απόφαση (ΕφΑθ 6401/2002, ΔΕΕ 2003, 412 επ). Βλ. επίσης *Αλεξανδρίδου*, 2004, 122/123.

1 στοιχ. ε' π.δ. 131/2003 και άρθρο 4Α παρ. 1δ ν. 2251/1994 αντίστοιχα), με συνέπεια αυτή να συμπίπτει με την έννοια του καταναλωτή στον Καν 44/2001/ΕΚ⁹⁹. Άλλωστε, μετά την τελευταία τροποποίηση του ν. 2251/1994 από το ν. 3587/2007, προβλέφθηκε¹⁰⁰ ότι η έννοια του καταναλωτή, όπως ορίζεται σ' αυτόν, ισχύει «με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων του παρόντος νόμου», στις οποίες εισάγεται η ως άνω καθιερωμένη από τον κοινοτικό νομοθέτη έννοια του καταναλωτή.

Για την ένταξη των καταναλωτικών συμβάσεων, όπως η έννοιά τους αποσαφηνίστηκε ανωτέρω, στην ευνοϊκή ρύθμιση του άρθρου 16 του Κανονισμού, πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 15, με την επιφύλαξη των άρθρων 4 και 5 παρ. 5¹⁰¹. Ειδικότερα, πρέπει να πρόκειται για τη σύναψη των ακόλουθων τριών κατηγοριών συμβάσεων: πρώτον, για την πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος. Είναι σαφές ότι στο e-banking μια τέτοια σύμβαση δεν είναι δυνατό ούτε να καταρτιστεί ούτε να εκτελεστεί, αφού η ηλεκτρονική τραπεζική αφορά σε συμβάσεις με αντικείμενο άυλα αγαθά και υπηρεσίες¹⁰². Δεύτερον, για δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή για άλλες πιστωτικές συναλλαγές συνδεδεμένες με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών και, τρίτον, για συμβάσεις συναφθείσες με πρόσωπο που ασκεί ή «κατευθύνει» εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες στο κράτος-μέλος κατοικίας του καταναλωτή ή σε διάφορα κράτη, ανάμεσα στα οποία και του καταναλωτή, εφόσον η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων.

Ενώ οι δύο πρώτες κατηγορίες συμβάσεων περιλαμβάνονταν με παρεμφερή διατύπωση και στην προϊσχύσασα Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968, για την τρίτη κατηγορία, που αφορά προφανώς στις εξ αποστάσεως πραγματοποιούμενες, ως εκ τούτου και τις ηλεκτρονικά καταρτιζόμενες συμβάσεις, ο νέος Κανονισμός επέφερε σημαντική καινοτομία. Μέχρι την έκδοσή του, η Σύμβαση των Βρυξελλών όριζε στο άρθρο 13 παρ. 3 ότι η διάταξη εφαρμόζεται «για κάθε άλλη σύμβαση που έχει ως αντικείμενο παροχή υπηρεσιών ή προμήθεια ενσωμάτων κινητών, αν: α) πριν από την κατάρτιση της σύμβασης, έγινε στο κράτος της κατοικίας του καταναλωτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση, και β) ο καταναλωτής ολοκλήρωσε στο κράτος αυτό τις απαραίτητες για την

⁹⁹ Κριτική για τη στενότερη οριοθέτηση της έννοιας του καταναλωτή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών με βάση το π.δ. 131/2003 και το άρθρο 4Α του ν. 2251/1994 (καθώς και για την ερμηνευτική αντίφαση των εθνικών διατάξεων προστασίας του καταναλωτή, συνεπεία του διαφορετικών ορισμών στα άρθρα 1 παρ. 4 και 4Α του εθνικού νόμου για την προστασία του), βλ. σε *Λιναρίτη*, ό.π., 69 επ, ο οποίος επισημαίνει ότι τυχόν ενσωμάτωση των ως άνω ρυθμίσεων με βάση τον ευρύτερο ορισμό του καταναλωτή ως «τελικού αποδέκτη» υπηρεσιών θα ερχόταν σε αντίθεση με το κοινοτικό δίκαιο, προκρίνει δε ως λύση την υιοθέτηση αξιολογικών κριτηρίων, ώστε να επιτευχθεί η τελεολογική διαστολή του στενού ορισμού του καταναλωτή στις ηλεκτρονικές τραπεζικές, μεταξύ άλλων, συναλλαγές, ενώ καταλήγει ότι πρέπει να εξαιρούνται από την αναγνωριζόμενη προστασία υπέρ των καταναλωτών μόνο τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που συμβάλλονται υπό συνθήκες εμπειρίας, αντίστοιχης τεχνογνωσίας και διαπραγματευτικής ισότητας με τον προμηθευτή.

¹⁰⁰ Βλ. νέα παρ. 4 άρθρου 1 ν. 2251/1994.

¹⁰¹ Βλ. ανωτέρω.

¹⁰² Βλ. αναλυτικά *Καράκωστας*, ό.π., 166/167.

κατάρτιση της συμβάσεως πράξεις». Η διάταξη αυτή, που εφαρμοζόταν και στις διαδικτυακές -τραπεζικές- συμβάσεις με καταναλωτές, προϋπέθετε για την ενεργοποίησή της να είχε προηγηθεί ειδική προσφορά ή διαφήμιση στον χώρο κατοικίας του καταναλωτή και να είχε αυτός ολοκληρώσει στο κράτος του τις απαραίτητες για την κατάρτιση της σύμβασης πράξεις, για παράδειγμα να είχε συμπληρώσει από τον προσωπικό του υπολογιστή την ειδική ηλεκτρονική φόρμα, που αντιστοιχεί σε έντυπη αίτηση (για τον υλικό κόσμο), και να την είχε αποστείλει μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου¹⁰³.

Στον Κανονισμό 44/2001, ωστόσο, δεν επαναλήφθηκε η προϋπόθεση του άρθρου 13 παρ. 1 της Σύμβασης των Βρυξελλών, ότι δηλαδή ο καταναλωτής πρέπει να έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες για την κατάρτιση της σύμβασης πράξεις στο κράτος της κατοικίας του. Από αυτό συνάγεται ότι η ευνοϊκή για τον καταναλωτή ρύθμιση θα μπορεί πλέον να τυγχάνει εφαρμογής και για συμβάσεις τις οποίες κατήρτισε ενώ βρισκόταν σε κράτος άλλο από εκείνο της κατοικίας του. Έτσι, η διάκριση του καταναλωτή σε «ενεργητικό» και «παθητικό» που ίσχυε άλλοτε, όπου ενεργητικός θεωρούνταν ο καταναλωτής που μετέβαινε με δική του πρωτοβουλία σε άλλη χώρα για να ψωνίσει, και παθητικός αυτός που προέβαινε στην εξ αποστάσεως συναλλαγή με πρωτοβουλία του αλλοδαπού προμηθευτή, ενώ βρισκόταν στη χώρα του, ο οποίος μόνο θεωρούνταν ότι έχρηζε προστασίας, δεν είναι πλέον απαραίτητη. Άλλωστε, όταν πρόκειται για συναλλαγές που συνάπτονται με μέσα ηλεκτρονικής τεχνολογίας, δεν είναι καν εφικτή¹⁰⁴. Προϋπόθεση ωστόσο παραμένει, να μην έχει μεταβεί ο καταναλωτής στο κράτος όπου βρίσκεται ο προμηθευτής, με σκοπό να συνάψει εκεί τη σύμβαση¹⁰⁵.

Επίσης, σύμφωνα με τον Καν Βρυξ I, το δικαίωμα του καταναλωτή να επικαλείται την εν λόγω προστασία επεκτείνεται *ratione materiae* σε όλες τις συμβάσεις που συνάπτει, και όχι μόνο σε όσες έχουν ως αντικείμενο την παροχή υπηρεσιών ή την προμήθεια ενσωμάτων κινητών, όπως όριζε η Σύμβρυξ¹⁰⁶. Κάθε σύμβαση που συνάπτει ο καταναλωτής μέσω αμφίδρομης ιστοσελίδας (interactive website), δηλαδή με απευθείας (online) σύνδεση στο Διαδίκτυο εμπίπτει στη νέα ρύθμιση. Σημειώνεται πάντως, ότι η διεθνής δικαιοδοσία του άρθρου 16 θεμελιώνεται μόνο όταν μέσω της αμφίδρομης ιστοσελίδας συναφθεί τελικά κάποια σύμβαση, όχι όταν ο καταναλωτής περιορίστηκε στο να ενημερωθεί σχετικά με τις δυνατότητες αγοράς π.χ. μετοχών ή όταν η συγκεκριμένη ιστοσελίδα περιορίζεται στην παροχή πληροφοριακού και μόνο υλικού, λ.χ. για τις τρέχουσες τιμές συναλλάγματος, χωρίς να ενσωματώνει παράλληλα τη δι-

¹⁰³ Καράκωστας, ό.π., 241/242.

¹⁰⁴ Αλεξανδρίδου, Αρμ 2001, 1721.

¹⁰⁵ Αλεξανδρίδου, 2004, 124, Τσιαχρής, ό.π., 38.

¹⁰⁶ Οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές καλύπτονταν και υπό το καθεστώς της Σύμβρυξ, καθώς οι σχετικές συμβάσεις αφορούν στην παροχή άυλων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών.

νατότητα online συναλλαγών¹⁰⁷. Εξάλλου, η σύμβαση μπορεί να έχει συναφθεί με οποιοδήποτε ηλεκτρονικό μέσο, δηλαδή όχι μόνο διαδικτυακά, αλλά και μέσω τηλεφώνου (στην περίπτωση phone και mobile-banking), φαξ, τέλεξ κ.λπ.

Η πρόθεση της Επιτροπής για ταύτιση του ηλεκτρονικού εμπορίου με όλες τις υπόλοιπες μορφές συμβάσεων από απόσταση (βλ. remote banking) καθίσταται περισσότερο αντιληπτή, αν διαβάσει κανείς την αιτιολογική σκέψη 13 της αρχικής Πρότασης του Κανονισμού¹⁰⁸: «Πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η συνεχής ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών επικοινωνίας. Η διάθεση στο εμπόριο αγαθών ή υπηρεσιών με ηλεκτρονικό μέσο προσβάσιμο σε κράτος-μέλος αποτελεί δραστηριότητα που κατευθύνεται σ' αυτό το κράτος μέλος. Όταν το κράτος αυτό είναι το κράτος κατοικίας του καταναλωτή, αυτός πρέπει να μπορεί να τύχει της προστασίας που του προσφέρεται από τον Κανονισμό, όταν συνάπτει από τον τόπο κατοικίας του σύμβαση κατανάλωσης με ηλεκτρονικό μέσο». Να σημειωθεί ότι η φράση «κατευθύνει ... τις δραστηριότητές του» είχε θορυβήσει τους φορείς ηλεκτρονικού εμπορίου, οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν έντονα και ζήτησαν την τροποποίησή του. Τελικά, μετά από εξαντλητική επεξεργασία της περικοπής¹⁰⁹ αποφασίστηκε η σολομώντεια λύση, δηλαδή η προσάρτηση κοινής δήλωσης του Συμβουλίου και της Επιτροπής της ΕΕ σε σχέση με το άρθρο 15 παρ. 1 περ. γ' του Κανονισμού, όπου διευκρινίστηκε ότι το γεγονός πως μια ιστοσελίδα στο Διαδίκτυο είναι απλώς προσβάσιμη, δεν αρκεί για να καταστήσει την ως άνω διάταξη εφαρμοστέα. Απαιτείται επιπλέον ενεργητική πρόσκληση του εμπόρου που να υποδηλώνει ότι μέσω της αμφίδρομης ιστοσελίδας του επιζητά τη σύναψη σύμβασης από απόσταση με τους καταναλωτές της συγκεκριμένης χώρας¹¹⁰. Επισημαίνεται ότι παράγοντες όπως είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην ιστοσελίδα ή το νόμισμα στο οποίο αποτιμώνται οι παρεχόμενες υπηρεσίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως κριτήρια εφαρμογής της ως άνω διάταξης, μόνο στην περίπτωση που μπορεί να συναχθεί ότι αφορούν σε συγκεκριμένο κράτος ή κράτη¹¹¹.

¹⁰⁷ Βλ. *Ανθimos*, Καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας στις καταναλωτικές συμβάσεις που συνάπτονται μέσω Internet, Αρμ 2001, 1723 επ.

¹⁰⁸ COM(1999) 0348 τελικό, ΕΕ C 376Ε/28.12.1999, 1 επ.

¹⁰⁹ Για τα *interna corporis* της κοινοτικής νομοπαραγωγής μέχρι την έκδοση του Κανονισμού βλ. αναλυτικά *Ανθimos*, ό.π., 1724 επ.

¹¹⁰ Ο *Τσιαχρής*, ό.π., 43, αναφέρει ότι το άρθρο 15 παρ. 1γ' του Κανονισμού δίνει τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να αρνηθούν να συναλλαχθούν με πρόσωπα συγκεκριμένης δικαιοδοσίας. Ο φόβος της διώξης σε μία αλλοδαπή δικαιοδοσία, που μπορεί να είναι και ακριβή και πολύχρονη διαδικασία, είναι πιθανό να εμποδίσει έναν προμηθευτή (π.χ. μια τράπεζα) από το να επωφεληθεί από τη δύναμη και τις ευκαιρίες που εμφανίζονται σε μια παγκόσμια ηλεκτρονική στρατηγική. Εξάλλου, δεν αποκλείεται να ζημιώνεται και ο καταναλωτής υπό το καθεστώς του Κανονισμού, καθώς στην πράξη θα είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκτελεστεί μια απόφαση που εκδόθηκε υπέρ του, αν ο προμηθευτής δεν έχει πραγματική φυσική παρουσία στο κράτος δικαιοδοσίας του δικαστηρίου.

¹¹¹ Για παράδειγμα, η επιλογή της αγγλικής γλώσσας δεν μπορεί από μόνη της να θεωρηθεί τεκμήριο για την κατεύθυνση εμπορικής δραστηριότητας προς τους καταναλωτές της Μεγ. Βρετανίας, δεδομένου ότι η χρήση της είναι διεθνής. Βλ. *Σιδηρόπουλος*, ό.π., 113.

Στον αντίποδα πάντως της κοινοτικής επιλογής πρέπει να μνημονευθεί το προτεινόμενο άρθρο 7 παρ. 3 του σχεδίου της Συνδιάσκεψης της Χάγης του 2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, στα πλαίσια της 19ης Συνδιάσκεψης, το οποίο ορίζει ότι «όπου ο επιχειρηματίας θα αποδεικνύει ότι έλαβε όλα τα αναμενόμενα και λογικά μέτρα αποφυγής σύναψης συμβάσεων αναφορικά με καταναλωτές που κατοικούν σε κάποιο κράτος, τότε η υπαγωγή του στη δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους αυτού θα πρέπει να αποκλείεται»¹¹².

Υπενθυμίζεται τέλος ότι το αρμόδιο δικαστήριο μπορεί να οριστεί και διαφορετικά, με συμφωνία των μερών μεταγενέστερη της σύναψης της σύμβασης ή προγενέστερη, εφόσον επιτρέπει στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από εκείνα που ορίζονται βάσει των ως άνω διατάξεων (άρθρο 17 Καν Βρυξ Ι). Σε κάθε περίπτωση πάντως, αν είναι εφαρμοστέο το ελληνικό δίκαιο, θα θεωρηθεί άκυρος ως καταχρηστικός κάθε συμβατικός όρος βάσει του οποίου αποκλείεται η υπαγωγή της διαφοράς στο φυσικό της δικαστή, μέσω της πρόβλεψης αποκλειστικής αλλοδαπής δικαιοδοσίας (άρθρο 2 περ. λα' ν. 2251/1994)¹¹³.

1.5. Η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας

Σύμφωνα με την αρχή της αυτονομίας των συμβαλλομένων μερών όσον αφορά στον καθορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου¹¹⁴, το άρθρο 23 Καν Βρυξ Ι προβλέπει ότι τα μέρη έχουν τη δυνατότητα, εφόσον το ένα τουλάχιστον έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, να επιλέξουν ελεύθερα το κράτος-μέλος του οποίου τα δικαστήρια θα έχουν διεθνή δικαιοδοσία. Η συμφωνία παρέκτασης θα είναι αποκλειστική, εκτός αν τα μέρη συμφωνήσουν αλλιώς¹¹⁵, προκειμένου δε να είναι έγκυρη, πρέπει να καταρτισθεί: «α) είτε γραπτά¹¹⁶ είτε προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση¹¹⁷, β) είτε

¹¹² *Ανθιμος*, ό.π., 1726, ο οποίος επισημαίνει ότι δεν υπάρχει ευρεία συναίνεση για τη διάταξη, το οποίο επιδεικνύει μια τάση αντιστροφής της νομοτυπικής μορφής· *Τσιαχρής*, ό.π., 40.

¹¹³ *Σιδηρόπουλος*, ό.π., 113.

¹¹⁴ Αιτιολογική σκέψη 14 Καν 44/2001, όπου επισημαίνεται ότι αν πρόκειται για συμβάσεις καταναλωτών επιτρέπεται μόνο περιορισμένη αυτονομία. Έτσι, αν τα συμβαλλόμενα μέρη συνάψουν συμφωνία παρεκτάσεως της διεθνούς δικαιοδοσίας αντίθετη προς τη διάταξη του άρθρου 17 του Κανονισμού, θα παραμείνει ανενεργής (άρθρο 23 παρ. 5 Καν).

¹¹⁵ Η επιφύλαξη αντίθετης συμφωνίας των μερών, οπότε η επιλογή του *forum* δεν θα καθιερώνει αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία, αποτελεί προσθήκη στο αρχικό κείμενο του άρθρου 17 της Σύμβασης των Βρυξελλών, με κύριο σκοπό την παροχή στα συμβαλλόμενα μέρη της ευχέρειας, παράλληλα με την υπαγωγή των μεταξύ τους διαφορών σε ένα ή περισσότερα δικαστήρια ενός κράτους-μέλους, να αποδεχθούν τη δυνατότητα εναγωγής και στα δικαστήρια που είναι αρμόδια με τις γενικές διατάξεις των άρθρων 2 επ του Κανονισμού. Βλ. αναλυτικά *Βασιλακάκης*, ό.π., 1681.

¹¹⁶ Σύμφωνα με την ΑΠ 1252/2005, ΕλλΔνη 2007, 1043 επ, η συμφωνία παρεκτάσεως πρέπει να είναι γραπτή και ειδική, δεν αρκεί δηλαδή να συμπεριλαμβάνεται σε έντυπους γενικούς όρους συναλλαγών που περιέχονται στην πίσω σελίδα τιμολογίων ή δελτίων αποστολής εμπορευμάτων.

¹¹⁷ Σύμφωνα με την απόφ. ΔΕΚ της 11.7.1985, C-221/1984, *Berghoefer κατά ASA*, ΣυλλΝομολ. 1985, 02699 επ, η γραπτή επιβεβαίωση μπορεί να προέρχεται από οποιοδήποτε μέρος, ήτοι και αυτό που ωφελείται από την εν λόγω συμφωνία, αρκεί να περιήλθε στο άλλο και αυτό να μη διατύπωσε καμία αντίρρηση.

υπό τύπο ανταποκρινόμενο στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις, γ) είτε στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπο ανταποκρινόμενο στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλόμενους σε συμβάσεις, του είδους για το οποίο πρόκειται, στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα¹¹⁸» (άρθρο 23 παρ. 1 περ. α', β', γ')¹¹⁹. Οι εν λόγω προϋποθέσεις, σύμφωνα με πάγια νομολογία του ΔΕΚ¹²⁰, ερμηνεύονται στενά, καθώς πρέπει να προκύπτει κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο η σύμπτωση βουλήσεως των μερών ως προς τη ρήτρα παρεκτάσεως.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάταξη της παρ. 2 για τη διαβίβαση της συμφωνίας διά της ηλεκτρονικής οδού, η οποία λογίζεται ότι έχει καταρτισθεί εγγράφως, εφόσον επιτρέπεται η μεταγενέστερη πρόσβαση στο περιεχόμενό της. Η παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί πάγια τακτική στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, καθώς οι περισσότερες ιστοσελίδες e-banking περιέχουν ως γενικό όρο συναλλαγών (ΓΟΣ), με τον οποίο πρέπει να συμφωνήσει ο πελάτης, την αποδοχή της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων συγκεκριμένου κράτους¹²¹. Για να ολοκληρωθεί τεχνικά η κατάρτιση της σύμβασης, πρέπει προηγουμένως να γίνει δεκτός ο σχετικός ρητός όρος παρέκτασης της διεθνούς δικαιοδοσίας, με ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενη δήλωση βούλησης του χρήστη¹²². Δεδομένου ότι κανόνας είναι η έγγραφη συμφωνία ή η έγγραφη επιβεβαίωση της αρχικής προφορικής συμφωνίας (άρθρο 23 παρ. 1 α' Καν Βρυξ Ι), θεωρείται ότι πληροί τον συγκεκριμένο τύπο η ρήτρα παρεκτάσεως στις οποίας το περιεχόμενο είναι δυνατή η πρόσβαση μέσω οθόνης ηλεκτρονικού υπολογι-

¹¹⁸ Βλ. σχετικά ΔΕΚ απόφ. της 16.3.1999, C-159/1997, *Castelletti*, ΣυλλΝομολ. 1999, I-1597 επ, όπου έγιναν δεκτά τα εξής: Η ύπαρξη της συνήθειας αποδεικνύεται οσάκις οι επιχειρηματίες του κλάδου αυτού ακολουθούν, κατά τη σύναψη συμβάσεων ορισμένου τύπου, συγκεκριμένη, τηρούμενη κατά κανόνα και τακτικά, συμπεριφορά. Δεν είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται η ύπαρξη παρόμοιας συμπεριφοράς εντός συγκεκριμένων χωρών ούτε, ιδίως, εντός όλων των συμβαλλομένων κρατών, ούτε άλλωστε απαιτείται συστηματικά συγκεκριμένη μορφή δημοσιότητας, ενώ η ενώπιον των δικαστηρίων αμφισβήτηση συμπεριφοράς συστατικής μιας συνήθειας, δεν αρκεί για να οδηγήσει στην απώλεια της ιδιότητάς της ως τέτοιας. Εξάλλου, η ύπαρξη της συνήθειας δεν μπορεί να αναιρεθεί ούτε από εθνικές διατάξεις που προβλέπουν ενδεχομένως ειδικές επιταγές. Η γνώση μιας συνήθειας πρέπει να εκτιμάται σε αναφορά προς τους αρχικούς συμβαλλομένους στη συμφωνία παρεκτάσεως, η ιθαγένεια των οποίων δεν ασκεί επιρροή.

¹¹⁹ Αναλυτικά για τις συμφωνίες παρεκτάσεως κατά τις Συμβάσεις Βρυξελλών και Λουγκάνο βλ. σε: *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Νίκας)*, ΚΠολΔ Ι (2000), άρθρο 3 αριθ. 21.

¹²⁰ ΔΕΚ απόφ. της 14.12.1976, C-24/1976, *Salotti*, ΣυλλΝομολ. 1976, 0653 επ· ομοίως απόφ. της 14.12.1976, C-25/1976, *Segoura*, ΣυλλΝομολ. 1976, 0669 επ.

¹²¹ *Τσιαχρής*, ό.π., 43/44, όπου αναφέρεται ότι ιδανική λύση στα προβλήματα διεθνούς δικαιοδοσίας στο ηλεκτρονικό εμπόριο εν γένει αποτελούν οι ρήτρες επιλογής forum, που τίθενται ως προϋπόθεση για τη σύναψη μιας ηλεκτρονικής σύμβασης, ή η ίδρυση μιας μόνιμης επιτροπής επίλυσης διαφορών ή διαιτησίας, ακόμα και online, για τις διαδικτυακές συναλλαγές. Πρβλ. εξάλλου το άρθρο 17 της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο, που επισημαίνει την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός μηχανισμού εξώδικης επίλυσης των διαφορών που ανακύπτουν μεταξύ των φορέων παροχής και των αποδεκτών των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ακόμη και με τα κατάλληλα ηλεκτρονικά μέσα. Παρόμοια διάταξη περιέχει και η Οδηγία 2002/65/ΕΚ (άρθρο 14), η οποία επίσης κάνει λόγο για την αυξημένη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει το δίκτυο FIN-NET προς τους καταναλωτές που χρησιμοποιούν διασυνοριακές υπηρεσίες (αιτιολογική σκέψη 28).

¹²² *Αλεξανδριδου*, ό.π., 119.

στή, ακόμη και αν δεν είναι αποτυπωμένη σε έγγραφο¹²³. Εξ ου, το άρθρο 23 παρ. 2 του Κανονισμού εξομοιώνει την ηλεκτρονική σύναψη της παρεκτάσεως με την έγγραφη κατάρτισή της.

2. Οι ρυθμίσεις του ελληνικού ΚΠολΔ

Σε επίπεδο εθνικού δικαίου, η διεθνής δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων στις διαφορές που προκύπτουν από τις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές ρυθμίζεται από τις διατάξεις του ΚΠολΔ, ο οποίος τυγχάνει εφαρμογής όταν δεν εφαρμόζεται ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ «για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις»¹²⁴. Στην περίπτωση αυτή, η οριοθέτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας ανάγεται στην ευθύνη και την εκτίμηση του έλληνα νομοθέτη, ο οποίος αποφασίζει ελεύθερα και με κανόνες του εσωτερικού του δικαίου ποιές διεθνείς διαφορές υπάγονται στη δικαιοδοσία του¹²⁵.

2.1. Η αρχή της εδαφικότητας

Ο ημεδαπός νομοθέτης, μετά την εισαγωγή του Αστικού Κώδικα και ακόμη σαφέστερα του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας¹²⁶, αποσυνέδεσε στο σύνολό της τη διεθνή δικαιοδοσία από την ιθαγένεια των διαδίκων, επιλέγοντας και λεκτικά ακόμη σχήμα κατά το οποίο διέπονται απ' αυτήν ισότιμα «ημεδαποί και αλλοδαποί», με μόνο κριτήριο πλέον για τον καθορισμό της την αρμοδιότητα. Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 ΚΠολΔ, στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων υπάγονται Έλληνες και αλλοδαποί, εφόσον υπάρχει αρμοδιότητα ελληνικού δικαστηρίου. Ως αρμοδιότητα νοείται εδώ η κατά τρόπον¹²⁷, καθώς μόνο αυτή είναι ικανή να εκφράσει τη σχέση του δικαστηρίου προς τον

¹²³ Βασιλακάκης, ό.π., 1681.

¹²⁴ Βλ. σχετικά άρθρο 4 παρ. 1 Καν Βρυξ Ι, σύμφωνα με το οποίο, εάν πρόκειται για πρόσωπα μη εγκατεστημένα εντός κράτους-μέλους, η διεθνής δικαιοδοσία καθορίζεται με βάση το εσωτερικό δίκαιο του εκάστοτε δικάζοντος δικαστή.

¹²⁵ Βλ. Κεραμεύς, ό.π., 2 επ, Νίκας, ό.π., 104 επ, ο οποίος επισημαίνει ότι οι σύγχρονες πολιτείες χαρακτηρίζονται από αυτοσυγκράτηση κατά την οριοθέτηση της διεθνούς τους δικαιοδοσίας, εφαρμόζοντας τις αρχές του στενότερου συνδέσμου και της μείζονος εγγύτητας των εγχωρίων δικαστηρίων προς τις επίδικες υποθέσεις.

¹²⁶ Βλ. αναλυτικά Κεραμεύς, ό.π., 3/4.

¹²⁷ Πρόκειται για το είδος εκείνο της αρμοδιότητας που ανήκει σε τοπικώς ορισμένο δικαστήριο. Τα άλλα δύο είδη αρμοδιότητας είναι η καθ' ύλην, δηλαδή το ποσοστό της δικαιοδοσίας που ανήκει σε ορισμένο είδος δικαστηρίου, και η λειτουργική, η οποία αναφέρεται στην εξουσία κάθε επιμέρους δικαστηρίου ή δικαστικού υπαλλήλου στο πλαίσιο της κρίσεως της ίδιας διαφοράς (λ.χ. η πρωτόδικη εκδίκαση της

χώρο, διακρίνοντας με ευκρίνεια τους παράλληλους κύκλους δράσεως δικαιοδοτικών εξουσιών στην οικουμένη¹²⁸. Υπό το ισχύον δίκαιο λοιπόν η διεθνής δικαιοδοσία διαμορφώνεται ως συνισταμένη των κατά τόπο αρμοδιοτήτων, ανεξάρτητα αν στηρίζονται σε γενική ή ειδική δικαιοδοτική βάση.

2.2. Η γενική κατά τόπο αρμοδιότητα και οι παραλλαγές της

Σύμφωνα με το άρθρο 22 ΚΠολΔ, «κατά τόπον αρμόδιο είναι το δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου έχει την κατοικία του ο εναγόμενος, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά». Με την επιφύλαξη που διατυπώνει ο νόμος στο τέλος της διάταξης, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο αφενός μεν θεμελίωσης της γενικής δωσιδικίας σε άλλο σύνδεσμο και όχι στην κατοικία του εναγομένου, αφετέρου δε καθιέρωσης ειδικών δωσιδικιών. Η καθιέρωση γενικής νόμιμης δωσιδικίας οφείλεται στην ανάγκη να υπάρχει πάντοτε αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση μιας διαφοράς, ώστε να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο έλλειψης δωσιδικίας. Ειδικότερα, η διαφαινόμενη στη διάταξη σχετική νομική ευμένεια προς τον εναγόμενο σε σύγκριση προς τον ενάγοντα δικαιολογείται από την ανάγκη προστασίας του, στην περίπτωση άσκησης εναντίον του απαράδεκτης ή αβάσιμης αγωγής, καθώς και από την επιθυμία ενίσχυσης της αμυντικής του ικανότητας, ως αντιστάθμισμα στην απεριόριστη δυνατότητα του ενάγοντα να επιλέγει τον τόπο, τον χρόνο και τον τρόπο της επίθεσής του. Άλλωστε, η διεξαγωγή των δικών σε άγνωστα και απομακρυσμένα μέρη επιβαρύνουν τον εναγόμενο σε χρόνο και χρήμα, ενώ, στην περίπτωση διεξαγωγής δίκης στο εξωτερικό, λόγω θεμελίωσης διεθνούς δικαιοδοσίας σε αλλοδαπό δικαστήριο, δυσκολίες όπως η άγνοια της γλώσσας ή ο ακριβός και δυσεύρετος δικηγόρος θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε πλήρη αδυναμία άμυνας. Συνεπώς, η συγκέντρωση των αγωγών στο δικαστήριο της κατοικίας του εναγομένου, που θεσπίζεται και στο άρθρο 2 του Καν Βρυξ Ι¹²⁹, δεν διαταράσσει την αρχή της ισότητας των διαδίκων (άρθρο 110 ΚΠολΔ).

Ο θεσμός της κατοικίας έχει εξέχουσα σημασία για τη ρύθμιση της αρμοδιότητας στο αστικό δικονομικό δίκαιο. Πρόκειται για τον τόπο της «κύριας και μόνιμης εγκατάστασης» (ΑΚ 51 παρ.1) του προσώπου, που χαρακτηρίζεται από δύο στοιχεία: αφενός την υλική εγκατάσταση (*corpus*), που εκδηλώνεται με τη βιοτική παραμονή, την επαγγελματική ή κοινωνική δραστηριότητα σε ορισμένο τόπο, και αφετέρου με την ψυχική διάθεση για μόνιμη εγκατάσταση (*animus*)¹³⁰, δηλαδή την αντιμετώπιση του ως άνω δεσμού ως μόνιμου, χωρίς όμως να απαιτείται και η πρόθεση ισόβιας εγκατάστα-

διαφοράς ανατίθεται στο πολυμελές πρωτοδικείο· η κατ' έφεση στο εφετείο· τα πρακτικά συντάσσονται από τον γραμματέα κ.ο.κ.). Βλ. *Νίκας*, ό.π., 125 επ.

¹²⁸ *Κεραμεύς*, ό.π., 5.

¹²⁹ Βλ. ανωτέρω υπό 1.2.

¹³⁰ Η διάθεση αυτή εκδηλώνεται συνήθως με τη σχετική δήλωση προς τον οικείο δήμο, βλ. *Κεραμεύς/Κονδύλης/Νίκας (-Νίκας)*, ό.π., 22 αριθ. 2.

σης¹³¹. Για να ιδρυθεί ο θεσμός της κατοικίας απαιτείται η συνύπαρξη και των δύο στοιχείων, καθώς η συνδρομή μόνο του *corpus* στοιχειοθετεί την έννοια της διαμονής, ενώ η συνδρομή μόνο του *animus* δεν επιφέρει έννομες συνέπειες¹³². Η διαμονή έχει την έννοια της προσωρινής εγκατάστασης, θεμελιώνει δε επικουρικά τη γενική δωσιδικία του εναγομένου (άρθρο 23 παρ. 1 εδ. α' ΚΠολΔ), αν αυτός δεν έχει κατοικία ούτε στην Ελλάδα ούτε στην αλλοδαπή ή διαθέτει μεν κατοικία, αλλά είναι αδύνατη η απόδειξή της (ΑΚ 53). Τέλος, αν και η διαμονή του εναγομένου είναι άγνωστη, αποκτά γενική αρμοδιότητα το δικαστήριο στην περιφέρεια του οποίου είχε αυτός την τελευταία κατοικία του στην Ελλάδα ή, αν δεν είχε κατοικία, την τελευταία διαμονή του (άρθρο 23 παρ. 1 εδ. β' ΚΠολΔ).

Στα νομικά πρόσωπα, καθώς και στις ενώσεις προσώπων και τις εταιρίες που αν και δεν έχουν νομική προσωπικότητα, έχουν την ικανότητα να είναι διάδικοι¹³³, τη λειτουργία της κατοικίας την εκπληρώνει η έδρα (άρθρο 25 παρ. 2 ΚΠολΔ). Η έδρα ορίζεται στο καταστατικό των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, όπως π.χ. των πιστωτικών ιδρυμάτων. Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι κρατούσα είναι στην ελληνική θεωρία και νομολογία¹³⁴ η θεωρία της πραγματικής έδρας (και όχι του τόπου ίδρυσης ή συσσωμάτωσης, όπως υποστηρίζει το ΔΕΚ). Πρέπει λοιπόν να λαμβάνεται υπόψη, βάσει του άρθρου 10 ΑΚ¹³⁵, ως σύνδεσμος ο τόπος της πραγματικής έδρας του

¹³¹ Βλ. επίσης ανωτέρω υπό 1.2.1.

¹³² Δεδομένου ότι συστηματικά ο θεσμός της κατοικίας εντάσσεται στις γενικές αρχές του αστικού δικαίου, στο δίκαιο των προσώπων, θα παραπέμφουμε στα σχετικά εγχειρίδια για τη λεπτομερειακή του ανάλυση, αρκούμενοι εδώ στην αναφορά των βασικών αρχών που διέπουν τη λειτουργία του στο ελληνικό δίκαιο: πρόκειται καταρχήν για τον αποκλεισμό της πολλαπλής κατοικίας (ΑΚ 51 παρ. 2), αν και είναι επιτρεπτή η παράλληλη ειδική κατοικία, στον τόπο ασκήσεως του επαγγέλματος (ΑΚ 51 παρ. 3). Επίσης, η νέα κατοικία δεν αποκτάται παρά μόνο με ταυτόχρονη απώλεια της παλαιάς (ΑΚ 52), κανόνας που επιβάλλει την αδιάσπαστη χρονική συνέχεια υπάρξεως κάποιας κατοικίας, ώστε να αποφεύγεται η δημιουργία ανέστιων προσώπων. Τέλος, η κατοικία αποκτάται καταρχήν εκούσια, εκτός αν αφορά στα ρητώς οριζόμενα στο νόμο πρόσωπα, των οποίων η κατοικία καθορίζεται απευθείας από το νόμο, είτε λόγω της ιδιότητάς τους (π.χ. δικαστικοί λειτουργοί) είτε με βάση εκτιμήσεις οικογενειακού δικαίου (π.χ. οι ανήλικοι που τελούν υπό γονική μέριμνα ή επιτροπεία). Βλ. αναλυτικά *Κεραμεύς*, 1986, 51 επ, *Μπέης/Καλαβρός/Σταματόπουλος*, Δικονομία των ιδιωτικών διαφορών Ι – Γενικό Μέρος, 1999, 263 επ, *Νίκας*, ό.π., 171 επ.

¹³³ Βλ. ΑΠ 1309/1991, Δ 23 (1992), 1051 επ = ΕΕΝ 60, 99 επ, σύμφωνα με την οποία η δικονομική ικανότητα αλλοδαπής εταιρίας χωρίς νομική προσωπικότητα με έδρα στην αλλοδαπή θα κριθεί από το ελληνικό δικαστήριο, εφόσον η δίκη, κατόπιν συμφωνίας παρεκτάσεως, διεξάγεται ενώπιον ελληνικού δικαστηρίου.

¹³⁴ ΑΠ Ολ 461/1978, ΕλλΔνη 1978, 347 επ, ΑΠ 711/1991, ΕλλΔνη 1992, 122 επ, ΑΠ Ολ 2/1999, ΝοΒ 1999, 1113 επ, ΑΠ Ολ 2/2003, ΝοΒ 2003, 525 επ, ΕφΠειρ 15/2005, ΠειρΝ 2005, 97 επ: ως πραγματική έδρα ορίζουν τον τόπο όπου είναι εγκατεστημένα τα όργανα που κινητοποιούν τον οργανισμό του νομικού προσώπου της εταιρίας, δηλ. τον τόπο στον οποίο συντελούνται οι σπουδαιότερες εκδηλώσεις της υποστάσεώς του, ασκείται πράγματι η διοίκηση και λαμβάνονται οι βασικές για τη λειτουργία του αποφάσεις. Στην περίπτωση που νομικό πρόσωπο εμφανίζεται ότι εδρεύει στο εξωτερικό, στην πραγματικότητα όμως η διοίκησή του ασκείται στην Ελλάδα, ως έδρα αυτού θεωρείται ο τόπος της πραγματικής του έδρας, συνεπώς δωσιδικεί στην Ελλάδα ενώπιον των ημεδαπών δικαστηρίων.

¹³⁵ Το άρθρο 64 ΑΚ αφορά στον προσδιορισμό της έδρας νομικού προσώπου στην Ελλάδα, όταν έχει ήδη κριθεί ότι πρόκειται για ημεδαπό νομικό πρόσωπο και, άρα, ότι εφαρμοστέο δίκαιο είναι το ελληνικό. Βλ. *Γαρυφάλου*, ό.π.

νομικού προσώπου, για ζητήματα που αφορούν συνολικά το νομικό του καθεστώς¹³⁶. Από το συνδυασμό τέλος των άρθρων 25 παρ. 2 και 23 παρ. 2 ΚΠολΔ, προκύπτει ότι επιτρέπονται περισσότερες ειδικές έδρες, παράλληλες προς τη βασική έδρα των νομικών προσώπων, όπως τα υποκαταστήματα, καθώς, ως προς τις διαφορές που σχετίζονται με τη δραστηριότητά τους, τα νομικά πρόσωπα δωσιδικούν και στα δικαστήρια της περιφέρειας του υποκαταστήματος. Υπενθυμίζεται ότι δωσιδικία υποκαταστήματος προβλέπει και ο Καν Βρυξ Ι (άρθρο 5 σημ. 5)¹³⁷.

2.3. Η ειδική συντρέχουσα δωσιδικία της δικαιοπραξίας

Εκτός από τη γενική δωσιδικία του τόπου κατοικίας ή της έδρας του εναγομένου προσώπου, στο άρθρο 33 ΚΠολΔ προβλέπεται ειδική συντρέχουσα δωσιδικία της δικαιοπραξίας (*forum negotii*). Συγκεκριμένα, «διαφορές που αφορούν την ύπαρξη ή το κύρος δικαιοπραξίας εν ζωή και όλα τα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτήν, μπορούν να εισαχθούν και στο δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται ο τόπος όπου καταρτίστηκε η δικαιοπραξία ή όπου πρέπει να εκπληρωθεί η παροχή. Στο ίδιο δικαστήριο μπορούν να εισαχθούν και οι διαφορές για αρνητικό διαφέρον, καθώς και για αποζημίωση εξαιτίας πταίσματος κατά τις διαπραγματεύσεις». Διαπιστώνουμε σχετικά ότι, ενώ το άρθρο 5 παρ. 1 του Καν 44/2001 αφορά μόνο σε διαφορές από σύμβαση, το ισχύον ελληνικό δίκαιο αφορά επιπλέον στις μονομερείς δικαιοπραξίες, καθώς και στις οιονεί δικαιοπρακτικές ενοχές του άρθρου 33 εδ. β'¹³⁸. Επίσης, ως κρίσιμο θεωρεί όχι μόνο τον τόπο εκπλήρωσης της παροχής, αλλά και τον τόπο καταρτίσεως της συμβάσεως¹³⁹, κάτι που αποτελεί ιδιοτυπία του ελληνικού δικαίου¹⁴⁰.

2.3.1. Ο τόπος κατάρτισης της δικαιοπραξίας

Ως τόπος κατάρτισης της σύμβασης ορίζεται, σύμφωνα με το άρθρο 192 ΑΚ, ο τόπος, όπου η αποδοχή της πρότασης περιήλθε στον προτείνοντα. Με δεδομένο ότι το άρθρο 167 ΑΚ δεν ορίζει τον τρόπο αποστολής της δήλωσης, τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε μέσο, όπως για παράδειγμα έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η χρησιμοποίηση ηλεκτρονικών μέσων για την κατάρτιση μιας δικαιοπραξίας¹⁴¹ αποτελεί απλώς τον τρόπο με τον οποίο η δήλωση βουλήσε-

¹³⁶ Για τον καθορισμό της έδρας στο κοινοτικό δίκαιο, αλλά και τον προβληματισμό σχετικά με το πρόβλημα εγκατάστασης των συναλλασσομένων στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, βλ. ανωτέρω, υπό 1.2.2. και 1.2.3.

¹³⁷ Βλ. ανωτέρω, υπό 1.3.3.

¹³⁸ Οι σχετικές διαφορές, σε επίπεδο κοινοτικού δικαίου, εντάσσονται στο άρθρο 5 παρ. 3 του Καν 44/2001, ως ενοχές εξ οιονεί αδικοπραξίας.

¹³⁹ Βλ. αναλυτικά *Κεραμεύς/Κρεμλής/Ταγαράς*, 1989, 60/61.

¹⁴⁰ *Κεραμεύς*, 1986, 65.

¹⁴¹ Η ηλεκτρονική δήλωση βουλήσεως χαρακτηρίζεται από μεγάλη μερίδα της θεωρίας ως δήλωση μεταξυ απόντων, λόγω του ότι οι συμβαλλόμενοι δεν επικοινωνούν τον ίδιο χρόνο, ώστε να θεωρηθούν παρόντες. Βλ. σχετικά *Ιγγλεζάκης*, ό.π., 134, *Καράκωστας*, ό.π., 183.

ως γνωστοποιείται στον αντισυμβαλλόμενο και δεν επηρεάζει καθόλου το περιεχόμενό της. Περαιτέρω, η δήλωση βουλήσεως αποκτά νομική ενέργεια από τη στιγμή που θα περιέλθει στη σφαίρα εξουσίας του προσώπου προς το οποίο απευθύνεται. Μόλις περιέλθει στον προτείναντα η δήλωση αποδοχής της πρότασής του, συντελείται η σύμβαση (άρθρο 192 ΑΚ, με την επιφύλαξη πάντως των εξαιρέσεων των άρθρων 193 παρ. 1 και 194 παρ. 1 ΑΚ)¹⁴².

Ο Αστικός Κώδικας φαίνεται να υιοθετεί στις ως άνω διατάξεις τη θεωρία της λήψεως¹⁴³, σύμφωνα με την οποία η περιέλευση της δήλωσης βουλήσεως στον λήπτη θεωρείται ότι συντελέστηκε από τη στιγμή που αυτή εισήλθε κατά την αντίληψη των συναλλαγών στη σφαίρα επιρροής του, έτσι ώστε αυτός να μπορεί να λάβει γνώση του περιεχομένου της, σύμφωνα με την κανονική πορεία των πραγμάτων. Αναλογική εφαρμογή της θεωρίας της λήψεως και ως προς τον τόπο κατάρτισης των απευθυντέων δικαιοπραξιών και των συμβάσεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο τόπος αυτός βρίσκεται εκεί όπου περιήλθε η δήλωση της βουλήσεως στο πρόσωπο προς το οποίο απευθύνεται, ή, στις συμβάσεις, εκεί όπου περιήλθε στον προτείνοντα η αποδοχή της προτάσεώς του¹⁴⁴. Ο τόπος αυτός, όπως έχει κριθεί νομολογιακά¹⁴⁵, ισχύει και για τις συμβάσεις που καταρτίζονται τηλεφωνικώς¹⁴⁶.

Όσον αφορά στις ηλεκτρονικά διαβιβαζόμενες δηλώσεις βουλήσεως, τίθεται το ζήτημα ποιές εξ αυτών συνιστούν πρόταση και ποιές αποδοχή για την κατάρτιση συμβάσεων. Ειδικά για τις περιεχόμενες σε ιστοσελίδες του Διαδικτύου δηλώσεις, εύστοχος υπήρξε ο παραλληλισμός τους με βιτρίνα καταστήματος¹⁴⁷. Αρχικά, αντιμετωπίστηκαν νομικά ως πρόσκληση για υποβολή πρότασης, λόγω της συνήθως ελλείπουσας βούλησης συμβατικής δέσμευσης του φορέα ηλεκτρονικού εμπορίου που τηρεί ιστοσελίδες στο Διαδίκτυο. Καθώς όμως αυτό δεν είναι απόλυτο, δεδομένου ότι αρκετές ιστοσελίδες

¹⁴² *Essentialium negotium* για τη σύναψη σύμβασης συνιστά η σύμπτωση αντιτιθέμενων δηλώσεων βουλήσεως, της πρότασης προς σύναψη σύμβασης και της αποδοχής της, βλ. *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, ό.π., 96 επ. Για την αναλυτική ερμηνεία του άρθρου βλ. *Καράσης* σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 192.

¹⁴³ Οι κυριότερες από τις θεωρίες που γίνονται δεκτές για τον καθορισμό του χρονικού σημείου που τα εθνικά συστήματα θεωρούν αποφασιστικό για την κατάρτιση της σύμβασης, είναι: α. Η θεωρία της εξωτερικεύσεως, β. Η θεωρία της αποστολής, γ. Η θεωρία της λήψεως ή περιελεύσεως, και γ. Η θεωρία της γνώσεως. Βλ. αναλυτικά *Καράκωστας*, ό.π., 183 επ. Ειδικά για τη θεωρία της λήψεως, αναφέρεται ότι κρίσιμη θεωρείται η λήψη του e-mail από τον διακομιστή (server) του παροχέα του παραλήπτη και όχι η στιγμή του ελέγχου του περιεχομένου του ηλεκτρονικού γραμματοκιβωτίου από τον αποδέκτη του e-mail.

¹⁴⁴ *Κεραμεύς*, 1986, 65.

¹⁴⁵ Ενδεικτικά, ΑΠ 1897/1988, ΕλλΔνη 1990, 791 επ, ΕφΘεσ 1686/1998, Αρμ 1998, 971 επ και ΕφΑθ 3844/1999, ΕλλΔνη 2000, 1381 επ, με την οποία κρίθηκε, σε περίπτωση τηλεφωνικής παραγγελίας για την αποστολή εμπορευμάτων, ότι η σύμβαση κατάρτιστηκε στον τόπο της κατοικίας ή της έδρας του πωλητή κατά το χρόνο της λήψεως της τηλεφωνικής παραγγελίας, όχι στον τόπο παραλαβής ή αποστολής του εμπορεύματος, καθόσον η παραλαβή ή η αποστολή των εμπορευμάτων είναι υποχρέωση που δημιουργείται ύστερα από τη συμφωνία των συμβαλλομένων, με την οποία και μόνο κατάρτιζεται η σύμβαση.

¹⁴⁶ *Νίκας*, ό.π., 208. Η σχετική διάταξη, λοιπόν, τυγχάνει εφαρμογής και στις ηλεκτρονικές, μέσω τηλεφώνου πραγματοποιούμενες, τραπεζικές συναλλαγές (phone ή mobile-banking).

¹⁴⁷ Βλ. *Λιναρίτης*, ό.π., 343.

έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, υποστηρίχθηκε παράλληλα ότι συνιστούν προτάσεις προς το κοινό για κατάρτιση σύμβασης¹⁴⁸. Τελικά, η ορθότερη γνώμη προέκρινε ως αποφασιστικό κριτήριο την ακριβή διατύπωση της εκάστοτε συγκεκριμένης ιστοσελίδας, η οποία και μόνο είναι σε θέση να αποκαλύψει την τυχόν δικαιοπρακτική βούληση και πρόθεση δέσμευσης του φορέα ηλεκτρονικού εμπορίου, ώστε να μπορεί να γίνει λόγος για πρότασή του για την κατάρτιση σύμβασης¹⁴⁹.

Ειδικά για τις συμβάσεις μέσω Διαδικτύου που αφορούν σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, λεκτέα τα εξής: Στην περίπτωση συμφωνιών που δεν εμπίπτουν στη ρυθμιστική εμβέλεια της Οδηγίας 2002/65/EK, ο προμηθευτής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών μπορεί να διαμορφώσει το περιεχόμενο των ιστοσελίδων του, βάσει των οποίων θα πραγματοποιηθούν οι διαπραγματεύσεις των μερών, κατά τρόπο ώστε είτε να εμπίπτουν στην κατηγορία της πρότασης είτε στην κατηγορία της πρόσκλησης για υποβολή πρότασης¹⁵⁰. Δεν υφίστανται όμως εξίσου ευρέα περιθώρια ερμηνείας των δηλώσεων του προμηθευτή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών για τις συμφωνίες που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2002/65/EK (άρθρο 4Α ν. 2251/1994). Η υποχρέωση ανακοίνωσης όλων των συμβατικών όρων από τον προμηθευτή στον καταναλωτή πριν από τη σύναψη της συμφωνίας υποδηλώνει ότι το αντικείμενο της συμφωνίας είναι ήδη σαφώς προσδιορισμένο, με τον προμηθευτή να βρίσκεται στη θέση του προτείνοντος τη σύναψη¹⁵¹.

Έτσι, κατά την εφαρμογή του κανόνα του άρθρου 33 ΚΠολΔ, σύμφωνα με τον οποίο οι διαφορές επί δικαιοπραξιών μπορούν να εισαχθούν και στο δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου καταρτίστηκε η δικαιοπραξία, λαμβανομένου δε υπόψη ότι ως

¹⁴⁸ Καράκωστας, ό.π., 183, ο οποίος αναφέρει ότι κυρίως στις ηλεκτρονικές καταναλωτικές συμβάσεις αρκεί η αποστολή από τον χρήστη της δήλωσης βούλησης (μέσω της συμπλήρωσης κάποιου ηλεκτρονικού εντύπου) για να επέλθει η σχετική συμφωνία, ενώ, εξαίρεση θα μπορούσε να γίνει δεκτή, εφόσον αναγραφόταν ρητώς στην ιστοσελίδα ότι αυτή δεν αποτελεί πρόταση, αλλά πρόσκληση προς υποβολή προτάσεων.

¹⁴⁹ Αναλυτικά, Λιναρίτης, ό.π., 343 επ, όπου γίνεται αναφορά και στο άρθρο 10 παρ. 1 εδ. α'-β' π.δ. 131/2003 (άρθρο 11 Οδηγία 2000/31/EK), σύμφωνα με το οποίο «...όταν ένας αποδέκτης υπηρεσίας προβαίνει σε παραγγελία με τεχνολογικά μέσα, ισχύουν οι ακόλουθες αρχές: α) ο φορέας παροχής υπηρεσιών οφείλει να αποστείλει αποδεικτικό παραλαβής της παραγγελίας του αποδέκτη χωρίς περιττή καθυστέρηση και με ηλεκτρονικά μέσα, β) η παραγγελία και το αποδεικτικό παραλαβής θεωρείται ότι έχουν παραληφθεί όταν τα μέρη στα οποία απευθύνονται έχουν πρόσβαση σ' αυτά». Σχετικά επισημαίνεται ότι η «παραγγελία» μπορεί να νοηθεί είτε ως πρόταση του αποδέκτη της υπηρεσίας για κατάρτιση της σύμβασης είτε ως αποδοχή της πρότασης του φορέα μέσω Διαδικτύου. Συνεπώς, καθοριστικό θα είναι το χρονικό σημείο περιέλευσης της δήλωσης αποδοχής στον προτείναντα, για την οποία απαιτείται να τεκμηριώνεται η πρόσβασή του στη δήλωση αποδοχής. Κατά την άποψη του συγγραφέα, πρόσβαση μέσω του Διαδικτύου θα σημαίνει αντικειμενική δυνατότητα γνώσης -όχι όμως αναγκαστικά και γνώση- ορισμένης δήλωσης, η οποία έχει εισέλθει στην τεχνολογική υποδομή του Διαδικτύου που χρησιμοποιεί και εξουσιάζει ο αποδέκτης της.

¹⁵⁰ Για παράδειγμα, στην περίπτωση που τράπεζα παρουσιάζει στην ιστοσελίδα της τους τύπους -με τους συναφείς όρους- των επαγγελματικών δανείων που διαθέτει, παρέχοντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα παραγγελίας εκ μέρους του αντιδιαπραγματευομένου για παροχή πίστωσης, με τη συμπλήρωση των προσωπικών του και άλλων στοιχείων, σχετικών με το δάνειο, ενώ παράλληλα επισημαίνεται ότι αυτός θα ενημερωθεί εντός 60 λεπτών το αργότερο για την έγκριση ή μη του δανείου από την τράπεζα μέσω του Διαδικτύου, θα καταλήξουμε ερμηνευτικά ότι πρόκειται για πρόσκληση της τράπεζας προς υποβολή πρότασης εκ μέρους του αντιδιαπραγματευομένου· βλ. Λιναρίτης, ό.π., 347.

¹⁵¹ Λιναρίτης, ό.π., 347 επ.

τόπος κατάρτισης της σύμβασης ορίζεται ο τόπος όπου περιήλθε η αποδοχή της πρότασης στον προτείνοντα (άρθρο 192 ΑΚ), για τον καθορισμό διεθνούς δικαιοδοσίας θα έχει σημασία ο τόπος όπου βρίσκεται ο διακομιστής (server) του προμηθευτή, ο οποίος δέχεται τις σχετικές παραγγελίες¹⁵².

2.3.2. Ο τόπος εκπλήρωσης της παροχής

Ο τόπος εκπληρώσεως της παροχής αποτελεί τον δεύτερο σύνδεσμο για τη θεμελίωση της αρμοδιότητας στις διαφορές που προκύπτουν από δικαιοπραξία. Κρίσιμη για τον καθορισμό του τόπου εκπλήρωσης είναι καταρχήν η βούληση των δικαιοπρακτούντων, η οποία μπορεί να είναι ρητή ή σιωπηρή και πάντως άτυπη^{153, 154}. Αν τα μέλη δεν έχουν συμφωνήσει κάτι σχετικά, ο τόπος εκπληρώσεως θα καθοριστεί από τις περιστάσεις ή, τέλος, απευθείας από το νόμο (άρθρα 320 έως 322 ΑΚ)^{155, 156}. Συγκεκριμένα, η παροχή είναι εκπληρωτέα στην κατοικία του οφειλέτη κατά τη γένεση της ενοχής (χρέος άρσιμο), εκτός αν είναι χρηματική, οπότε καταβάλλεται στην κατοικία που έχει ο δανειστής¹⁵⁷ (ή στον τόπο της επαγγελματικής του εγκατάστασης, αν η απαίτηση προέρχεται από την άσκηση του επαγγέλματός του) κατά το χρόνο της καταβολής (χρέος κομίσιο, ΑΚ 321 παρ. 1). Η εξαίρεση που εισάγει η ΑΚ 321 δικαιολογείται από το γεγονός ότι στα χρηματικά χρέη ο οφειλέτης έχει τη δυνατότητα να εκπληρώσει την παροχή με ασφάλεια, ταχύτητα και χαμηλό κόστος, χωρίς να απομακρυνθούν από την κατοικία τους ούτε ο ίδιος ούτε ο δανειστής (λ.χ. μέσω τράπεζας ή ταχυδρομείου). Σε κάθε περίπτωση, κρίσιμος δεν είναι ο τόπος εκπληρώσεως της συμβάσεως εν γένει, αλλά της επίδικης υποχρεώσεως· συνεπώς, στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις κρίσιμος είναι ο τόπος εκπληρώσεως της παροχής του εκάστοτε υπόχρεου.

2.3.3. Οι υπαγόμενες διαφορές

Στα δικαστήρια του ενός ή του άλλου τόπου (καταρτίσεως της δικαιοπραξίας ή εκπληρώσεως της παροχής), κατά την επιλογή του ενάγοντα, υπάγονται δυνάμει του άρθρου 33 ΚΠολΔ όλες ανεξαιρέτως οι διαφορές από δικαιοπραξία, αρκεί να πρόκειται για δικαιοπραξία εν ζωή. Επομένως εξαιρούνται αφενός μεν οι ενοχές εκ του νόμου,

¹⁵² Σιδηρόπουλος, ό.π., 111. Επισημαίνουμε ωστόσο την αντίφαση που παρατηρείται ανάμεσα στο συγκεκριμένο συμπέρασμα και την αρχή του κράτους προέλευσης της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο, η οποία θα αναλυθεί κατωτέρω διεξοδικά.

¹⁵³ Νίκας, ό.π., 208/209.

¹⁵⁴ Το κύρος της συμφωνίας δεν επηρεάζεται από το γεγονός ότι έτσι μπορεί να επέρχονται κατ' αποτέλεσμα οι συνέπειες της παρεκτάσεως αρμοδιότητας, για την οποία, καθ' εαυτήν, μπορεί ο νόμος να επιβάλλει τον έγγραφο τύπο (άρθρο 43 ΚΠολΔ), βλ. Κεραμεύς, 1986, 66.

¹⁵⁵ Αναλυτικά, Γεωργιάδου, σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρα 320 - 322.

¹⁵⁶ Βλ. πάντως Μπέης/Καλαβρός/Σταματοπούλου (-Μπέης), ό.π., 272/273, κατά την άποψη του οποίου, αν και το άρθρο 321 ΑΚ δεν αντινομεί προς την αρχή της εύνοιας έναντι του οφειλέτη, την οποία εκφράζει το άρθρο 320 ΑΚ και, στο χώρο του δικονομικού δικαίου, το άρθρο 22 ΚΠολΔ, αντινομεί προς αυτήν η εφαρμογή του για την εξειδίκευση της κατά το άρθρο 33 ΚΠολΔ δωσιδικίας της δικαιοπραξίας.

¹⁵⁷ ΠΠρΘεσ 24779/1996, Αρμ 1997, 1272 επ.

που είναι άσχετες προς τη λειτουργία της δικαιοπραξίας, αφετέρου δε οι δικαιοπραξίες αιτία θανάτου¹⁵⁸. Ειδικότερα, στη δωσιδικία της δικαιοπραξίας υπάγονται όσες αφορούν στο κύρος της, όπως οι διαπλαστικές αγωγές περί ακυρώσεώς της, π.χ. λόγω ελαττωμάτων της βουλήσεως (πλάνη/απάτη/απειλή), καθώς και δύο αξιώσεις που, αν και απορρέουν απευθείας από το νόμο, τελούν σε συνάρτηση προς την υπό κατάρτιση δικαιοπραξία: Πρόκειται για την αξίωση αρνητικού διαφέροντος ή διαφέροντος εμπιστοσύνης, που αφορά στην ανόρθωση της ζημίας που υπέστη κάποιος λόγω της εσφαλμένης του εντύπωσης ότι καταρτίσθηκε έγκυρη δικαιοπραξία, καθώς και για την αξίωση αποζημιώσεως λόγω πταίσματος κατά τις διαπραγματεύσεις (ΑΚ 198)¹⁵⁹.

2.4. Διαφορές από αξιόποινη πράξη

Η δωσιδικία του αδικήματος (*forum delicti*), που προβλέπεται στο άρθρο 35 ΚΠολΔ, θεσπίστηκε με σκοπό να καταστήσει ευκολότερη τη συλλογή των αποδείξεων, ενέχει όμως παράλληλα πρόσθετη αποδοκιμασία της εγκληματικής πράξεως, καθώς απαλλάσσει τον παθόντα από τη δυσάρεστη αναζήτηση του εναγομένου στον τόπο της γενικής νόμιμης δωσιδικίας του¹⁶⁰.

Για να επιληφθούν τα ελληνικά δικαστήρια διεθνούς διαφοράς, θα πρέπει καταρχήν η υπό κρίση αδικοπραξία να συνιστά ποινικό αδίκημα, το οποίο να έχει τελεσθεί εντός της ελληνικής επικράτειας. Όσον αφορά στην έννοια της ποινικά κολάσιμης πράξης (ή παράλειψης), πρόκειται για συμπεριφορά κατά της οποίας απειλείται από ποινική διάταξη κατά το χρόνο τέλεσής της, ποινή οποιασδήποτε μορφής. Αρκεί πάντως ο αντικειμενικά αξιόποινος χαρακτήρας της υπό κρίση συμπεριφοράς (άρθρο 14 ΠΚ), χωρίς να απαιτείται επιπλέον να υπέχει ο εναγόμενος ποινική ευθύνη¹⁶¹.

Η χρήση του Διαδικτύου για την εκτέλεση τραπεζικών εργασιών έχει διευρύνει τον κύκλο των εν δυνάμει δραστών απάτης με υπολογιστή και άλλων εγκλημάτων, σε όλους όσοι είναι συνδεδεμένοι στο Διαδίκτυο. Έτσι, έχουν παρατηρηθεί κρούσματα απάτης (άρθρο 386 ΠΚ) στην περίπτωση λ.χ. εντολών πληρωμής που δεν προήλθαν από το πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, που φερόταν ότι τις είχε δώσει. Για την αντιμετώπιση των νομικών κενών που παρουσιάστηκαν στην ειδικότερη μορφή της απάτης με υπολογιστή θεσπίστηκε το άρθρο 386Α ΠΚ, σύμφωνα με το οποίο «όποιος, με σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του ή σε άλλον παράνομο περιουσιακό όφελος, βλάπτει ξένη περιουσία, επηρεάζοντας τα στοιχεία υπολογιστή είτε με μη ορθή διαμόρφωση

¹⁵⁸ Πρόκειται για κατηγορίες ενοχών που ούτως ή άλλως, εκ της φύσης τους, δεν μπορούν να καταρτισθούν στα πλαίσια των ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών. Η αναφορά σε αυτές αποσκοπεί στη σφαιρική θεώρηση των υπαγομένων στη διάταξη διαφορών.

¹⁵⁹ Βλ. αναλυτικά *Κεραμεύς*, 1986, 67/68.

¹⁶⁰ *Νίκας*, ό.π., 227/228.

¹⁶¹ Βλ. *Κεραμεύς*, 1986, 68/69, όπου και παράδειγμα επίκλησης της εν λόγω δωσιδικίας κατά νομικού προσώπου, που ευθύνεται αστικά για τις αξιόποινες πράξεις των οργάνων του.

του προγράμματος είτε με επέμβαση κατά την εφαρμογή του είτε με χρησιμοποίηση μη ορθών ή ελλιπών στοιχείων είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, τιμωρείται με τις ποινές του προηγούμενου άρθρου. Περιουσιακή βλάβη υφίσταται και αν τα πρόσωπα που την υπέστησαν είναι άδηλα. Για την εκτίμηση του ύψους της ζημίας είναι αδιάφορο αν παθόντες είναι ένα ή περισσότερα πρόσωπα»¹⁶². Το άρθρο αυτό μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες μορφές διαδικτυακής απάτης, όπως η παρέμβαση σε πρόγραμμα, μέσω της οποίας μεταβιβάζονται χρηματικά ποσά από έναν λογαριασμό σε κάποιον άλλο που οι παρεμβαίνοντες στο πρόγραμμα είχαν ορίσει (είδος hacking)¹⁶³. Είναι λοιπόν πλέον δυνατό να εντοπιστεί το συγκεκριμένο ποινικό αδίκημα σε κάθε σχεδόν περίπτωση διαδικτυακού εγκλήματος.

Σχετικά με τον τόπο τέλεσης της αξιόποινης πράξης, σύμφωνα με το άρθρο 16 ΠΚ «τόπος τέλεσης της πράξης θεωρείται ο τόπος όπου ο υπαίτιος διέπραξε ολικά ή μερικά την αξιόποινη ενέργεια ή παράλειψη, καθώς και ο τόπος όπου επήλθε ή, σε περίπτωση απόπειρας, έπρεπε σύμφωνα με την πρόθεση του υπαιτίου να επέλθει το αξιόποινο αποτέλεσμα». Ο ΠΚ προκρίνει τη θεωρία της ενότητας, έναντι των άλλων θεωριών που έχουν υιοθετηθεί για τον προσδιορισμό του τόπου τέλεσης του εγκλήματος, ορίζοντας ως τόπο τέλεσης κάθε τόπο, όπου ο δράστης ή ένας από τους συναυτουργούς του πραγμάτωσε έστω και ένα τμήμα της εγκληματικής συμπεριφοράς¹⁶⁴. Στην περίπτωση ειδικά των εγκλημάτων αποστάσεως, όπως είναι τα διαδικτυακά, τόπος τέλεσης του όλου εγκλήματος είναι τόσο ο τόπος όπου εκδηλώθηκε η εγκληματική συμπεριφορά (π.χ. ο τόπος εισαγωγής των μολυσμένων με ιό δεδομένων σε ιστοσελίδα τράπεζας), όσο και ο τόπος επέλευσης του αξιόποινου αποτελέσματος (π.χ. ο τόπος όπου το θύμα έχει τα ηλεκτρονικά αρχεία του που μολύνονται). Σε περίπτωση δε τοπικής απόκλισης, θα θεωρηθούν αρμόδια τα δικαστήρια και των δύο τόπων για τις διαφορές που υπάγονται στη δωσιδικία του αδικήματος^{165, 166}. Άρα, για να επιληφθούν τα

¹⁶² Για το εν λόγω άρθρο, που προστέθηκε στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα με το άρθρο 5 του ν. 1805/1988 (ΦΕΚ Α' 199/31.8.1988), βλ. αναλυτικά Γκιόκας, Η απάτη με ηλεκτρονικό υπολογιστή – Το άρθρο 386 Α του Ποινικού Κώδικα, διπλωματική εργασία - ΠΜΣ «Δίκαιο & Ευρωπαϊκή Ενοποίηση» (κατεύθυνση Ποινικού Δικαίου και Θεωρίας του Δικαίου), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2007.

¹⁶³ Αναλυτικά, Καράκωστας, ό.π., 236 επ., Σινανιώτη-Μαρουδνη/Φαρσαρώτας, ό.π., 257 επ.

¹⁶⁴ Διεθνώς έχουν υποστηριχθεί επιπλέον οι θεωρίες α) της συμπεριφοράς, όπου τόπος τέλεσης του εγκλήματος θεωρείται μόνο ο τόπος, όπου πραγματώθηκε η αξιόποινη συμπεριφορά, β) του ενδιάμεσου αποτελέσματος, η οποία περιλαμβάνει στην έννοια της συμπεριφοράς και την πρώτη άμεση επενέργεια του δράστη στο υλικό αντικείμενο του εγκλήματος και, γ) του αποτελέσματος, κατά την οποία τόπος τέλεσης είναι μόνο ο τόπος όπου το έγκλημα τελειώθηκε, επήλθε δηλαδή το αξιόποινο αποτέλεσμα. Αναλυτικά, Καράκωστας, ό.π., 260 επ.

¹⁶⁵ Βλ. σχετικά ανωτέρω υπό 1.3.2., τις χαρακτηριστικές αποφάσεις του ΔΕΚ για την ερμηνεία του «τόπου επέλευσης του ζημιόγону γεγονότος».

¹⁶⁶ Στη δωσιδικία του αδικήματος περιλαμβάνεται κάθε διαφορά που απορρέει από ποινικώς κολάσιμη συμπεριφορά, όπως οι χρηματικές αξιώσεις (αποζημιώσεως, 914 ΑΚ, ή χρηματικής ικανοποιήσεως λόγω ηθικής βλάβης, 932 ΑΚ), η αξίωση παραλείψεως (π.χ. 57 ΑΚ), καθώς και η αγωγή ακυρώσεως δικαιοπραξίας που καταρτίσθηκε συνεπεία απάτης ή απειλής· Κεραμέυς, 1986, 69.

ελληνικά δικαστήρια θα πρέπει είτε η αξιόποινη συμπεριφορά είτε το αξιόποινο αποτέλεσμα να έχουν συντελεσθεί εντός της ελληνικής επικράτειας.

Ωστόσο, ο καθορισμός του τόπου τέλεσης της αδικοπραξίας δεν είναι πάντοτε εύκολος για τα αδικήματα που διαπράττονται στον κυβερνοχώρο, όπου τα πάντα κινούνται σε συνθήκες εικονικής πραγματικότητας. Τις περισσότερες φορές είναι σχεδόν αδύνατο να προσδιοριστεί ο τόπος τέλεσης της αδικοπραξίας, αφού δεν αποκλείεται το αδίκημα να τελείται σε μια χώρα και η ζημία να επέρχεται σε άλλη, με αποτέλεσμα να υφίσταται σύνδεσμος με περισσότερους τόπους, ανάμεσα στους οποίους και η ελληνική επικράτεια. Θα μπορούσε ενδεχομένως, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας, να προωθηθεί λύση αντίστοιχη με αυτή που ισχύει για τα αδικήματα του τύπου, όπου τόπος τέλεσης του αδικήματος θεωρείται ο τόπος εγκατάστασης του εκδότη του επιλήψιμου δημοσιεύματος ή του παραγωγού της επιλήψιμης εκπομπής, τόπος δε επελεύσεως του ζημιογόνου αποτελέσματος ο τόπος (τόποι) κυκλοφορίας του εντύπου ή μετάδοσης της εκπομπής, εκδήλωσης δηλ. του ζημιογόνου γεγονότος¹⁶⁷. Στην περίπτωση του Παγκόσμιου Ιστού, κατ' αναλογία, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως τόποι τέλεσης του εγκλήματος: ο τόπος του χρήστη του Διαδικτύου που διαθέτει δική του ιστοσελίδα με το αξιόποινο περιεχόμενο (π.χ. το πιστωτικό ίδρυμα που μεταδίδει μέσω της ιστοσελίδας του εσφαλμένες χρηματοοικονομικές πληροφορίες), ο τόπος όπου βρίσκεται ο διακομιστής (server), καθώς και όλοι οι τόποι, όπου οι λοιποί χρήστες αποκτούν πρόσβαση στη συγκεκριμένη ιστοσελίδα. Και αυτή όμως η λύση δεν στερείται προβλημάτων, με σημαντικότερο, ίσως, αυτό του κινδύνου δημιουργίας *forum actoris* (δωσιδικίας του ενάγοντα), το οποίο σε κάθε περίπτωση είναι απευκταίο¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Νίκας, ό.π., 234 επ. Υποστηρίζεται ότι στην πρώτη περίπτωση ο ενάγων μπορεί να ζητήσει το σύνολο της ζημίας, ενώ στη δεύτερη μόνο το ποσό της ζημίας που αντιστοιχεί στην προσβολή, λ.χ. της τιμής του (εάν πρόκειται για διεθνή δυσφήμιση μέσω του τύπου), στο συγκεκριμένο κράτος.

¹⁶⁸ Ο Καράκωστας, ό.π., 263/264, πάντως, θεωρεί ότι η πολλαπλότητα αυτή των τόπων τέλεσης του εγκλήματος δεν πρέπει να μας ανησυχεί ιδιαίτερα, καθώς ο εκάστοτε δράστης των διαδικτυακών εγκλημάτων αποδέχεται την παγκόσμια εμβέλεια των δεδομένων που μεταδίδει και γνωρίζει ότι αυτά μπορεί να διαβαστούν οπουδήποτε. Γι' αυτό και το άρθρο 16 ΠΚ, όπως και το άρθρο 5 ΠΚ, πρέπει να εφαρμόζεται στα συγκεκριμένα εγκλήματα χωρίς περιορισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Το εφαρμοστέο δίκαιο στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

Το ζήτημα του καθορισμού του εφαρμοστέου δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές είναι εξίσου κρίσιμο με εκείνο του καθορισμού της διεθνούς δικαιοδοσίας που εξετάσθηκε ανωτέρω και στενά συνδεδεμένο με αυτό. Οι σχετικές διαφορές μπορεί να αφορούν τόσο σε συμβάσεις όσο και σε αδικοπραξίες που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της ηλεκτρονικής τραπεζικής. Στο παρόν Κεφάλαιο θα αναλυθούν κατά το δυνατόν όλες οι διατάξεις που τυγχάνουν εφαρμογής κατά τη διαδικασία ανεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου σε διαφορές e-banking που εμπεριέχουν στοιχεία αλλοδαπότητας, με την επίκληση των οικείων νομοθετημάτων, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, θα αναφερθούμε στους κανόνες σύγκρουσης που περιέχονται στη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές και στον Κανονισμό 864/2007 (Ρώμη II) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, αλλά και στις διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των άρθρων 25 και 26 ΑΚ, σε συνδυασμό πάντα με τις διατάξεις της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο που και την Οδηγία 2002/65/ΕΚ για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, που συγκροτούν το νομικό πλαίσιο online παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών¹⁶⁹.

Αξίζει να σημειωθεί μεθοδολογικά ότι, βάσει της σύγχρονης θεώρησης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, σε αυτό δεν εντάσσονται μόνο οι κανόνες σύγκρουσης, αλλά και επιλεγμένοι από τα μέρη ουσιαστικοί κανόνες δικαίου, πρακτική ιδιαίτερα διαδεδομένη στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές¹⁷⁰. Πρόκειται για ανεθνικούς κανόνες ουσιαστικού δικαίου, που διαπλάσσονται από τους ίδιους τους εμπόρους, βάσει των εθίμων και των εμπορικών συνηθειών του διεθνούς εμπορίου (lex mercatoria), καθώς και από διακυβερνητικούς οργανισμούς, όπως η UNCITRAL (Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για το διεθνές εμπόριο), το UNIDROIT (Διεθνές Ινστιτούτο για την ενοποίηση του ιδιωτικού δικαίου) κ.ά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η προοπτική δημιουργίας μιας lex electronica ή cyberia, κατά το πρότυπο της lex mercatoria, ειδικά για τις μέσω Διαδικτύου πραγματοποιούμενες διεθνείς εμπορικές συναλλαγές.

¹⁶⁹ Βλ. ανωτέρω σημ. 29.

¹⁷⁰ Βλ. Τσίρου, Πιστωτική Κάρτα, 2007, 707.

1. Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980

1.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις¹⁷¹

Κατά κανόνα, τα κράτη διαθέτουν εθνικούς κανόνες Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, για την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου σε διαφορές με στοιχεία αλλοδαπότητας. Πρόκειται για κανόνες συγκρούσεως (συνδέσεως), οι οποίοι τις περισσότερες φορές ποικίλλουν στα διάφορα κράτη σε μεγάλο βαθμό. Τούτο μπορεί, ωστόσο, να επιφέρει ανομοιόμορφες λύσεις στις ανακύπτουσες διαφορές και αστάθεια στις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές. Η διαφοροποίηση του εφαρμοστέου δικαίου στα διάφορα δικαστήρια, άλλωστε, ενέχει σοβαρούς κινδύνους «άγρας δικαστηρίου» (forum shopping)^{172, 173} με περαιτέρω ενδεχόμενες συνέπειες την έλλειψη κινητικότητας στο διεθνές εμπόριο. Ειδικά στα πλαίσια της ΕΕ, η διαφοροποίηση των κανόνων σύγκρουσης του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου μεταξύ των διαφόρων κρατών-μελών θεωρήθηκε, πριν ακόμη καταρτισθεί η Σύμβαση, επικίνδυνη για την ορθή λειτουργία της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς και την ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, προσώπων και κεφαλαίων.

Στα πλαίσια αυτά επελέγη ως λύση η εναρμόνιση των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου από τα κράτη-μέλη της ΕΕ, καταρχήν στους τομείς των συμβατικών και εξωσυμβατικών ενοχών, αστικής και εμπορικής φύσεως. Έτσι, στις 19.6.1980 υπογράφηκε στη Ρώμη η Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές¹⁷⁴, στο κείμενο της οποίας προσχώρησε η Ελλάδα στις 10.4.1984 στο Λουξεμβούργο, ενώ την κύρωσε με το ν. 1792/24.6.1988¹⁷⁵, με ισχύ από τη 1.4.1991, μη αναδρομική^{176, 177}. Αξίζει να σημειωθεί ότι ελλείπει κατάλληλης εννόμου βάσεως στη Συνθήκη ΕΟΚ κατά τη στιγμή της υπογραφής της, η Σύμβαση της Ρώμης έχει τη μορφή

¹⁷¹ Γενικά για τη Σύμβαση της Ρώμης του 1980, βλ. *Βούλγαρης*, Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 «για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές» και τα όρια του εφαρμοστέου δικαίου που προβλέπει σε σχέση με τις αντίστοιχες διατάξεις του Αστικού Κώδικα, ΝοΒ 1992, 1289 επ, *Βρέλλης*, Η Σύμβαση της Ρώμης (19.6.1980) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές και το άρθρο 25 ΑΚ, ΝοΒ 2000, 417 επ, *Ο ίδιος*, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, β' έκδ., 2001, 171 επ, *Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης*, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, γ' έκδ., 2002, 274 επ, *Παμπούκης*, Η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου και οι κανόνες αμέσου εφαρμογής στη Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, ΝοΒ 1992, 1327 επ, *Παπασιώπη-Πασιά*, Η Σύμβαση της ΕΟΚ του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (κυρωτικός νόμος 1792/1988 και ομοιόμορφοι κοινοτικοί κανόνες συνδέσεως), ΕΕΕυρΔ 1989, 5 επ, *Η ίδια*, Το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο ελλείπει συμφωνίας των μερών κατά την κοινοτική Σύμβαση του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές – Καταναλωτικές και Εργατικές συμβάσεις, ΝοΒ 1992, 1344 επ.

¹⁷² Βλ. σχετικά *Τσικριάς*, Η ελευθερία του ενάγοντα προς επιλογή forum («άγρα δικαστηρίου») – Σκέψεις για τη θεμελίωση και τη λειτουργία των βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας, ΕλλΔνη 2006, 664 επ.

¹⁷³ Βλ. *Βούλγαρης*, ό.π., 1290, όπου διευκρινίζεται ότι ο αγγλικός όρος «forum shopping» μεταφράστηκε ως «αναζήτηση δικαιοδοσίας» από την Εισηγητική Έκθεση προς τη Βουλή των Ελλήνων για την «Κύρωση της Σύμβασης για την προσχώρηση της Ελληνικής Δημοκρατίας στη Σύμβαση για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές».

¹⁷⁴ ΕΕ C 027/26.1.1998, 34 επ (παγιωμένη μορφή).

¹⁷⁵ ΦΕΚ Α' 142/24.6.1988.

¹⁷⁶ *Τσιαχρής*, ό.π., 61.

¹⁷⁷ Συνεπώς η ΣύμβΡP καλύπτει μόνο όσες συμβάσεις καταρτίστηκαν από τους συμβαλλομένους μετά την 1.4.1991. Για τις προγενέστερες εφαρμόζεται η διάταξη ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του άρθρου 25 ΑΚ. Βλ. αναλυτικά κατωτέρω, υπό 3.1.

κλασικής Διεθνούς Συνθήκης, εξομοιώνεται όμως με τις πράξεις που θεσπίζονται βάσει του άρθρου 293 ΣυνθΕΚ και αποτελεί εγγενές τμήμα του κοινοτικού κεκτημένου¹⁷⁸. Σε αντίθεση πάντως με τη Σύμβρυς και ήδη τον Καν 44/2001, η Συνθήκη της Ρώμης καλύπτει μόνο τις συμβατικές και όχι τις εξωσυμβατικές ενοχές¹⁷⁹. Σημειωτέον ότι τη Σύμβαση ακολούθησαν δύο ερμηνευτικά Πρωτόκολλα (89/128 και 89/129/ΕΟΚ), με τα οποία το ΔΕΚ απέκτησε την αρμοδιότητα ερμηνείας της¹⁸⁰.

Οι διατάξεις της ΣύμβΡ εφαρμόζονται στις συμβατικές ενοχές, εφόσον εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων¹⁸¹ (άρθρο 1 παρ. 1 ΣύμβΡ), παρουσιάζουν δηλαδή στοιχεία αλλοδαπότητας έναντι του *forum* που επιλαμβάνεται της ρύθμισής τους. Για να τύχουν εφαρμογής, αρκεί να πρόκειται για διαφορά με στοιχεία αλλοδαπότητας που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, ακόμα και αν είναι ανάμεσα σε συμβαλλόμενο κάτοικο κράτους-μέλους της ΕΕ και αντισυμβαλλόμενο κάτοικο χώρας εκτός ΕΕ¹⁸². Πάντως, εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής της, σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2, οι συμβάσεις που δεν σχετίζονται άμεσα με ενοχικές δικαιοπραξίες (όπως προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, καθώς και συμβάσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου), όσες έχουν αποτελέσει αντικείμενο προηγούμενων διεθνών συμβάσεων (αυτές που προκύπτουν από συναλλαγματικές, γραμμάτια σε διαταγή και επιταγές) ή αποτελούν αντικείμενο ιδιαίτερων συμφωνιών στα πλαίσια της ΕΕ (ασφαλιστικές συμβάσεις, νομικά πρόσωπα κ.λπ.) και, τέλος, οι συμβάσεις που αφορούν σε συμφωνίες διαιτησίας και δικαιοδοσίας. Στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζονται οι οικείες εθνικές διατάξεις¹⁸³.

Το άρθρο 1 ΣύμβΡ δεν εξαρτά το πεδίο εφαρμογής της ούτε από το μέσο ούτε από τον τρόπο σύναψης των συμβάσεων. Ως εκ τούτου, η Σύμβαση έχει πλήρη εφαρμογή στις διαφορές που προκύπτουν στα πλαίσια ηλεκτρονικών συναλλαγών, οι ο-

¹⁷⁸ Δελούκα-Ιγγλέση, ό.π., 71.

¹⁷⁹ Για τις εξωσυμβατικές ενοχές βλ. αναλυτικά κατωτέρω, υπό 2.

¹⁸⁰ Τα δύο ερμηνευτικά Πρωτόκολλα υπογράφηκαν στις Βρυξέλλες στις 19.12.1988, ώστε από την κύρωσή τους κι έπειτα να επιτυγχάνεται η ομοιόμορφη ερμηνεία των διατάξεων της ΣύμβΡ από το ΔΕΚ. Ωστόσο, δεν έχει επιτευχθεί ακόμη η κύρωσή τους από τον αριθμό κυρώσεων που απαιτείται. Η Ελλάδα κύρωσε και τα δύο Πρωτόκολλα με το ν. 2005/1992, ενώ με το ν. 2689/1999 κύρωσε κάποιες μεταβολές που επήλθαν στο Πρώτο Πρωτόκολλο με τη Σύμβαση προσχώρησης του 1996. Βλ. Παπασιώπη-Πασιά, Δέκα χρόνια εφαρμογής από τα ελληνικά δικαστήρια της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές. Γενικές επισημάνσεις, σε: «Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές – Δέκα χρόνια εφαρμογής της από τα ελληνικά δικαστήρια», Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Τομέας Διεθνών Σπουδών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (επιμ. Παπασιώπη-Πασιά), 2003, 111 επ.

¹⁸¹ Με τη χρησιμοποίηση του όρου αυτού περιελήφθησαν στο πεδίο εφαρμογής της ΣύμβΡ όχι μόνο οι διεθνείς συμβατικές ενοχές, αλλά και εκείνες που αναφέρονται σε συγκρούσεις νόμων, όπως π.χ. μεταξύ Αγγλίας – Σκωτίας ή μεταξύ των ομόσπονδων πολιτειών των ΗΠΑ, εφόσον τέτοιες διαφορές αχθούν για λύση ενώπιον των δικαστηρίων μιας χώρας μέλους της ΕΕ. Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης, ό.π., 277.

¹⁸² Π.χ. σε διεθνή συναλλαγή Έλληνα με Ιάπωνα. Βλ. και Τσιαχρής, ό.π., 61.

¹⁸³ Τσιαχρής, ό.π., 63.

ποίες στη συντριπτική πλειοψηφία τους έχουν στοιχεία αλλοδαπότητας¹⁸⁴. Αντίστοιχα ισχύουν και για τις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές που καταρτίζονται ή εκτελούνται μέσω Διαδικτύου. Συνεπώς, εφόσον πρόκειται για συμβατική διαφορά e-banking που εισάγεται ενώπιον δικαστηρίου της ΕΕ, το εφαρμοστέο δίκαιο για τη ρύθμισή της θα προκύπτει με βάση τους κανόνες και τα κριτήρια της ΣύμβΡ, ενώ η εφαρμογή του ελληνικού κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του άρθρου 25 ΑΚ θα είναι πολύ περιορισμένη¹⁸⁵.

1.2. Η αρχή της ελεύθερης επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου

Η Σύμβαση της Ρώμης υιοθετεί την αρχή της απόλυτης αυτονομίας των συμβαλλομένων μερών (άρθρο 3 παρ. 1 ΣύμβΡ) και ορίζει ως *primo loco* εφαρμοστέο στις συναλλαγές δίκαιο το δίκαιο που ορίζουν τα μέρη (*lex voluntatis*)¹⁸⁶, ακόμη και αν πρόκειται για δίκαιο τρίτης μη συμβαλλόμενης χώρας (άρθρο 2 ΣύμβΡ). Η επιλογή του είναι δυνατόν να εκφράζεται ρητά ή σιωπηρά, αρκεί «να συνάγεται με βεβαιότητα από τις διατάξεις της σύμβασης ή τα δεδομένα της υπόθεσης» (άρθρο 3 παρ. 1 εδ. β΄). Στην περίπτωση της σιωπηρής δήλωσης βουλήσεως, επαρκή βεβαιότητα για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου παρέχουν στις διεθνείς ενοχικές δικαιοπραξίες γεγονότα που πηγάζουν από την όλη συμπεριφορά των συμβαλλομένων, σε συνδυασμό και με διάφορα αντικειμενικά δεδομένα που μπορούν να οδηγήσουν εξίσου αποτελεσματικά στην εξεύρεσή του, σαν να υπήρχε εκφρασμένη βούληση¹⁸⁷.

Στις διαδικτυακές συμβάσεις, η επιλογή γίνεται με ατομική συμφωνία ή μέσω ΓΟΣ, σύνθηδες δε είναι οι ηλεκτρονικοί ΓΟΣ της εταιρίας που διενεργεί ηλεκτρονικό εμπόριο να παραπέμπουν στο ουσιαστικό δίκαιο της έδρας της επιχείρησης¹⁸⁸. Εάν δεν υπάρχει ρητή συμφωνία, επαρκή βεβαιότητα μπορούν να παράσχουν μια σειρά όρων της διαδικτυακής σύμβασης, ανάμεσα στους οποίους οι σχετικοί με τη δικαιοδοσία, τον τόπο εκπλήρωσης της παροχής, κάποιες αναφορές στις ιδιαιτερότητες συγκεκριμένης έννομης τάξης κ.ά, με την προϋπόθεση βέβαια να είναι έγκυροι ως προς τον τύπο¹⁸⁹. Ο προσδιορισμός του εφαρμοστέου δικαίου με αναφορά στη γλώσσα της σύμβασης πρέπει να θεωρηθεί λιγότερο ασφαλής, λαμβανομένης υπόψη και της επικράτησης της

¹⁸⁴ Βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, Η συμβολή των κανόνων του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΔ 2002, 486 επ.

¹⁸⁵ Βλ. αναλυτικά κατωτέρω υπό 3.1.

¹⁸⁶ *Βρέλλης*, 2001, 179.

¹⁸⁷ *Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης*, ό.π., 280/281.

¹⁸⁸ Τις περισσότερες φορές υπάρχει σύνδεσμος (link) στη σχετική ιστοσελίδα που παραπέμπει σε ΓΟΣ («terms and conditions»), τους οποίους ο χρήστης καλείται να αποδεχτεί με τη φράση «click here to indicate agreement», ενώ ο έλεγχος των ΓΟΣ πραγματοποιείται με βάση το δίκαιο που υποδεικνύουν τα άρθρα 3 παρ. 4 και 8 της ΣύμβΡ, βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 487. Η συμφωνία ολοκληρώνεται εφόσον ο χρήστης δεχθεί το προτεινόμενο εφαρμοστέο δίκαιο, βλ. *Γραμματικάκη-Αλεξίου*, Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο – Συμβατικές και Αδικοπρακτικές ενοχές στον Κυβερνοχώρο, Αρμ 1998, 413.

¹⁸⁹ Στην περίπτωση π.χ. συμφωνίας διεθνούς δικαιοδοσίας, θα πρέπει να έχει καταρτιστεί εγγράφως σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 2 Καν Βρυξ Ι κ.ο.κ., βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 487.

αγγλικής στις συναλλαγές ως γλώσσας του διεθνούς εμπορίου. Η κατάρτιση μιας τραπεζικής σύμβασης (λ.χ. μιας δικαιοπραξίας επί άυλων τίτλων) σε αυτή τη γλώσσα δεν αποτελεί από μόνη της αποφασιστικό κριτήριο, αν δεν συνοδεύεται και από άλλα στοιχεία, όπως η έδρα των συμβαλλομένων μερών, το είδος της παροχής κ.ά. Τέλος, η σημασία του κριτηρίου της τοποθεσίας του διακομιστή (server's localisation), αν και ιδιαίτερης βαρύτητας, τείνει μειούμενη εξαιτίας της αύξησης των ιστοσελίδων-καθρεπτών (mirror sites)¹⁹⁰. Πρόκειται για πιστά αντίγραφα (αναπαραγωγές) του ίδιου ιστοτόπου (site), τα οποία όμως υποδεικνύουν διαφορετική γεωγραφική τοποθεσία (URL). Στην περίπτωση λοιπόν που η ίδια τραπεζική υπηρεσία προσφέρεται από διαφορετικούς ιστοκαθρέπτες, το κριτήριο της γεωγραφικής τους τοποθέτησης δεν θα έχει αποφασιστική σημασία, ούτε θα μπορεί να αποτελέσει ένα ασφαλές κριτήριο επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη.

Περαιτέρω, με το άρθρο 3 παρ. 1 ΣύμβΡ αναγνωρίζεται η δυνατότητα διαμελισμού μιας ενοχικής δικαιοπραξίας σε περισσότερα του ενός τμήματα, καθένα από τα οποία κρίνεται χωριστά και, ως εκ τούτου, είναι δυνατό να ρυθμίζεται από διαφορετικό δίκαιο. Πρόκειται για το θεσμό του *dépeçage*, η υιοθέτηση του οποίου αποτελεί μία από τις πρωτοτυπίες της ΣύμβΡ, καθώς ο θεσμός αυτός δεν αναγνωριζόταν από κανένα δίκαιο κρατους-μέλους της Κοινότητας¹⁹¹. Δεν ισχύει όμως *dépeçage* στις καταναλωτικές συμβάσεις, στην περίπτωση που οι συμβαλλόμενοι δεν έχουν ορίσει το εφαρμοστέο δίκαιο, οπότε και θα εφαρμοστεί στο σύνολο της σύμβασης το δίκαιο της χώρας της συνήθους διαμονής του καταναλωτή¹⁹². Προβλέπεται επίσης στο άρθρο 3 παρ. 2 ΣύμβΡ η δυνατότητα μετασυμβατικού καθορισμού του εφαρμοστέου δικαίου, που μπορεί να εμφανιστεί με πολλές μορφές, όπως με τον εκ των υστέρων καθορισμό του ή την αλλαγή της αρχικής δήλωσης βουλήσεως, αλλά και με τον «εν επιδικία μετασυμβατικό καθορισμό», που λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια της δίκης. Στην περίπτωση πάντως της εκ των υστέρων αλλαγής του επιλεγέντος αρχικά δικαίου, θα πρέπει το νέο δίκαιο που έχει επιλεγεί να μην έχει ως αποτέλεσμα την ακυρότητα της ενοχικής σύμβασης, καθώς και να μην προσβάλλει τυχόν αποκτηθέντα στο μεταξύ δικαιώματα από τρίτα πρόσωπα, δικαιώματα δηλαδή που αποκτήθηκαν υπό την ισχύ του αρχικά επιλεγέντος δικαίου¹⁹³.

Ωστόσο, η περιγραφόμενη απόλυτη αυτονομία των συμβαλλομένων μερών περιορίζεται, καθώς η Σύμβαση της Ρώμης υιοθετεί την αρχή ότι οι αναγκαστικού δικαίου

¹⁹⁰ Σινανιώτη-Μαρούδη, Διεθνής δικαιοδοσία και εφαρμοστέο δίκαιο στις συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου, Εισήγηση στο 17^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Χανιά 2-4 Νοεμβρίου 2007, Σύλλογος Ελλήνων Εμπορικών Επιστημόνων.

¹⁹¹ Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης, ό.π., 281, όπου επισημαίνεται ότι στην Ελλάδα η νομολογία προέβαινε σε διαμελισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις ναυτεργατικές κυρίως συμβάσεις, με βάση το περί δικαίου αίσθημα του δικαστή και μόνο.

¹⁹² Τσιαχρής, ό.π., 63.

¹⁹³ Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης, ό.π., 282.

διατάξεις του δικαίου του δικάζοντος δικαστή ή του δικαίου που εμφανίζει στενή σχέση με τη συμβατική ενοχή (άρθρα 3 παρ. 3 και 7 παρ. 2 ΣύμβΡ) εφαρμόζονται υποχρεωτικά¹⁹⁴, ανεξαρτήτως του δικαίου που έχουν επιλέξει τα μέρη για να διέπει τη σύμβαση που κατήρτισαν¹⁹⁵. Πρόκειται για μια ρήτρα επιφύλαξης στην αρχή της συμβατικής ελευθερίας, η οποία έχει ως στόχο την αποφυγή καταστρατηγήσεων μέσω του «forum shopping». Δεν είναι δυνατό το μοναδικό στοιχείο αλλοδαπότητας μιας συμβατικής σχέσης να αποτελεί η επιλογή αλλοδαπού δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη. Έτσι προβλέπεται ότι οι διατάξεις αναγκαστικού δικαίου του κράτους όπου εντοπίζονται όλες οι περιστάσεις της σύμβασης θα εφαρμοστούν σε κάθε περίπτωση, παρά τη συμβατική επιλογή ενός αλλοδαπού δικαίου ως εφαρμοστέου. Εάν, για παράδειγμα, σε μια χρηματιστηριακή συναλλαγή μέσω Διαδικτύου μεταξύ μιας ελληνικής τραπεζικής επιχείρησης και ενός Έλληνα πελάτη της συμφωνηθεί ως εφαρμοστέο δίκαιο το αγγλικό, χωρίς να υπάρχει οποιοδήποτε άλλο στοιχείο αλλοδαπότητας στη σχέση τους, ο Έλληνας δικαστής θα εφαρμόσει υποχρεωτικά τις ελληνικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, δεδομένου ότι στην Ελλάδα εντοπίζονται όλες οι περιστάσεις της σύμβασης.

Ως προς την έννοια των κανόνων αναγκαστικού δικαίου η ΣύμβΡ διακρίνει διάφορες κατηγορίες που αναφέρει σε ειδικές διατάξεις, αυτές των άρθρων 3 παρ. 3, 5 παρ. 2, 6 παρ. 1 και 7 παρ. 1-2. Εξ αυτών, η πρώτη και η τέταρτη αφορούν κανόνες δημοσίου δικαίου, ενώ η δεύτερη και η τρίτη κανόνες δημόσιας τάξης ή αναγκαστικού δικαίου, σχετικά με τις καταναλωτικές συμβάσεις και τις συμβάσεις εργασίας. Τέλος, η συμφωνία για την επιλογή εφαρμοστέου δικαίου, όπως περιγράφεται στο άρθρο 3 ΣύμβΡ, διέπεται ως προς την ύπαρξη και το κύρος της από τις διατάξεις των άρθρων 8, 9 και 11, που αφορούν στις ρυθμιζόμενες από αυτή συμβάσεις (άρθρο 3 παρ. 4)¹⁹⁶.

1.3. Το εφαρμοστέο δίκαιο ελλείψει επιλογής

Εφόσον τα μέρη δεν προβούν σε ρητή ή σιωπηρή επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, ή αν η σχετική συμφωνία τους δεν είναι έγκυρη, η ΣύμβΡ ορίζει, *secundo loco*, ως εφαρμοστέο το δίκαιο της χώρας με την οποία η σύμβαση συνδέεται στενότερα (άρθρο 4 παρ. 1 ΣύμβΡ). Στο σημείο αυτό υιοθετεί έναν ελαστικό επικουρικό κανόνα συνδέσεως, καθώς η χρησιμοποίηση μέχρι την κατάρτισή της σταθερών και ως εκ τούτου ανελαστικών συνδέσμων είχε αποδειχθεί, κατά την κρίση των συντακτών της, μη ικανοποιητική για τη ρύθμιση των διεθνών ενοχικών συμβάσεων¹⁹⁷. Αναζητούνται λοι-

¹⁹⁴ Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης, ό.π., 283, όπου γίνεται λόγος στο σημείο αυτό για κρατικό παρεμβατισμό, με σκοπούς κοινωνικούς ή οικονομικούς.

¹⁹⁵ Τσιαχρής, ό.π., 63.

¹⁹⁶ Τσιαχρής, ό.π., 64.

¹⁹⁷ Βλ. Παπασιώπη-Πασιά, 1989, 25, σύμφωνα με την οποία η ανεύρεση του δικαίου που συνδέεται στενότερα προς τη σύμβαση οδηγεί στον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου έπειτα από μια ποιοτική και όχι απλά ποσοτική έρευνα των διαφόρων στοιχείων που συνδέονται προς τη σύμβαση.

πόν τα αντικειμενικά στοιχεία που συνδέουν τη σύμβαση με μια έννομη τάξη, όπως η συνήθης διαμονή και η μόνιμη εγκατάσταση των συμβαλλομένων. Εξάλλου, το άρθρο 4 παρ. 1 εδ. β' ΣύμβΡ αναφέρεται εκ νέου στο θεσμό του *dépeçage*, σε αυτή την περίπτωση όμως ως αποτέλεσμα των ενεργειών του δικαστηρίου, εάν, κατά τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου που κάνει ελλείπει επιλογής από τα συμβαλλόμενα μέρη, ανακαλύψει ότι για ένα τμήμα της σύμβασής τους ο «στενότερος σύνδεσμος» οδηγεί στο δίκαιο άλλης χώρας από εκείνη που θα πρέπει να διέπει την υπόλοιπη σύμβαση¹⁹⁸.

1.3.1. Το τεκμήριο του άρθρου 4 παρ. 2 ΣύμβΡ

Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 4 ΣύμβΡ, τεκμαίρεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη χώρα όπου ο συμβαλλόμενος που οφείλει να εκπληρώσει τη χαρακτηριστική παροχή έχει, κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, τη συνήθη διαμονή του ή, αν πρόκειται για εταιρία, ένωση ή νομικό πρόσωπο, την κεντρική του διοίκηση¹⁹⁹. Αν, όμως, η σύμβαση συνάπτεται κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του παρέχοντος τη χαρακτηριστική παροχή, η χώρα αυτή θα είναι εκεί όπου βρίσκεται η κύρια εγκατάστασή του. Εξάλλου, αν η παροχή πρέπει, σύμφωνα με τη σύμβαση, να εκπληρωθεί όχι από την κύρια, αλλά από δευτερεύουσα εγκατάσταση, η χώρα αυτή θα είναι εκεί όπου βρίσκεται η δευτερεύουσα εγκατάσταση. Η εν λόγω χώρα μπορεί να βρίσκεται εντός ή εκτός της ΕΕ, δυνάμει του οικουμενικού χαρακτήρα της ΣύμβΡ (άρθρο 2)²⁰⁰.

Η έννοια της «χαρακτηριστικής παροχής» στις online τραπεζικές συναλλαγές ανευρίσκεται σύμφωνα με τη θεωρία του γενικού ενοχικού δικαίου. Έτσι, σε μια online διαδικτυακή σύμβαση παροχής χρηματοοικονομικών πληροφοριών έναντι αντιτίμου, ο φορέας παροχής της υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας οφείλει τη χαρακτηριστική παροχή, δηλαδή τις πληροφορίες, έναντι τιμήματος που θα καταβάλει με ηλεκτρονικά μέσα (πιστωτικές κάρτες, ηλεκτρονικό χρήμα) ο αποδέκτης της υπηρεσίας, δεδομένου ότι η χρηματική παροχή δεν συνηθίζεται να θεωρείται χαρακτηριστική, όταν αποτελεί την «αντιπαροχή» για κάποια άλλη παροχή του αντισυμβαλλομένου²⁰¹. Για το

¹⁹⁸ Βλ. Παπασιώπη-Πασιά, 1989, 26, η οποία όμως διευκρινίζει ότι στην πράξη ο δικαστής αποφεύγει να κάνει *dépeçage* μόνος του.

¹⁹⁹ Κατά τον Πυργάκη, σε: Λιάσκου/Πυργάκη, ό.π., 488, οι έννοιες της «συνήθους διαμονής» και της «κύριας εγκατάστασης» δεν διαφέρουν από τις αντίστοιχες έννοιες της ΣυμβΒρυξ (ήδη Καν Βρυξ Ι), ενώ χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο αποτελεί και το άρθρο 2 περ. γ' Οδ. 2000/31/ΕΚ (βλ. ανωτέρω υπό 1.2.3). Αρκεί δε η ύπαρξη μιας «φαινόμενης» στις συναλλαγές κατοικίας, συνήθους διαμονής ή έδρας, καθώς, σύμφωνα με τις αρχές του «φαινομένου δικαίου» και της προστασίας της εμπιστοσύνης, ο καλόπιστος συναλλασσόμενος πρέπει να προστατευθεί, ειδικά στο ανώνυμο και παγκοσμιοποιημένο Δι-αδίκτυο.

²⁰⁰ Αλεξανδρίδου, 2004, 129.

²⁰¹ Τσιαχρής, ό.π., 65/66. Βλ. και Δελούκα-Ιγγλέση, ό.π., 72, η οποία αντιλαμβάνεται τη «χαρακτηριστική παροχή» ως εκείνη που αποτελεί το «κέντρο βάρους» της σύμβασης.

internet banking ειδικό πρόβλημα είναι πιθανόν να παρουσιαστεί, καθώς ο μηχανισμός του άρθρου 4 παρ. 2 ΣύμβΡ είναι πιθανό να καταλήξει σε πλείονες λύσεις. Κι αυτό γιατί κατά την παροχή υπηρεσιών μέσω Internet είναι ιδιαίτερα δύσκολος ο εντοπισμός της «κεντρικής διοίκησης» της υπόχρεης τραπεζικής επιχείρησης. Δεν αποκλείεται η σύμβαση να έχει συναφθεί από μια εγκατάσταση, η παροχή όμως να εκτελείται από μια άλλη, κύρια ή δευτερεύουσα, χωρίς σχετική πρόβλεψη στη σύμβαση²⁰². Στην περίπτωση αυτή, κατά την άποψή μας, πρέπει να εφαρμοστεί το δίκαιο του τόπου εγκατάστασης του συμβαλλόμενου μέρους που προέβη τελικά στη χαρακτηριστική παροχή. Και πάλι όμως, η σύνδεση της εγκατάστασης, κύριας ή δευτερεύουσας, με συγκεκριμένο τόπο, δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί^{203, 204}. Εξάλλου, είναι δυνατό ο φορέας παροχής υπηρεσιών να μην έχει καν επαγγελματική εγκατάσταση, αφού η παροχή υπηρεσιών στο Διαδίκτυο δεν προϋποθέτει την ύπαρξή της²⁰⁵ (βλ. internet-only banks).

Εάν σε μία σύμβαση δεν μπορεί να προσδιοριστεί η «χαρακτηριστική παροχή», τότε το τεκμήριο του άρθρου 4 παρ. 2 δεν θα ισχύσει και το εφαρμοστέο δίκαιο θα προσδιορισθεί σύμφωνα με το στενότερο σύνδεσμο που παρουσιάζει η σύμβαση με μία χώρα (άρθρο 4 παρ. 5 εδ. α' ΣύμβΡ). Ενδεικτική περίπτωση αποτελούν οι συμβάσεις swaps²⁰⁶, όπου η χαρακτηριστική παροχή είναι μη ανιχνεύσιμη. Ομοίως το εν λόγω τεκμήριο θα ανατραπεί, αν το δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων, ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα (άρθρο 4 παρ. 5 εδ. β' ΣύμβΡ). Πρόκειται για ρήτρα εξαίρεσης²⁰⁷, η οποία επιτρέπει απομάκρυνση από το τεκμήριο της παρ. 2 του άρθρου 4. Ωστόσο, επειδή η συχνή της

²⁰² Στο σημείο αυτό υπενθυμίζουμε τη νομολογία του ΔΕΚ (αποφ. Centros, Überseering κ.λπ.), που τάσσεται υπέρ του κριτηρίου της καταστατικής έδρας, στο πλαίσιο της προβληματικής της ελευθερίας εγκατάστασης των νομικών προσώπων. Βλ. ανωτέρω, Κεφ. Α' υπό 1.2.2. Αντίθετα, η ΑΚ 25 προσανατολίζεται στο κριτήριο της πραγματικής έδρας.

²⁰³ Γιαννόπουλος, ό.π., 107.

²⁰⁴ Βλ. Τσιαχρής, ό.π., 66, κατά τον οποίο ο τόπος εγκατάστασης του φορέα παροχής της υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας δεν είναι υποχρεωτικό να συμπίπτει με τον τόπο αποδοχής της πρότασης του αποδέκτη, τον τόπο αποστολής του αποδεικτικού παραλαβής της αποδοχής του αποδέκτη της υπηρεσίας ή και την ηλεκτρονική διεύθυνση του φορέα παροχής της υπηρεσίας.

²⁰⁵ Αλεξανδρίδου, 2004, 130.

²⁰⁶ Πρόκειται για συμβάσεις ανταλλαγής επιτοκίων και νομισμάτων, οι οποίες συνιστώνται μεταξύ δύο μερών με τη μεσολάβηση -συνήθως- τράπεζας ως παραγγελιοδόχου. Οι συμβάσεις ανταλλαγής καταρτίζονται στο όνομα της τράπεζας, με τη ρήτρα ανάληψης εκ μέρους της εγγυητικής ευθύνης για την περίπτωση αθέτησης της σύμβασης από τον αντισυμβαλλόμενο. Στην περίπτωση ανταλλαγής επιτοκίων, το κάθε μέρος υπόσχεται να καταβάλει στο άλλο το χρηματικό ποσό που αντιστοιχεί σε οφειλή τόκων του δέκτη της υπόσχησης έναντι τρίτου ή σε απαίτηση τόκων του υποσχόμενου κατά τρίτου, χωρίς οποιαδήποτε συμμετοχή των τρίτων. Έτσι, η οικονομική θέση των μερών διαμορφώνεται ανάλογα προς την περίπτωση αμοιβαίας εκχώρησης απαιτήσεων ή αναδοχής χρεών από τόκους. Στη σύμβαση ανταλλαγής νομισμάτων, αντικείμενο της σύμβασης αποτελεί η αμοιβαία υποχρέωση των συμβαλλομένων να καταβάλλουν ο ένας στον άλλον συγκεκριμένα ποσά σε ξένο νόμισμα σε καθορισμένο χρόνο και ισοτιμία, όπως επίσης η υποχρέωση αμοιβαίας επιστροφής των καταβληθέντων ποσών σε μεταγενέστερο προκαθορισμένο χρόνο και στην ίδια ισοτιμία, με τόκους υπολογιζόμενους στην ίδια βάση (επιτόκιο σταθερό έναντι σταθερού ή κυμαινόμενο έναντι κυμαινόμενου). Βλ. σχετικά Ψυχομάνης, ό.π.

²⁰⁷ Ή διαφυγής, βλ. Σιδηρόπουλος, ό.π., 116.

χρήση μπορεί να οδηγήσει σε νέα αδυναμία πρόβλεψης του εφαρμοστέου δικαίου, είναι επιβεβλημένο να εφαρμόζεται με μεγάλη προσοχή και φειδώ²⁰⁸.

1.3.2. Η αρχή του κράτους προέλευσης

Η δυσκολία εντοπισμού της «εγκατάστασης» του φορέα παροχής υπηρεσιών μέσω του Διαδικτύου οδήγησε στη θέσπιση της αρχής του κράτους προέλευσης (country of origin principle), με σκοπό τη σαφήνεια και ασφάλεια δικαίου για τους ίδιους τους φορείς και τους αποδέκτες τους²⁰⁹. Σύμφωνα με το άρθρο 2 περ. γ' της Οδηγίας 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο²¹⁰, «εγκατεστημένος φορέας παροχής υπηρεσιών είναι ο φορέας ο οποίος ασκεί ουσιαστικώς μια οικονομική δραστηριότητα μέσω μιας μόνιμης εγκατάστασης για αόριστη χρονική διάρκεια. Η παρουσία και η χρήση των τεχνικών μέσων και των τεχνολογιών που απαιτούνται για την παροχή της υπηρεσίας δεν συνιστούν εγκατάσταση του φορέα»²¹¹. Έτσι, εφαρμοστέο δίκαιο, όσον αφορά στην παροχή υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, δεν θα είναι το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται ο διακομιστής δικτύου (web server), δηλαδή ο ηλεκτρονικός υπολογιστής όπου αποθηκεύονται τα ηλεκτρονικά δεδομένα που είναι απαραίτητα για τη σύναψη της σύμβασης²¹², ούτε το δίκαιο της χώρας όπου είναι κατοχυρωμένη η ηλεκτρονική διεύθυνση του ιστοτόπου του φορέα παροχής υπηρεσιών, αλλά το δίκαιο της χώρας όπου βρίσκεται η μόνιμη εγκατάσταση του φορέα²¹³, καθώς αυτό αποτελεί το μόνο σταθερό ουσιαστικό κριτήριο για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου. Άλλωστε, η επιλογή συγκεκριμένου εθνικού domain name (όπως .gr για την Ελλάδα, .de για τη Γερμανία ή .fr για τη Γαλλία) δεν αποτελεί ικανοποιητικό στοιχείο για τον εντοπισμό του τόπου εγκατάστασης μιας επιχείρησης, αφού πολύ εύκολα αυτή μπορεί να διαλέξει domain name με top domain level οποιασδήποτε χώρας²¹⁴. Μόνο στην περίπτωση συνδυασμού του ανώτατου επιπέδου με άλλα στοιχεία αντικειμενικής σύνδεσης που υποδεικνύουν την κύρια εγκατάσταση του κατόχου του domain name θα μπορούσε να

²⁰⁸ Δελούκα-Ιγγλέση, ό.π., 73 σημ. 157.

²⁰⁹ Γενικά για την εφαρμογή του κανόνα «της χώρας προέλευσης», βλ. Κουτσούμπας, Ηλεκτρονικό εμπόριο – Νομικοί προβληματισμοί στα πλαίσια εφαρμογής των κοινοτικών και εθνικών ρυθμίσεων, ΔΕΕ 2006, 376 επ.

²¹⁰ Σημειωτέον ότι, για να τύχει εφαρμογής η πρόβλεψη της Οδηγίας 2000/31/EK, πρέπει ο φορέας παροχής των υπηρεσιών να έχει τη μόνιμη εγκατάστασή του σε κράτος-μέλος της ΕΕ. Αν πρόκειται για φορέα που έχει την κύρια εγκατάστασή του σε τρίτη χώρα, αυτός δεν δεσμεύεται από την Οδηγία, αλλά ο σύνδεσμος της χώρας εγκατάστασης γι' αυτόν θα βασίζεται στο γενικό τεκμήριο του άρθρου 4 παρ. 2 ΣύμφΠ, που έχει επίσης ως αποτέλεσμα την εφαρμογή του δικαίου της χώρας εγκατάστασης του φορέα παροχής υπηρεσιών. Βλ. αναλυτικά Αλεξανδρίδου, 2004, 129/130.

²¹¹ Βλ. πανομοιότυπη διάταξη και στο άρθρο 1 περ. γ' π.δ. 131/2003, που ενσωμάτωσε την Οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο στο εθνικό μας δίκαιο.

²¹² Βλ. Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 489, όπου υπογραμμίζεται ότι ο server αποτελεί μια απλή τεχνική εγκατάσταση που μπορεί ανά πάσα στιγμή να τεθεί εκτός λειτουργίας ή να μεταφερθεί, δεδομένου ότι επιτελεί καθαρά βοηθητική λειτουργία.

²¹³ Βλ. Ιγγλεζάκης, ό.π., 71 επ.

²¹⁴ Βλ. πάντως Αλεξανδρίδου, 2004, 131, η οποία κάνει λόγο για την ύπαρξη μαχητού τεκμηρίου ότι η επιχείρηση έχει την κρίσιμη για τη συγκεκριμένη σύμβαση εγκατάστασή της στη χώρα που προσδιορίζεται από το ανώτατο επίπεδο της ηλεκτρονικής της διεύθυνσης.

γίνει δεκτή η φαινόμενη μόνιμη εγκατάστασή του στη χώρα, της οποίας το πρόθεμα χρησιμοποιεί ως ανώτατο επίπεδο στην ηλεκτρονική του διεύθυνση²¹⁵.

Ειδικά στον τομέα της ηλεκτρονικής τραπεζικής, η αρχή του κράτους προέλευσης, η οποία καθιερώνεται και στις Οδηγίες για τον τραπεζικό τομέα²¹⁶, παρέχει ουσιαστικά πλεονεκτήματα. Κι αυτό γιατί, ανεξάρτητα από τη θεωρητική αμφισβήτηση της συγκεκριμένης διάταξης ως κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ή εναρμόνισης, συντελεί στην ασφάλεια δικαίου, αίροντας τις συγκρούσεις μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών για το εφαρμοστέο δίκαιο στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές. Βασικό της, όμως, μειονέκτημα είναι ότι έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη προστασίας του καταναλωτή ως ασθενέστερου μέρους σε μια σύμβαση. Για το λόγο αυτόν, έχουν θεσπιστεί εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής της όταν πρόκειται για συμβάσεις με καταναλωτές, οι τυχόν προστατευτικότερες για τους οποίους ειδικές ρυθμίσεις θα υπερισχύσουν σε κάθε περίπτωση²¹⁷.

1.4. Συμβάσεις καταναλωτών

Το άρθρο 5 της ΣύμβΡ προβλέπει ειδικές ρυθμίσεις για το εφαρμοστέο δίκαιο στις ενοχές από καταναλωτικές συμβάσεις²¹⁸, έχοντας ως γνώμονα την αρχή της προστασίας των καταναλωτών και της καλής πίστης. Στο Διαδίκτυο που, ως μέσο μαζικής επικοινωνίας, αποτελεί ιδανικό μέσο άσκησης μάρκετινγκ, οι περισσότερες συμβάσεις συνάπτονται με καταναλωτές, οι οποίοι χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας²¹⁹. Αντίστοιχα ισχύουν για τις τραπεζικές συναλλαγές, που καταρτίζονται ή εκτελούνται μέσω του Διαδικτύου.

Για τους σκοπούς της ΣύμβΡ, ως καταναλωτής ορίζεται το πρόσωπο που ενεργεί για σκοπούς ξένους προς την επαγγελματική του δραστηριότητα, η έννοια δε της τελευταίας αντιδιαστέλλεται προς τη δραστηριότητα που υπάγεται στην εν ευρεία έννοια ιδιωτική σφαίρα, δηλαδή στο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον²²⁰. Στην έννοια του καταναλωτή του άρθρου 5 παρ. 1 ΣύμβΡ περιλαμβάνεται επίσης ο χρήστης του

²¹⁵ Βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 489, όπου επισημαίνεται ότι στην περίπτωση επιλογής θεματικού top domain level, όπως .com, που σημαίνει ότι πρόκειται για εμπορική ιστοσελίδα, ο τοπικός προσδιορισμός της καθίσταται πολύ δύσκολος.

²¹⁶ Βλ. ανωτέρω σημ. 18.

²¹⁷ *Λιναρίτης*, ό.π., 46.

²¹⁸ Ως καταναλωτικές νοούνται οι συμβάσεις εκείνες οι οποίες καταρτίζονται από άτομα (καταναλωτές) εκτός της κύριας επαγγελματικής τους δραστηριότητας. Αν ένα τέτοιο άτομο ενεργεί κατά ένα μέρος εντός των πλαισίων της επαγγελματικής του δραστηριότητας και κατά το υπόλοιπο εκτός αυτής, το άρθρο 5 ΣύμβΡ δεν θα τύχει εφαρμογής, καθώς, για να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του, πρέπει η σύμβαση να έχει συναφθεί εξ ολοκλήρου εκτός των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων. Βλ. αναλυτικά για τις καταναλωτικές συμβάσεις, *Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης*, ό.π., 290 επ., *Παπασιώπη-Πασιά*, 1989, 33 επ., *Η ίδια*, 1992, 1353 επ. Βλ. επίσης γενικά για την έννοια του καταναλωτή, *Αλεξανδρίδου*, Ο τροποποιημένος νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμπορικόλογου, ΝοΒ 2007, 1493 επ., όπου και αναφορά στην απόφ. ΔΕΚ της 20.1.2005, υπόθ. C-464/01, *Gruber*, ΣυλλΝομολ. 2005, I-00439 επ.

²¹⁹ *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 489.

²²⁰ *Σινανιώτη-Μαρούδη*, ό.π. Για την έννοια του καταναλωτή στο εθνικό δίκαιο βλ. ανωτέρω, Κεφ. Α', 1.4.

internet banking, ο οποίος ζητά την παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών με σκοπό μη εμπορικό ή επαγγελματικό. Το αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου δεν επηρεάζεται από τη σύναψη των συμβάσεων μέσω του Διαδικτύου, ενώ καλύπτεται τόσο η κύρια επαχθής σύμβαση, όσο και η παρεπόμενη ενδεχόμενη σύμβαση χρηματοδότησης (λ.χ. τοκοχρεωλυτικό δάνειο). Συγκεκριμένα στο internet-banking, οι συναλλαγές μπορεί να αφορούν στην παροχή πληροφοριών online, καθώς και υπηρεσιών πληρωμών λογαριασμών και μεταφοράς κεφαλαίων. Εμπίπτουν λοιπόν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5 Σύμβ Ρ οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές που μπορεί να συνίστανται στην ηλεκτρονική πληροφόρηση λ.χ. για το ύψος επιτοκίων καταθέσεων και χορηγήσεων, για τις συναλλαγματικές ισοτιμίες, για τις τιμές κλεισίματος μετοχών κ.λπ., όπως και στην πληρωμή κάθε είδους λογαριασμών, την αποστολή ή λήψη εμβασμάτων, τη συμμετοχή σε δημόσιες εγγραφές κ.ά.²²¹, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι η τράπεζα συμβάλλεται με καταναλωτή²²².

Στο άρθρο 5 παρ. 2 ΣύμβΡ ρητά ορίζεται ότι, αν υπήρξε επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους, το γεγονός αυτό δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερηθεί ο καταναλωτής της προστασίας που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας, όπου έχει τη συνήθη διαμονή του²²³. Πρόκειται για άμεσα εφαρμοστέους κανόνες, ανεξαρτήτως του επιλεγέντος ως εφαρμοστέου δικαίου²²⁴. Για να ισχύσει όμως ο παραπάνω κανόνας πρέπει να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, πρέπει πριν από τη σύναψη της σύμβασης να έγινε από μέρους του προμηθευτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση στη χώρα της συνήθους διαμονής του καταναλωτή και ο τελευταίος να ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για την κατάρτιση της σύμβασης ενέργειες ή πρέπει ο προμηθευτής ή ο αντιπρόσωπός του να έλαβε την παραγγελία από τον καταναλωτή στη χώρα διαμονής του τελευταίου²²⁵. Εξάλλου, αν τα συμβαλλόμενα μέρη δεν έχουν συμφωνήσει για το εφαρμοστέο δίκαιο και παράλληλα ισχύουν οι παραπάνω περιγραφόμενες συνθήκες, δεν θα τύχει εφαρμογής η ρύθμιση του άρθρου 4 παρ. 1 ΣύμβΡ, που προβλέπει την εφαρμογή του δικαίου της

²²¹ Βλ. αναλυτικά *Τσίρου*, ό.π., 382 επ.

²²² Για την έννοια του προστατευτέου καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών βλ. αναλυτικά *Γκόρτσος*, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών: περιεχόμενο και ιδιαιτερότητες, ΧρηΔικ 2007, 161 επ.

²²³ Η έννοια της συνήθους διαμονής θα κριθεί με βάση τις διατάξεις του ΑΚ.

²²⁴ *Αλεξανδρίδου*, 2004, 133.

²²⁵ Στο Διαδίκτυο η διαφήμιση εμφανίζεται μέσω ιστοσελίδων στον Παγκόσμιο Ιστό, ενώ η παραγγελία του καταναλωτή-χρήστη αποστέλλεται με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο (e-mail), βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 490. Υποστηρίζεται επίσης η εξομίσωση με ειδική προσφορά ή διαφήμιση κάποιων, αποκαλούμενων και «ενεργητικών», μορφών προώθησης υπηρεσιών, όπως μπανιέρες (banners) και πρόσθετα παράθυρα, που υποδηλώνουν ενδεχομένως λήψη εντονότερης πρωτοβουλίας από την πλευρά του παρόχου των υπηρεσιών σε σχέση με την παθητική τοποθέτηση και προβολή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών ενός συγκεκριμένου πιστωτικού ιδρύματος σε μια ιστοσελίδα. Βλ. *Σινανιώτη-Μαρούδη*, ό.π.

χώρας, με την οποία η σύμβαση συνδέεται στενότερα, αλλά θα εφαρμοστεί το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του (άρθρο 5 παρ. 3 ΣύμβΡ).

Από τα ανωτέρω συνάγουμε ότι η παρ. 2 του άρθρου 5 ΣύμβΡ καθιερώνει διαφορετική νομική μεταχείριση του καταναλωτή που συνήψε τη διαδικτυακή (τραπεζική) συναλλαγή ευρισκόμενος στη χώρα του, ή σε άλλη χώρα όπου βρέθηκε συμμετέχοντας σε ταξίδι το οποίο διοργανώθηκε με πρωτοβουλία του αλλοδαπού παρόχου υπηρεσιών, από τον καταναλωτή που κατήρτισε τη σύμβαση σε άλλη χώρα, όπου βρέθηκε με δική του πρωτοβουλία. Πρόκειται για τη διάκριση του λεγόμενου «παθητικού» από τον λεγόμενο «ενεργητικό» καταναλωτή, εκ των οποίων μόνο ο πρώτος απολαμβάνει των προστατευτικών ρυθμίσεων του άρθρου 5 ΣύμβΡ²²⁶. Προκύπτει στο σημείο αυτό το ερώτημα της συγκεκριμένης εφαρμογής του άρθρου όταν πρόκειται για διαδικτυακές τραπεζικές συναλλαγές. Το πρόβλημα έγκειται καταρχήν στη διοχέτευση της διαφήμισης ή των προσφορών μέσω του Παγκόσμιου Ιστού, με αποτέλεσμα να μην απευθύνονται σε μία συγκεκριμένη χώρα, αλλά στην παγκόσμια διαδικτυακή κοινότητα (φαινόμενο *overspill*). Έτσι, όχι μόνο δεν μπορεί να προβλεφθεί, αλλά ούτε και να ελεγχθεί από τη διαφημιζόμενη τράπεζα σε ποιές χώρες ενδέχεται να φθάσει η διαφήμισή της²²⁷. Εξάλλου, ο έλεγχος μέσω του Κυβερνοχώρου για το ποιά είναι πραγματικά η συνήθης διαμονή των καταναλωτών είναι ουσιαστικά αδύνατος, δεδομένου ότι οι συναλλαγές σε αυτόν πραγματοποιούνται στα πλαίσια «εικονικής» μόνο πραγματικότητας. Ο χρήστης του Διαδικτύου – καταναλωτής των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών δεν αποκλείεται να βρίσκεται σε οποιαδήποτε χώρα και να ολοκληρώνει εκεί τη σύναψη της σύμβασης²²⁸.

Με τα δεδομένα αυτά, ανακύπτει το θέμα μήπως, τελικά, ο καταναλωτής των ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών πρέπει να αντιμετωπιστεί ως «ενεργητικός» καταναλωτής, ο οποίος, βάσει του άρθρου 5 ΣύμβΡ, δεν έχει ανάγκη των ευεργετικών διατάξεων του δικαίου της συνήθους διαμονής του. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αναμφισβήτητα αρνητική. Αντίθετα, στο νέο χώρο της εικονικής πραγματικότητας, επιβάλλεται να πάψει η διάκριση ανάμεσα στους «παθητικούς» και τους «ενεργητικούς» καταναλωτές και να καθιερωθούν νέα κριτήρια που να εξασφαλίζουν την εφαρμογή της προστατευτικής για τον καταναλωτή ρύθμισης του άρθρου 5, όταν συνάπτεται συμβάσεις μέσω του Διαδικτύου²²⁹. Προς την κατεύθυνση αυτή, άλλωστε, κινείται και η Οδηγία 2002/65/ΕΚ για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών

²²⁶ Αλεξανδρίδου, 2004, 133/134.

²²⁷ Βλ. όμως Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 490, όπου αναφέρεται ως τρόπος αντιμετώπισης του φαινομένου *overspill* η εκ των προτέρων διευκρίνιση από τους φορείς διαδικτυακών υπηρεσιών, στις ιστοσελίδες τους ή τα ηλεκτρονικά τους μηνύματα, ότι η προσφορά και η διαφήμιση αφορούν μόνο σε καταναλωτές με συνήθη διαμονή σε συγκεκριμένες χώρες.

²²⁸ Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 491.

²²⁹ Αλεξανδρίδου, ό.π., 135. Για την κατάργηση της διάκρισης από την Πρόταση Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, βλ. κατωτέρω, υπό 1.5.

προς τους καταναλωτές, η οποία στο άρθρο 12 παρ. 2 προβλέπει ότι «τα κράτη-μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να εξασφαλίζεται ότι ο καταναλωτής δεν στερείται της προστασίας που του παρέχεται βάσει της παρούσας Οδηγίας λόγω της επιλογής δικαίου τρίτης χώρας ως του δικαίου που διέπει τη σύμβαση, όταν η σύμβαση αυτή συνδέεται στενά με το έδαφος ενός ή περισσότερων κρατών-μελών». Χωρίς να προβαίνει σε διάκριση μεταξύ «ενεργητικού» και «παθητικού» καταναλωτή, ο κοινοτικός νομοθέτης επιδιώκει την προστασία του από τις δυσμενείς συνέπειες που μπορεί να έχει γι' αυτόν η επιλογή δικαίου τρίτης χώρας, εκτός ΕΕ, ως εφαρμοστέου, εφόσον η σύμβαση παρουσιάζει στενό σύνδεσμο με το έδαφος ενός ή περισσότερων από τα κράτη-μέλη²³⁰. Υπενθυμίζεται τέλος ότι όροι σε καταναλωτικές συμβάσεις που επιβάλλουν αλλοδαπό δίκαιο ως εφαρμοστέο είναι δυνατό να κριθούν καταχρηστικοί βάσει του άρθρου 2 παρ. 6 ν. 2251/1994²³¹, εφόσον *forum* είναι η Ελλάδα.

1.5. Η Πρόταση Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές

Η Σύμβαση της Ρώμης, μετά την αντικατάσταση της Σύμβασης των Βρυξελλών από τον Καν 44/2001/EK (Βρυξέλλες I) και την έκδοση του Καν 864/2007/EK (Ρώμη II) της 11ης Ιουλίου 2007, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές²³², αποτελεί τη μόνη πράξη ιδιωτικού διεθνούς δικαίου σε κοινοτικό επίπεδο που έχει ακόμα τη μορφή διεθνούς σύμβασης. Από το συγκεκριμένο γεγονός προκύπτουν αρκετά μειονεκτήματα για την υλοποίηση του στόχου της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων και, κατά συνέπεια, την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, τα οποία εντείνονται αν ληφθεί υπόψη ότι οι ως άνω πράξεις αποτελούν ένα αναπόσπαστο σύνολο σχετικά με τους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον τομέα των συμβατικών ή εξωσυμβατικών ενοχών, αστικού ή εμπορικού χαρακτήρα, σε κοινοτικό επίπεδο. Μετά από μια σειρά διαβουλεύσεων, κυρίως στο πλαίσιο της Πράσινης Βίβλου της 14.1.2003²³³, δημοσιεύτηκε η Πρόταση Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I)²³⁴, με την οποία η ΣύμβP μετατρέπεται σε κοινοτικό Κανονισμό, ενώ παράλληλα εκσυγχρονίζονται και βελτιώνονται, από άποψη σαφήνειας και ακρίβειας του κειμένου, ορισμένες από τις διατάξεις της. Όπως ρητά διευκρινίζεται στην Αιτιολογική της Έκθεση, με την Πρόταση δεν επιδιώκεται η δημιουργία ενός νέου συνόλου νομικών κανόνων, αλλά η μετατροπή της σε κοινοτική πράξη, χωρίς ωστόσο να εισάγονται νέα στοιχεία που θα μπορούσαν από τον χαρακτήρα τους να αλλοιώσουν ουσιαστικά το ισχύον νομικό σύστημα.

²³⁰ Για την ερμηνεία της έννοιας του στενού συνδέσμου με το έδαφος ενός ή περισσότερων κρατών-μελών ισχύουν όσα έχουν αναφερθεί ανωτέρω.

²³¹ Αλεξανδρίδου, ό.π., 137.

²³² Βλ. αναλυτικά κατωτέρω.

²³³ COM(2002), 654 τελικό.

²³⁴ COM(2005), 650 τελικό, <http://eur-lex.europa.eu>.

Στόχος της Πρότασης είναι η θέσπιση ομοιόμορφων κανόνων για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, ώστε να εξασφαλισθεί καλύτερη προβλεψιμότητα των δικαστικών αποφάσεων στον συγκεκριμένο τομέα και να ενισχυθεί η ασφάλεια δικαίου. Εξάλλου, με αυτήν δεν επιδιώκεται η εναρμόνιση του ουσιαστικού δικαίου των συμβάσεων, παρά μόνο η εναρμόνιση των κανόνων σύγκρουσης νόμων, ώστε να προσδιορίζουν το ίδιο εθνικό δίκαιο ανεξάρτητα από το επιλαμβανόμενο δικαστήριο. Η κοινοτική πράξη του Κανονισμού κρίνεται ως το ενδεδειγμένο νομικό μέσο, καθώς οι διατάξεις του υπαγορεύουν ομοιόμορφους, λεπτομερείς, ακριβείς και άνευ όρων κανόνες, που δεν απαιτούν κανένα μέτρο μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο, με συνέπεια να μην υπεισέρχεται ένας νέος παράγοντας αβεβαιότητας δικαίου, την οποία ακριβώς η Πρόταση επιδιώκει να εξαλείψει. Ο χαρακτήρας, άλλωστε, της κοινοτικής πράξης, έχει ως αποτέλεσμα να στερούνται πλέον λόγου ύπαρξης τα δύο Πρωτόκολλα (89/128 και 89/129/ΕΟΚ)²³⁵ που είναι προσαρτημένα στη ΣύμβΡ, σχετικά με την ερμηνεία της από το ΔΕΚ.

Οι τροποποιήσεις που υφίστανται οι κανόνες της ΣύμβΡ, όπως τους εξετάσαμε ανωτέρω, σε μεγάλο βαθμό επιδιώκουν να ευθυγραμμίσουν και εναρμονίσουν τη μελλοντική νομική πράξη «Ρώμη Ι» με τον Καν Βρυξ Ι και τον Καν Ρώμη ΙΙ. Όσον αφορά στο θέμα του εφαρμοστέου δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές και τις προτεινόμενες μεταβολές των σχετικών διατάξεων, έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Η ελευθερία των μερών να επιλέγουν το εφαρμοστέο δίκαιο εξακολουθεί να αποτελεί τον ακρογωνιαίό λίθο του συστήματος των κανόνων σύγκρουσης νόμων για τις συμβατικές ενοχές²³⁶, προκειμένου δε να ενισχυθεί περαιτέρω η αυτονομία της βούλησης, η νέα παρ. 2 εδ. α' του άρθρου 3 της Πρότασης Καν Ρώμη Ι εξουσιοδοτεί τα μέρη να επιλέξουν ως εφαρμοστέο ένα μη κρατικό δίκαιο, όπως είναι οι αρχές UNIDROIT²³⁷, οι αρχές του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Συμβάσεων (Principles of European Contract Law)^{238, 239} ή ένα μελλοντικό κοινοτικό μέσο, καθώς και οποιαδήποτε ιδιωτική κωδικοποίηση αναγνωρίζεται επαρκώς από τη διεθνή κοινότητα²⁴⁰.

²³⁵ Τα οποία ούτως ή άλλως παραμένουν ανενεργή, λόγω της μη συμπλήρωσης του απαιτούμενου αριθμού κυρώσεών τους. Βλ. ανωτέρω σημ. 180.

²³⁶ Αιτιολογική σκέψη 7.

²³⁷ International Institute for the Unification of Private Law (Institut International pour l'Unification du Droit Privé), <http://www.unidroit.org>. Πρόκειται για ένα διεθνές ινστιτούτο ενοποίησης του ιδιωτικού δικαίου με έδρα τη Ρώμη, το οποίο ουσιαστικά δημιουργεί τα νομικά κείμενα που προτείνονται στη συνέχεια ως κείμενα διεθνών συνθηκών. Από την ψήφισή τους αποκτούν εξαναγκαστό χαρακτήρα. Βλ. Τσίρου, ό.π., 725.

²³⁸ Οι Αρχές του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Συμβάσεων δημιουργήθηκαν από μία επιτροπή ακαδημαϊκών υπό την προεδρία του Ole Lando, αποβλέπουν δε στη σταδιακή εναρμόνιση του ουσιαστικού ιδιωτικού δικαίου των συμβάσεων με την τρέχουσα προσέγγιση ανά τομέα και τη θέσπιση τελικά ενός Ευρωπαϊκού Αστικού Κώδικα· βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής για το Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Συμβάσεων, COM(2001) 398 τελικό, 11.7.2001 (ΕΕ C 255/13.9.2001, 1 επ) και Ανακοίνωση της Επιτροπής για ένα συνεκτικότερο Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Συμβάσεων, COM(2003) 0068 τελικό (ΕΕ C 063/15.3.2003, 1 επ). Δεν έχουν νομικά δεσμευτική ισχύ, εκτός αν τα μέρη τις συμπεριλάβουν ως εφαρμοστέο δίκαιο στη σύμβασή τους ή παραπέμψουν σε αυτές εν όλω ή εν μέρει. Βλ. Τσίρου, ό.π., 725 επ.

Στην περίπτωση έλλειψης επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από τα συμβαλλόμενα μέρη, διατηρείται σε ισχύ ο κανόνας της ΣύμβΡ που επιτάσσει την εφαρμογή του δικαίου της συνήθους διαμονής του συμβαλλομένου που εκπληρώνει τη χαρακτηριστική παροχή. Δεδομένου ότι στις συναλλαγές της ηλεκτρονικής τραπεζικής τη χαρακτηριστική παροχή εκπληρώνει, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, η τράπεζα, για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου θα ληφθεί υπόψη ο τόπος της κεντρικής διοίκησης του πιστωτικού ιδρύματος, με τις διατυπωμένες ανωτέρω παρατηρήσεις. Κάποιες τροποποιήσεις που προτείνονται στοχεύουν στην περαιτέρω ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου με τη μετατροπή απλών τεκμηρίων σε κανόνες, ενώ καταργείται η ρήτρα απαλλαγής, με απώτερο στόχο οι εφαρμοστέοι κανόνες ελλείψει επιλογής να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο ακριβείς και προβλέψιμοι.

Από τις συμβάσεις που ρητά κατονομάζονται στο άρθρο 4 παρ. 1 της Πρότασης Καν Ρώμη I, σκόπιμο είναι να αναφερθούμε στη σύμβαση παροχής υπηρεσιών, αφού στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές συνάπτονται συμβάσεις παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών. Σύμφωνα λοιπόν με την περ. β' του ως άνω άρθρου, «η σύμβαση παροχής υπηρεσιών διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο πάροχος υπηρεσίας έχει τη συνήθη διαμονή του». Η διάταξη αυτή αίρει τις όποιες αμφισβητήσεις υπήρχαν επί ΣύμβΡ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εν λόγω συμβάσεις και καθιστά ευχερέστερη την εύρεση του εφαρμοστέου δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές. Σ' αυτό άλλωστε συμβάλλει και το άρθρο 18 της Πρότασης, που φέρει ως τίτλο «Εξομοίωση προς τη συνήθη διαμονή» και ορίζει ότι για τους σκοπούς της εφαρμογής του Κανονισμού, ως συνήθης διαμονή εταιρίας, ένωσης ή νομικού προσώπου θα νοείται η κεντρική διοίκησή του, ενώ, εάν η σύμβαση συνάπτεται ή πρέπει να εκτελεστεί από μία δευτερεύουσα εγκατάσταση (υποκατάστημα, αντιπροσωπεία κ.λπ.), ως συνήθης διαμονή θα νοείται ο τόπος της τελευταίας²⁴¹. Διαπιστώνουμε ότι, σε αντίθεση με το άρθρο 60 παρ. 1 Καν Βρυξ I, που καθιερώνει τρία κριτήρια, η Πρόταση Καν Ρώμη I περιορίζεται σε ένα μόνο, καθώς κρίνεται ότι²⁴², σε αντίθετη περίπτωση, τα συμβαλλόμενα μέρη θα αδυνατούσαν να προβλέψουν το εφαρμοστέο στη σχέση τους δίκαιο.

²³⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 22 περ. β' της Πρότασης Καν Ρώμη I, με αυτόν δεν θίγεται η εφαρμογή ή θέσπιση πράξεων εκ μέρους των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «οι οποίες: [...], β) διέπουν τις συμβατικές ενochές, και οι οποίες, δυνάμει της βούλησης των μερών, εφαρμόζονται σε καταστάσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων [...]». Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης, το σημείο β) του άρθρου αυτού αποσκοπεί στην κατοχύρωση της συνοχής του Καν Ρώμη I με ενδεχόμενη προαιρετική πράξη που πιθανόν να καταρτισθεί στο πλαίσιο του σχεδίου «Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Συμβάσεων».

²⁴⁰ Όχι όμως τη *lex mercatoria*, λόγω της έλλειψης ακρίβειας που, κατά τους συντάκτες της Πρότασης, την χαρακτηρίζει. Βλ. αναλυτικά κατωτέρω, υπό 4.

²⁴¹ Παρόμοιος ορισμός της «συνήθους διαμονής» προβλέπεται στο άρθρο 23 Καν Ρώμη II, βλ. αναλυτικά κατωτέρω.

²⁴² Αιτιολογική σκέψη 14.

Ειδικοί κανόνες σύγκρουσης, ευνοϊκότεροι των γενικών, εφαρμόζονται στην περίπτωση συμβάσεων με συμβαλλομένους που θεωρούνται ασθενέστεροι²⁴³, ανάμεσα στους οποίους και οι καταναλωτές. Όσον αφορά ειδικά στις καταναλωτικές συμβάσεις, με την παρ. 1 του άρθρου 5 της Πρότασης Καν Ρώμη Ι προτείνεται ένας νέος κανόνας σύγκρουσης, που συνίσταται στην αποκλειστική εφαρμογή του δικαίου της συνήθους διαμονής του καταναλωτή. Η τροποποίηση της ΣύμβΡ στο σημείο αυτό θεωρείται επιβαλλόμενη, μετά και τις πολυάριθμες κριτικές που έλαβε η συγκεκριμένη διάταξη, κυρίως στο πλαίσιο της Πράσινης Βίβλου, για το λόγο ότι οδηγεί στη λεγόμενη «διάσπαση», δηλαδή στην ταυτόχρονη εφαρμογή του δικαίου του επαγγελματία (ή της επιχείρησης) και των διατάξεων αναγκαστικού δικαίου του δικαίου του καταναλωτή. Τούτο, άλλωστε, έχει συχνά ως αποτέλεσμα επιπλέον δικαστικά έξοδα, τα οποία φαίνονται αδικαιολόγητα, αν αναλογιστεί κανείς το χαμηλό, τις περισσότερες φορές, ποσό της διαφοράς. Η λύση της εφαρμογής στο σύνολο της σύμβασης του δικαίου του καταναλωτή προκρίνεται για πολλούς λόγους, ανάμεσα στους οποίους η αξίωση από τη ΣυνθΕΚ υψηλού επιπέδου προστασίας του καταναλωτή, καθώς και η δυνατότητα των φυσικών και νομικών προσώπων που ασκούν διασυνοριακό εμπόριο να κατανείμουν τα επιπλέον έξοδα που συνεπάγεται η μελέτη αλλοδαπού (αλλοδαπών) δικαίου (δικαίων) σε άλλες ενέργειές τους. Εξάλλου, στην πράξη δεν τροποποιείται ουσιαστικά ο σχεδιασμός από τους εμπόρους των τυποποιημένων συμβάσεών τους, αφού εξακολουθούν να υποχρεούνται στην τήρηση των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων του δικαίου των καταναλωτών, που, ήδη υπό το καθεστώς της ΣύμβΡ, είναι οι διατάξεις του τόπου συνήθους διαμονής τους.

Από το κείμενο της παρ. 2 συνάγουμε ότι η ευνοϊκή ρύθμιση του άρθρου 5 εφαρμόζεται στις συμβάσεις καταναλωτών, όπως η έννοιά τους έχει ερμηνευθεί από τη νομολογία του ΔΕΚ²⁴⁴, εφόσον οι αντισυμβαλλόμενοί τους είναι επαγγελματίες. Τυγχάνει λοιπόν εφαρμογής στην ηλεκτρονική τραπεζική, όπου οι συναλλαγές διεξάγονται μεταξύ της τράπεζας και των πελατών της, στο μέτρο που οι τελευταίοι κρίνονται ad hoc καταναλωτές. Περαιτέρω, υιοθετείται το κριτήριο της «κατευθυνόμενης δραστηριότητας», ώστε να ληφθεί υπόψη η εξέλιξη των τεχνικών της εξ αποστάσεως εμπορίας. Επ' ευκαιρία της θέσπισης του Καν Βρυξ Ι, όπου το συγκεκριμένο κριτήριο καθιερώθηκε για πρώτη φορά²⁴⁵, δημοσιεύτηκε μία κοινή δήλωση του Συμβουλίου και της Επιτροπής²⁴⁶, η οποία προσδιόρισε ότι, για την εφαρμογή των διατάξεων προστασίας του καταναλωτή, δεν αρκεί μία επιχείρηση να κατευθύνει τις δραστηριότητές της προς το κράτος-μέλος της κατοικίας του· πρέπει επιπλέον να συναφθεί η σύμβαση, στα πλαίσια

²⁴³ Αιτιολογική σκέψη 9.

²⁴⁴ Βλ. σχετικά ανωτέρω, σημ. 93.

²⁴⁵ Η ίδια έκφραση χρησιμοποιείται στο άρθρο 15 Καν Βρυξ Ι – βλ. σχετική ανάλυση ανωτέρω.

²⁴⁶ Βλ. http://europa.eu.int/comm/justice_home/unit/civil/justciv_conseil/justciv_fr.pdf.

αυτών των δραστηριοτήτων. Η εν λόγω δήλωση δεν αφορά μόνο τους διαδραστικούς ιστοχώρους (interactive websites), αφού κρίνεται ότι ένας ιστοχώρος που καλεί τους επισκέπτες τους να αποστέλλουν τις παραγγελίες τους μέσω fax, αποσκοπεί στη σύναψη συμβάσεων εξ αποστάσεως, αντίθετα με τον ιστοχώρο ο οποίος, αν και απευθύνεται στους καταναλωτές της παγκόσμιας κοινότητας για την παροχή πληροφοριών σχετικά με ένα προϊόν, εντούτοις παραπέμπει για τη σύναψη της σύμβασης σε ένα τοπικό διανομέα ή αντιπρόσωπο. Επαγωγικά, σε επίπεδο internet banking, το συγκεκριμένο κριτήριο θα εφαρμοστεί στον βαθμό που η εκάστοτε διαφήμιση και εν γένει πρόσκληση τράπεζας μέσω ιστοσελίδας για τη σύναψη χρηματοοικονομικής σύμβασης καταλήγει πραγματικά στην κατάρτισή της μέσω ηλεκτρονικών δικτύων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Πρόταση Καν Ρώμη Ι δεν αξιώνει πλέον από τον καταναλωτή να έχει ολοκληρώσει τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις στη χώρα της συνήθους διαμονής του. Πρόκειται για μια προϋπόθεση που προβλεπόταν στο άρθρο 5 παρ. 2 ΣύμβΡ, η οποία όμως δεν έχει έννοια στη σύγχρονη εποχή για τις συμβάσεις που συνάπτονται μέσω Διαδικτύου. Έτσι καταργείται η διάκριση σε «ενεργητικό» και «παθητικό» καταναλωτή, η οποία δεν μπορεί να γίνει δεκτή στο περιβάλλον Internet, όπου τα πάντα κινούνται σε διαστάσεις εικονικής πραγματικότητας. Είναι δυνατό λοιπόν ο καταναλωτής των ηλεκτρονικών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών να ολοκληρώσει τη συναλλαγή του από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, ανεξάρτητα από τον συγκεκριμένο τόπο όπου απόκτησε γνώση της πρόσκλησης της τράπεζας. Ωστόσο, με την επιφύλαξη που περιέχεται στην τελευταία φράση της παρ. 2 του άρθρου 5 της Πρότασης Καν Ρώμη Ι, εισάγεται μία ρήτρα διασφάλισης για την προστασία του επαγγελματία (-πιστωτικού ιδρύματος), όταν για παράδειγμα συνάπτει σύμβαση με καταναλωτή ο οποίος ψεύδεται σχετικά με τον τόπο της συνήθους διαμονής του. Εάν λοιπόν η άγνοιά του για τον πραγματικό τόπο συνήθους διαμονής του καταναλωτή δεν οφείλεται σε εκ μέρους του αμέλεια, οι προστατευτικές για τον καταναλωτή διατάξεις δεν θα τύχουν εφαρμογής. Φέρει όμως αυτός το βάρος να εξασφαλίσει την ακριβή γνώση του τόπου συνήθους διαμονής, μέσω λ.χ. του τυποποιημένου εντύπου σύναψης συμβάσεων μέσω Διαδικτύου.

2. Ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007

2.1. Σκοπός

Ο Καν 864/2007/ΕΚ της 11ης Ιουλίου 2007 (στο εξής και Καν Ρώμη II), για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές²⁴⁷, αποτελεί το αποτέλεσμα μιας σειράς προσπαθειών²⁴⁸ για την κωδικοποίηση του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των εξωσυμβατικών ενοχών εντός της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, με σκοπό την εναρμόνιση των κανόνων σύγκρουσης νόμων, ώστε να διευκολύνεται η αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων και η ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Η τελευταία προϋποθέτει, για να επιτυγχάνεται μεγαλύτερη προβλεψιμότητα έκβασης των διαφορών και ασφάλεια του εφαρμοστέου δικαίου, οι κανόνες περί σύγκρουσης δικαίων που ισχύουν στα κράτη-μέλη να ορίζουν ως εφαρμοστέο το ίδιο εθνικό δίκαιο, ανεξάρτητα από το κράτος ενώπιον των δικαστηρίων του οποίου ασκείται η αγωγή²⁴⁹. Επίσης, ενώ ο Καν Βρυξ Ι ρυθμίζει τη διεθνή δικαιοδοσία όταν πρόκειται για συμβατικές, αλλά και για εξωσυμβατικές ενοχές, η ΣύμβΡ (και η Πρόταση Καν Ρώμη Ι) ρυθμίζει το εφαρμοστέο δίκαιο μόνο για τις συμβατικές. Ο νέος Κανονισμός επιδιώκει να καλύψει το κενό και να συμπληρώσει έτσι την εναρμόνιση του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου στον τομέα των αστικών και εμπορικών υποθέσεων, που έχει ήδη εξελιχθεί σε κοινοτικό επίπεδο με τον Καν Βρυξ Ι και τη ΣύμβΡ. Οι διατάξεις των ως άνω κοινοτικών πράξεων συνιστούν ένα ενιαίο σύστημα κανόνων σύγκρουσης, που ενισχύει την προβλεψιμότητα των λύσεων και την ασφάλεια δικαίου, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς²⁵⁰.

2.2. Πεδίο εφαρμογής

Στο ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του Καν Ρώμη II εντάσσονται οι εξωσυμβατικές ενοχές²⁵¹ αστικού και εμπορικού δικαίου, στην περίπτωση που περιλαμβάνουν σύγκρουση νόμων (άρθρο 1). Για την εφαρμογή του λοιπόν απαιτείται η ύπαρξη στοιχείων αλλοδαπότητας στις εξωσυμβατικές ενοχές, κάτι που αποτελεί συνθηθέστατο φαινόμενο στην περίπτωση των ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών²⁵². Ο Καν Ρώμη II δεν εφαρμόζεται στις αξιώσεις που απορρέουν από πράξεις τελούμενες κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας (*acta iure imperii*), καθώς και σε επτά κατηγορίες εξωσυμβα-

²⁴⁷ ΕΕ L 199/31.7.2007, 40 επ.

²⁴⁸ Οι πρώτες σκέψεις για την υπογραφή μιας σύμβασης που θα κάλυπτε τα ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου στις περιπτώσεις εξωσυμβατικής ευθύνης ανάγονται στη δεκαετία του 1970. Αν και η σχετική πρωτοβουλία απέβλεπε σε μια περιεκτική ρύθμιση των κανόνων σύγκρουσης τόσο στις συμβατικές όσο και τις εξωσυμβατικές ενοχές, συμφωνία επετεύχθη μεταξύ των κρατών-μελών μόνο για τις πρώτες, με αποτέλεσμα τη ΣύμβΡ του 1980. Βλ. για μια σύντομη ιστορική αναδρομή, *Τσιαχρής*, ό.π., 94 επ.

²⁴⁹ Αιτιολογική σκέψη 6.

²⁵⁰ *Αλεξανδρίδου*, 2004, 139/140.

²⁵¹ Δεδομένου ότι η έννοια της εξωσυμβατικής ενοχής διαφέρει στα κράτη-μέλη, για τους σκοπούς του Καν Ρώμη II ερμηνεύεται ως έννοια αυτοτελής και αυτόνομη, ενώ περιλαμβάνει και τις εξωσυμβατικές ενοχές από αντικειμενική ευθύνη (Αιτιολογική σκέψη 11). Εδώ επίσης εντάσσεται και το ζήτημα καταλογισμού σε περίπτωση αδικοπραξίας (Αιτιολογική σκέψη 12).

²⁵² *Τσιαχρής*, ό.π., 96.

τικών ενοχών, που αφορούν κυρίως σε υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, αξιόγραφα, στο δίκαιο των εταιριών κ.ά. Πρόκειται για εξαιρέσεις που δεν σχετίζονται με τις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές και που σε μεγάλο βαθμό επαναλαμβάνουν τις σχετικές εξαιρέσεις της ΣύμβΡ²⁵³. Επίσης, στο άρθρο 2 του Καν ορίζεται ότι η έννοια της ζημίας σε αυτόν περιλαμβάνει όλες τις συνέπειες των αδικοππραξιών, του αδικαιολογήτου πλουτισμού, της διοίκησης αλλοτρίων και της ευθύνης από διαπραγματεύσεις (*culpa in contrahendo*). Για τις τελευταίες περιπτώσεις, όπου η ζημία προκαλείται από πράξη ή κατάσταση που δεν συνιστά αδικοππραξία, προβλέπονται ειδικοί κανόνες στα άρθρα 10 έως 12 του Καν.

Σημαντική είναι η διάταξη του άρθρου 3 Καν Ρώμη II, σύμφωνα με την οποία το καθοριζόμενο από αυτόν δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη και αν δεν πρόκειται για δίκαιο κράτους-μέλους. Έτσι, είναι δυνατό οι ομοιόμορφοι κανόνες του για τη σύγκρουση νόμων να οδηγήσουν στην εφαρμογή του δικαίου τρίτου κράτους, πέραν κράτους-μέλους της ΕΕ. Η διάταξη αυτή είναι όμοια με τη διάταξη του άρθρου 2 της ΣύμβΡ και επιδιώκει να προσδώσει στον Καν οικουμενικό χαρακτήρα, κάτι που είναι άλλωστε και το ζητούμενο για τις συναλλαγές που πραγματοποιούνται μέσω του Κυβερνοχώρου, οι οποίες δεν γνωρίζουν κράτη και σύνορα^{254, 255}.

2.3. Ελευθερία επιλογής δικαίου

Ο Καν Ρώμη II προβλέπει στο άρθρο 14 την ελευθερία των μερών να επιλέξουν το εφαρμοστέο δίκαιο που θα διέπει τις εξωσυμβατικές ενοχές τους, είτε με συμφωνία μεταγενέστερη της επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος, είτε, εφόσον όλα τα μέρη ασκούν εμπορική δραστηριότητα, με συμφωνία που έχει αποτελέσει το αντικείμενο ελεύθερης διαπραγματεύσεως, πριν από την επέλευση του επιζήμιου γεγονότος. Η επιλογή πρέπει να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τα δεδομένα της υπόθεσης και να μη θίγει δικαιώματα τρίτων. Με τη διάταξη αυτή κατοχυρώνεται και στο εφαρμοστέο δίκαιο για τις εξωσυμβατικές ενοχές η αρχή της απόλυτης αυτονομίας των μερών, όπως ισχύει ήδη στο εφαρμοστέο δίκαιο για τις συμβατικές ενοχές (άρθρο 3 παρ. 1 ΣύμβΡ). Παράλληλα, ενισχύεται η ασφάλεια δικαίου, με την καθιέρωση συγκεκριμένων

²⁵³ Σημειωτέον πάντως ότι με τον Καν 864/2007 εισάγονται για πρώτη φορά οι εξαιρέσεις των εξωσυμβατικών ενοχών που απορρέουν από ζημία από πυρηνική ενέργεια, καθώς και αυτών που απορρέουν από προσβολή των δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα (περ. στ' – ζ').

²⁵⁴ Ενέχει όμως και τον κίνδυνο της παραπομπής των καταναλωτών σε δίκαιο λιγότερο ευνοϊκό για τα συμφέροντά τους σε σχέση με το δίκαιο των κρατών-μελών της ΕΕ, βλ. *Αλεξανδρίδου*, 2004, 140/141.

²⁵⁵ Σημειωτέον ότι, ενώ η σχετική διάταξη της ΣύμβΡ τροποποιείται στην Πρόταση Καν Ρώμη I, λαμβάνοντας τον τίτλο «Εφαρμογή του δικαίου τρίτης χώρας», ώστε να μην αποτελεί πηγή σύγχυσης ο τίτλος του οικείου άρθρου στη ΣύμβΡ «Οικουμενικός χαρακτήρας», στον Καν Ρώμη II επαναχρησιμοποιείται ο τίτλος αυτός. Σύμφωνα δε με την Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης Καν Ρώμη I, η αναγκαιότητα τροποποίησης του τίτλου για λόγους ευκρίνειας προέκυψε κατά τη διάρκεια των συζητήσεων σχετικά με το σχέδιο (τότε) «Ρώμη II».

προϋποθέσεων που πρέπει να πληρούνται για να έχει ισχύ η συμφωνία. Επομένως, το δικαστήριο θα καταφύγει στον Καν Ρώμη II για να ανακαλύψει το εφαρμοστέο δίκαιο στην εξωσυμβατική ενοχή, μόνο στην περίπτωση που δεν έχει γίνει επιλογή εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη. Αν διαπιστώσει την ύπαρξη συμφωνίας, θα πρέπει να σεβαστεί την πρόθεση των μερών²⁵⁶.

2.4. Αδικοπραξίες

Όσον αφορά στις αδικοπρακτικές ενοχές, ο Καν Ρώμη II καθορίζει στο άρθρο 4 παρ. 1 τον γενικό κανόνα σύγκρουσης, σύμφωνα με τον οποίο ως σύνδεσμος επιλέγεται η χώρα στην οποία επήλθε η άμεση ζημία (*lex loci damni*), ασχέτως της χώρας ή των χωρών όπου θα μπορούσαν να επέλθουν οι έμμεσες ζημιές. Συνεπώς, σε περιπτώσεις προσωπικής ή περιουσιακής ζημίας, η χώρα επέλευσης της ζημίας θα πρέπει να είναι η χώρα στην οποία επήλθε η προσωπική ή η περιουσιακή ζημία, αντιστοιχώς^{257, 258}. Η εν λόγω ρύθμιση δικαιολογείται από το γεγονός ότι η ζημία μπορεί να υπολογιστεί καλύτερα στον τόπο όπου αυτή επήλθε, πράγμα που ανταποκρίνεται εξάλλου στη μέριμνα για ασφάλεια δικαίου και προβλεψιμότητα των δικαστικών αποφάσεων.

Ως παρέκκλιση από τη γενική αρχή του τόπου επέλευσης της άμεσης ζημίας πρέπει να νοείται το άρθρο 4 παρ. 2 Καν Ρώμη II, σύμφωνα με το οποίο, αν ο φερόμενος ως υπαίτιος και ο ζημιωθείς έχουν, κατά τον χρόνο επέλευσης της ζημίας, τη συνήθη διαμονή²⁵⁹ τους στην ίδια χώρα, εφαρμοστέο θα είναι το δίκαιο της χώρας της κοινής τους διαμονής. Στο πλαίσιο της διάταξης αυτής καθιερώνεται ως ειδικό συνδυαστικό στοιχείο η συνήθης διαμονή των μερών στην ίδια χώρα, ρύθμιση που ανταποκρίνεται επίσης στην απαίτηση ασφάλειας δικαίου. Τέλος, με το άρθρο 4 παρ. 3 εισάγεται «ρήτρα διαφυγής» από τις παρ. 1 και 2 του ίδιου άρθρου, για την περίπτωση που από όλες τις περιστάσεις της υπόθεσης συνάγεται σαφώς ότι η αδικοπραξία έχει προδήλως στενότερη σύνδεση με άλλη χώρα. Η συγκεκριμένη ρήτρα γενικής εξαίρεσης, που έχει ως σκοπό την ύπαρξη κάποιου βαθμού ευελιξίας, δίνει τη δυνατότητα στον δικαστή να προσαρμόζει τον γενικό κανόνα στην κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ώστε να εφαρμόζεται το δίκαιο που πραγματικά αντιστοιχεί στο κέντρο βάρους της εκάστοτε έννομης σχέσης. Ο «προδήλως στενότερος δεσμός» μπορεί να βασίζεται ιδίως σε προϋφιστά-

²⁵⁶ Η ελεύθερη επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου περιορίζεται, πάντως, από τους εθνικούς και κοινοτικούς κανόνες αναγκαστικού δικαίου σύμφωνα με τις παρ. 2 και 3 του άρθρου 14 του Καν Ρώμη II. Βλ. *Τσιαχρής*, ό.π., 97.

²⁵⁷ Αιτιολογική σκέψη 17.

²⁵⁸ Βλ. *Αλεξανδρίδου*, 2004, 141, *Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας*, ό.π., 135, *Τσιαχρής*, ό.π., 97.

²⁵⁹ Για την έννοια της «συνήθους διαμονής» βλ. άρθρο 23 Καν Ρώμη II. Πανομοιότυπη διάταξη περιλαμβάνεται και στην Πρόταση Καν Ρώμη I, όπως αναλυτικά εκτέθηκε ανωτέρω υπό 1.5.

μενη σχέση μεταξύ των μερών, όπως σύμβαση που συνδέεται στενά με την εν λόγω εξωσυμβατική ενοχή²⁶⁰.

Ο Καν Ρώμη II προβλέπει ειδικούς κανόνες για συγκεκριμένες αδικοπραξίες (άρθρα 5 – 9), καθώς και για τις περιπτώσεις που η ζημία προκαλείται από πράξη ή κατάσταση που δεν συνιστά αδικοπραξία, όπως είναι ο αδικαιολόγητος πλουτισμός, η διοίκηση αλλοτρίων και η ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις (*culpa in contrahendo*). Ειδικά για την ευθύνη κατά τις διαπραγματεύσεις, διευκρινίζεται ότι η έννοιά της είναι αυτοτελής στον Καν Ρώμη II και δεν πρέπει να ερμηνεύεται κατ' ανάγκη σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Σε αυτήν περιλαμβάνεται η αθέτηση της υποχρέωσης γνωστοποίησης και η διακοπή των διαπραγματεύσεων για τη σύναψη της σύμβασης²⁶¹.

2.5. Η σχέση του Κανονισμού 864/2007/ΕΚ με την Οδηγία 2000/31/ΕΚ

Στο άρθρο 27 του Καν Ρώμη II ορίζεται ρητά ότι με αυτόν δεν τίγεται η εφαρμογή διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, οι οποίες, σε ειδικά θέματα, θεσπίζουν κανόνες περί σύγκρουσης δικαίων στον τομέα των εξωσυμβατικών ενοχών. Στον βαθμό που υπάρχουν πράξεις του κοινοτικού δικαίου που περιέχουν τέτοιους κανόνες, οι οποίοι συμβάλλουν στην ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και υπηρεσιών, δεν μπορούν όμως να εφαρμοσθούν σε συνδυασμό με το προβλεπόμενο στον Κανονισμό δίκαιο, οι εν λόγω διατάξεις θα εφαρμόζονται κατά προτεραιότητα²⁶². Πρόκειται για χαρακτηριστική αναφορά του κοινοτικού νομοθέτη στην Οδηγία 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο²⁶³, που καθιερώνει την «αρχή της χώρας προέλευσης», σε ευθεία αντίθεση με την αρχή του τόπου επέλευσης της άμεσης ζημίας, που καθιερώνεται με τον Καν Ρώμη II.

Η συγκεκριμένη λύση στο πρόβλημα της συμβατότητας της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ με τον Κανονισμό υπήρξε το αποτέλεσμα μεγάλης διάστασης απόψεων στους κύκλους των νομικών, επιχειρηματιών κ.ά. για το ποιά αρχή δικαίου πρέπει να εφαρμόζεται πρώτη. Η ρύθμιση που υιοθετήθηκε τελικά, έστω και αν τούτο δεν διατυπώνεται «πανηγυρικά» στον Καν Ρώμη II, οδηγεί στον διαφορετικό προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, ανάλογα με το εάν η υπό κρίση εξωσυμβατική ενοχή λαμβάνει χώρα εντός (ή εκτός) των πλαισίων του διαδικτύου: Στην πρώτη περίπτωση οι εξωσυμβατικές ενοχές θα ρυθμίζονται με βάση το δίκαιο του κράτους εγκατάστασης του δράστη - παρόχου υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ενώ στη δεύτερη με βάση το δίκαιο του κράτους όπου επήλθε η άμεση ζημία, ανεξάρτητα από το κράτος

²⁶⁰ Αλεξανδρίδου, 2004, 142, *Τσαχρής*, ό.π., 97/98.

²⁶¹ Αιτιολογική σκέψη 30.

²⁶² Αιτιολογική σκέψη 35.

²⁶³ Η Οδηγία εφαρμόζεται και στις εξωσυμβατικές ενοχές που γεννώνται στα πλαίσια άσκησης του ηλεκτρονικού εμπορίου, αφού δεν περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της μόνο στις συμβατικές.

όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός ή όπου παράγονται τα έμμεσα αποτελέσματα της ζημίας²⁶⁴. Να σημειωθεί ότι η Οδηγία θα εφαρμοστεί μόνο στην περίπτωση που την αδικοπραξία έχει τελέσει φορέας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Αν την έχει τελέσει οποιοσδήποτε άλλος, θα εφαρμοστεί ο Καν Ρώμη II²⁶⁵.

Η εφαρμογή της αρχής της χώρας προέλευσης κατά τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές που λαμβάνουν χώρα μέσω του Διαδικτύου, ρύθμιση που ισχύει και για τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες που παρέχονται online²⁶⁶, δημιουργεί τον κίνδυνο αρνητικού ανταγωνισμού («race to the bottom») των εθνικών νομοθεσιών των κρατών-μελών, με σκοπό να προσελκύσουν κατά το δυνατό μεγαλύτερο αριθμό φορέων παροχής ηλεκτρονικών υπηρεσιών. Προτιμήθηκε, ωστόσο, για το λόγο ότι, στο παγκόσμιο περιβάλλον του Κυβερνοχώρου, όπου ο τόπος επέλευσης της άμεσης ζημίας μπορεί να είναι την ίδια στιγμή σε εκατοντάδες απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη, είναι η μόνη λύση που μπορεί να προσφέρει ασφάλεια δικαίου, συμβάλλοντας, με αυτό τον τρόπο, στην ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών²⁶⁷.

3. Οι διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του Αστικού Κώδικα

3.1. Ο κανόνας συνδέσεως του άρθρου 25 ΑΚ²⁶⁸

Σε ό, τι αφορά στις ενοχές από σύμβαση, ο έλληνας νομοθέτης ορίζει στο άρθρο 25 ΑΚ: «Οι ενοχές από σύμβαση ρυθμίζονται από το δίκαιο στο οποίο έχουν υποβληθεί τα μέρη. Αν δεν υπάρχει τέτοιο, εφαρμόζεται το δίκαιο που αρμόζει στη σύμβαση από το σύνολο των ειδικών συνθηκών». Τα μέρη, λοιπόν, μπορούν ελεύθερα να ορίζουν το δίκαιο από το οποίο θέλουν να διέπεται η σύμβαση (αρχή της αυτονομίας των συμβαλλομένων). Η ελληνική θεωρία και νομολογία έχουν ερμηνεύσει αυτή την ελευθερία των μερών ως σχετική και όχι απόλυτη, έχουν δεχθεί δηλαδή ότι τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέξουν μόνο ένα δίκαιο που να σχετίζεται με την υπό κρίση σύμβασή τους²⁶⁹. Στην περίπτωση που παρέλειψαν να το ορίσουν, ρητά ή σιωπη-

²⁶⁴ Εκτός κι αν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η εξωσυμβατική ενοχή συνδέεται ουσιαστικά στενότερα με άλλο κράτος, βλ. Σιδηρόπουλος, ό.π., 119, Τσιαχρής, ό.π., 99 επ.

²⁶⁵ Τσίρου, ό.π., 723.

²⁶⁶ Βλ. αιτιολογική σκέψη 27 Οδηγίας 2000/31/ΕΚ.

²⁶⁷ Για την αρχή της χώρας προέλευσης βλ. αναλυτικά ανωτέρω, Κεφ. Β' υπό 1.3.2.

²⁶⁸ Αντί πολλών, Βρέλλης, 2000, 417 επ., ο ίδιος, σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 25.

²⁶⁹ Η απόλυτη αυτονομία των συμβαλλομένων, αντίθετα, γίνεται δεκτή από τη ΣύμβΡ, όπως είδαμε ανωτέρω. Το άρθρο 25 ΑΚ δέχεται την απόλυτη αυτονομία ως προς την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου μόνο για τις συμβάσεις επιλογής δικαστηρίου (ρήτρα δικαιοδοσίας) και υπαγωγής σε διαιτησία (ρήτρα διαιτησίας). Οι συγκεκριμένες κατηγορίες συμβατικών ενοχών εξακολουθούν να υπάγονται στη ρυθμιστική ενέργεια του άρθρου 25 ΑΚ, αφού το άρθρο 1 περ. δ' ΣύμβΡ τις εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της. Βλ. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλάκης, ό.π., 273.

ρά, εφαρμόζεται ο επικουρικός σύνδεσμος του άρθρου 25 εδ. β' ΑΚ, σύμφωνα με τον οποίο το εφαρμοστέο δίκαιο θα εξευρεθεί με βάση τις ειδικές συνθήκες που περιβάλλουν τη συγκεκριμένη δικαιοπρακτική ενοχή²⁷⁰, όπως η ιθαγένεια, η κατοικία, ο τόπος επαγγελματικής εγκατάστασης των συμβαλλομένων μερών κ.ά. Να σημειωθεί ότι η έννοια του αρμόζοντος δικαίου είναι νομική και υπόκειται σε αναιρετικό έλεγχο²⁷¹.

Ωστόσο, από τη 1.4.1991 που άρχισε να ισχύει και στην Ελλάδα η ΣύμβP του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 25 ΑΚ καλύπτει πλέον πολύ λίγες δικαιοπραξίες, καθώς έχει συρρικνωθεί στο τμήμα εκείνο των συμβάσεων που εξαιρούνται ρητά από το πεδίο εφαρμογής της²⁷². Εξάλλου, λόγω του οικουμενικού χαρακτήρα της ΣύμβP, αυτή ενεργοποιείται με ταυτόχρονο παραμερισμό των εθνικών διατάξεων, όχι μόνο σε υποθέσεις με στοιχεία αλλοδαπότητας μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, αλλά και στις περιπτώσεις που το εφαρμοστέο δίκαιο οδηγεί σε δίκαιο άλλης χώρας, εκτός ΕΕ²⁷³. Νομικό παράξενο, πάντως, αποτελεί η σωρευτική εφαρμογή του άρθρου 25 ΑΚ και της ΣύμβP στην ελληνική νομολογία²⁷⁴. Εξακολουθεί τέλος να ισχύει το άρθρο 25 ΑΚ, ακόμα και σήμερα, σε όλες τις δικαιοπραξίες που καταρτίστηκαν πριν τη 1.4.1991.

Όσον αφορά ειδικά στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, η εφαρμογή του άρθρου 25 ΑΚ είναι πολύ περιορισμένη. Το σύνολο σχεδόν αυτών των ενοχών καλύπτεται από τη ΣύμβP του 1980. Για εκείνες όμως που διέπονται από το άρθρο 25 ΑΚ, έντονο είναι το πρόβλημα ερμηνείας της φράσης «το δίκαιο που αρμόζει στη σύμβαση από το σύνολο των ειδικών συνθηκών». Πρόκειται για έναν ευέλικτο κανόνα συνδέσεως, που δίνει τη δυνατότητα στο δικαστή να εκτιμήσει συνολικά την υπό κρίση σύμβαση, προτού αποφανθεί για το αρμόζον σε αυτή δίκαιο. Με τον όρο «ειδικές συνθήκες» ο έλληνας νομοθέτης εννοεί κάθε στοιχείο που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον καθορισμό του εφαρμοστέου στη σύμβαση δικαίου, είτε είναι νομοθετημένο είτε όχι· έτσι, περιλαμβάνονται στον όρο οι κλασικοί σύνδεσμοι του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (κατοικία, συνήθης διαμονή, τόπος κατάρτισης και τόπος εκτέλεσης της δικαιοπραξίας, έδρα νομικού προσώπου), όπως και το νόμισμα, η επιλογή δικαστηρίου²⁷⁵ κ.ά. Δεν αποκλείεται κάποιο στοιχείο να έχει μεγαλύτερη βαρύτητα και σημασία από ένα άλλο, όπως είναι για παράδειγμα στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές ο τόπος όπου είναι εγκατεστημένος ο φορέας παροχής των εξ αποστάσεως χρηματοοικονομικών υ-

²⁷⁰ Τσιαχρής, ό.π., 60.

²⁷¹ Τσίρου, ό.π., 708.

²⁷² Ανάμεσα στις οποίες και «οι ενοχές που προκύπτουν από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, κατά το μέτρο που οι ενοχές απορρέουν από το χαρακτήρα τους ως αξιόγραφων» (άρθρο 1 παρ. 2 περ. γ' ΣύμβP).

²⁷³ Βλ. άρθρο 2 ΣύμβP: «Το καθοριζόμενο από την παρούσα Σύμβαση δίκαιο εφαρμόζεται ακόμα και αν πρόκειται για δίκαιο μη συμβαλλόμενου κράτους».

²⁷⁴ Τσίρου, ό.π., 709.

²⁷⁵ Βλ. ενδεικτικά, ΕφΑθ 3751/1987, ΕλλΔνη 1988, 1210 επ, ΕφΘεσ 1092/1992, Αρμ 1997, 922 επ, ΑΠ 1282/1992, ΕλλΔνη 1994, 1329 επ, ΑΠ 77/2002, Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΔΣΑ.

πηρεσιών. Σε κάθε περίπτωση όμως, θα συνεκτιμηθούν και όλες οι άλλες ειδικές συνθήκες που τυχόν περιβάλλουν τη συγκεκριμένη έννομη σχέση²⁷⁶.

3.2. Ο σύνδεσμος της *lex loci delicti commissi* κατά το άρθρο 26 ΑΚ

Οι αδικοπρακτικές ενοχές αποτελούν στην εποχή μας το επίκεντρο του ενδιαφέροντος όσων ασχολούνται με το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, λόγω της αύξησης των αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης. Σε αυτό έχει συντελέσει η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας γενικά και του Διαδικτύου ειδικότερα, που έχει διευκολύνει την τέλεση αδικοπραξιών μέσω αυτού.

Μέχρι την πρόσφατη έκδοση του Καν 864/2007/ΕΚ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη II), που ήρθε να καλύψει το κενό που είχε αφήσει η θέσπιση της ΣύμβΡ του 1980, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, το εφαρμοστέο δίκαιο στις αδικοπρακτικές ενοχές προσδιοριζόταν αποκλειστικά βάσει των κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του κάθε κράτους. Σήμερα πια το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω κανόνων έχει συρρικνωθεί, καθώς αυτοί εφαρμόζονται μόνο στην έκταση που δεν εφαρμόζεται ο Καν Ρώμη II και, ειδικά για τις διαδικτυακές (τραπεζικές) συναλλαγές, η Οδηγία 2000/31/ΕΚ, για το ηλεκτρονικό εμπόριο²⁷⁷.

Το ελληνικό δίκαιο, όπως και η πλειοψηφία των εννόμων τάξεων παγκοσμίως, έχει υιοθετήσει ως κανόνα σύνδεσης για την εύρεση του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές την αρχή *lex loci delicti commissi*. Σύμφωνα με αυτήν, οι ενοχές από αδίκημα διέπονται από το δίκαιο του κράτους όπου διαπράχθηκε το αδίκημα (άρθρο 26 ΑΚ). Η *lex loci delicti commissi* επικράτησε διεθνώς για το λόγο ότι επέβαλε την εφαρμογή του δικαίου που έχει την πιο άμεση σύνδεση με την άδικη πράξη. Κατ' αυτόν τρόπο, το κράτος μπορεί να διατηρεί την τάξη στο έδαφός του, επιβάλλοντας τους νόμους του σε κάθε πράξη που γίνεται εντός των ορίων της εθνικής του κυριαρχίας. Επίσης, τα εμπλεκόμενα μέρη γνωρίζουν τους κανόνες με τους οποίους πρέπει να συμμορφώνονται, ενώ και το θύμα ελπίζει στην προστασία του τόπου στον οποίο βρίσκεται^{278, 279}.

Κατά το δίκαιο του άρθρου 26 ΑΚ κρίνονται οι αντικειμενικές προϋποθέσεις της αδικοπρακτικής ευθύνης (ζημιογόνο γεγονός, ζημία, αιτιώδης συνάφεια), όπως και οι υποκειμενικές (πταίσμα, ικανότητα για καταλογισμό), η αποζημίωση (έκταση, είδος,

²⁷⁶ Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης, ό.π., 273/274.

²⁷⁷ Βλ. σχετικά ανωτέρω, υπό 2.5., όπου αναλύεται η σχέση του νέου Καν με τις λοιπές κοινοτικές διατάξεις που περιέχουν κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, και δη με τις διατάξεις της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ, οι οποίες πρέπει να εφαρμόζονται κατά προτεραιότητα.

²⁷⁸ Βλ. Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 492.

²⁷⁹ Βλ. όμως Αιτιολογική σκέψη 15 Καν Ρώμη II, σύμφωνα με την οποία, αν και η αρχή «*lex loci delicti commissi*» αποτελεί τη βασική λύση για τις εξωσυμβατικές ενοχές στο σύνολο σχεδόν των κρατών-μελών (όπως Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο), δεν εφαρμόζεται πάντα κατά τον ίδιο τρόπο στην περίπτωση διασποράς των γεγονότων που πραγματώνουν την πράξη σε περισσότερες χώρες, κάτι που αποτελεί πηγή αβεβαιότητας για το εφαρμοστέο δίκαιο.

τρόπος καταβολής, περιορισμοί, απαλλαγές), οι δικαιούμενοι αλλά και οι υπόχρεοι αυτής, καθώς και η παραγραφή της σχετικής απαίτησης^{280, 281}. Πάντως, ο όρος «αδίκημα» του άρθρου 26 ΑΚ δεν πρέπει να ταυτίζεται απαραίτητα με την έννοια της αδικοπραξίας του άρθρου 914 ΑΚ, καθώς πρέπει να είναι σε θέση να «συλλάβει» όλες τις ανάλογες έννοιες των ξένων δικαίων²⁸². Τέλος, στην περίπτωση συρροής συμβατικής και εξω-συμβατικής ευθύνης, οπότε και ανακύπτει το πρόβλημα σχετικά με το ποιοό δίκαιο θα καθορίσει αν ο ζημιωθείς μπορεί να ασκήσει και τις δύο αξιώσεις, ή θα πρέπει να περιορισθεί στη μία μόνο από αυτές, δηλ. η *lex contractus* ή η *lex loci delicti commissi*, οι γνώμες δίστανται²⁸³.

3.3. Η εφαρμογή του άρθρου 26 ΑΚ στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

Όταν με *forum* την Ελλάδα τίθεται θέμα αδικοπρακτικής ευθύνης στο πλαίσιο παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών εξ αποστάσεως (π.χ. λόγω διασποράς ιών από ιστοσελίδα τράπεζας, διάδοσης εσφαλμένων χρηματοοικονομικών πληροφοριών κ.λπ.), εφόσον δεν τυγχάνει εφαρμογής ο Καν Ρώμη II, προκύπτει ζήτημα προσδιορισμού του τόπου τέλεσής του αδικήματος (*lex loci delicti commissi*) κατά την ΑΚ 26. Το ζήτημα δεν είναι απλό, καθώς το Διαδίκτυο, λόγω της παγκοσμιότητάς του, ανοίγει τις πόρτες στους απανταχού «ψηφιακούς παραδείσους», όπου, υπό καθεστώς ιδιαίτερα ευνοϊκό, μπορεί οποιοσδήποτε να εισαγάγει και να καταστήσει προσβάσιμη από όλα τα σημεία του πλανήτη οποιαδήποτε πληροφορία θελήσει. Η έννοια της καταστρατήγησης και περιγραφής του νόμου, σε συνδυασμό με τα ποικίλα προβλήματα εντοπισμού ή επιλογής του τόπου τέλεσης της πράξης που δημιουργεί η διασυννοριακότητα του Διαδικτύου, αλλά και τον στιγμιαίο τρόπο τέλεσης των σχετικών αδικημάτων, των οποίων τα ίχνη εξαφανίζονται αμέσως μετά την τέλεσή τους, δικαιολογεί τον έντονο προβληματισμό ως προς το εφαρμοστέο δίκαιο στις αδικοπραξίες που λαμβάνουν χώρα μέσω του Διαδικτύου και, ειδικότερα, στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές²⁸⁴.

Για τον καθορισμό του τόπου τέλεσης του αδικήματος στην περίπτωση αδικημάτων πολλαπλής τοπικής σύνδεσης, στην περίπτωση δηλαδή όπου τα γεγονότα που υλοποιούν το αδίκημα δεν συντελούνται όλα σ' ένα κράτος, αλλά ή συντελούνται σε

²⁸⁰ Βλ. για τα επιπλέον ζητήματα που κρίνονται κατά το δίκαιο του άρθρου 26 ΑΚ, *Βρέλλης*, σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 26 αριθ. 1.

²⁸¹ Για τα ζητήματα που κρίνονται κατά το δίκαιο που ορίζει το άρθρο 26 ΑΚ, βλ. ΑΠ 3/2007, ΕΛΛΔνη 2007, 822 = ΝοΒ 2007, 67. Σχετικά επίσης βλ. *Βασιλακάκης*, Εφαρμογή περισσότερων δικαίων σε διαφορετικά ζητήματα της ίδιας υπόθεσης (παρατηρήσεις στην ΑΠ 3/2007 ΝοΒ 55.67), ΝοΒ 2007, 1238/1239 και *Μαργαρίτης*, Εφαρμοστέο δίκαιο σε αδικοπραξίες με στοιχεία αλλοδαπότητας (ΑΚ 26) (Με αφορμή την ΑΠ 3/2007 ΝοΒ 55.67), ΝοΒ 2007, 1240/1241.

²⁸² *Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης*, ό.π., 316.

²⁸³ Βλ. σχετικά *Βρέλλης*, σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 26 αριθ. 2, *Γραμματικάκη-Αλεξίου/Παπασιώπη-Πασιά/Βασιλακάκης*, ό.π., 317/318, *Τσιαχρής*, ό.π., 86.

²⁸⁴ *Καράκωστας*, ό.π., 256.

περισσότερα κράτη ή συντελούνται σ' ένα μεν κράτος, με συνέπειες όμως που εκδηλώνονται σε άλλο²⁸⁵, έχουν υποστηριχθεί πολλές θεωρίες²⁸⁶:

- Σύμφωνα με τη θεωρία του τόπου ενέργειας, ως τόπος τέλεσης του αδικήματος θα πρέπει να θεωρείται εκείνος από όπου εισήχθη η πληροφορία στο Διαδίκτυο, ο τόπος δηλαδή όπου βρίσκεται εγκατεστημένος ο αντίστοιχος διακομιστής (server). Η θεωρία αυτή ωστόσο πρέπει να απορριφθεί, για το λόγο ότι «ανοίγει το δρόμο» στον αδικοπραγήσαντα να προβεί σε καταστρατήγηση δικαίου, μέσω της φιλοξενίας των ύποπτων για διάπραξη αδικημάτων ιστοσελίδων σε διακομιστές εγκατεστημένους σε κράτη με επιεικέστερη νομοθεσία. Εξάλλου, πρέπει να απορριφθεί και για το λόγο ότι έρχεται εμμέσως σε αντίθεση με τη φιλοσοφία της Οδηγίας 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο, σύμφωνα με την οποία ως κριτήριο για τον καθορισμό του τόπου εγκατάστασης του φορέα της υπηρεσίας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο τόπος άσκησης της οικονομικής του δραστηριότητας και όχι ο τόπος, όπου βρίσκονται ή χρησιμοποιούνται τα τεχνικά μέσα που απαιτούνται για την παροχή της υπηρεσίας^{287, 288}.

- Σύμφωνα με τη θεωρία του τόπου του αποτελέσματος, τόπος τέλεσης του αδικήματος είναι ο τόπος όπου εκδηλώνεται το ζημιολόγο αποτέλεσμα, δηλαδή, στην περίπτωση του Διαδικτύου, κάθε κράτος, στην επικράτεια του οποίου η πληροφορία είναι προσιτή. Η άποψη αυτή, αν και φαίνεται ότι ανταποκρίνεται καλύτερα στη φύση και τη διάρθρωση του Διαδικτύου, εντούτοις δημιουργεί προβλήματα σχετικά με την ένταση του φαινομένου της «άγρας δικαστηρίου» (forum shopping). Κι αυτό γιατί δίνει τη δυνατότητα στον ενάγοντα, από τη στιγμή που η πληροφορία καθίσταται προσιτή σε κάθε μέρος του κόσμου, να επιλέγει κάθε φορά το κράτος με το ευμενέστερο για τα συμφέροντά του νομοθετικό καθεστώς, με αποτέλεσμα ο εναγόμενος να περιέρχεται σε πολύ δύσκολη θέση²⁸⁹.

- Το ίδιο μειονέκτημα με τη θεωρία του τόπου του αποτελέσματος, δηλαδή τη δυνατότητα forum shopping εκ μέρους του ζημιωθέντα ενάγοντα, παρουσιάζει και η μικτή θεωρία, κατά την οποία τόπος τέλεσης του αδικήματος θεωρείται τόσο ο τόπος ενέργειας όσο και ο τόπος αποτελέσματος, με δικαίωμα επιλογής του ενάγοντα μεταξύ των δύο δικαίων²⁹⁰.

²⁸⁵ Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 492.

²⁸⁶ Βλ. αναλυτικά, Καράκωστας, ό.π., 256 επ, Λιάσκος/Πυργάκης, ό.π., 493 επ, Τσιαχρής, ό.π., 89 in f. επ.

²⁸⁷ Σιδηρόπουλος, ό.π., 117/118.

²⁸⁸ Το συγκεκριμένο επιχείρημα ενισχύεται μετά την έκδοση του Καν 864/2007 (Ρώμη II) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, που δίνει προτεραιότητα στις διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της Οδηγίας 2000/31/EK, δηλαδή στην «αρχή του κράτους προέλευσης».

²⁸⁹ Σιδηρόπουλος, ό.π., 118.

²⁹⁰ Καράκωστας, ό.π., 257.

- Τέλος, σύμφωνα με τη θεωρία του βαρύνοντος τόπου (ή «proper law of tort»), η οποία γεννήθηκε και εξελίχθηκε στις ΗΠΑ²⁹¹, ²⁹², τόπος τελέσεως του αδικήματος είναι εκείνος στον οποίο η αδικοπραξία ως ενότητα εκδηλώνεται κατά την κύρια σημασία της. Η θεωρία αυτή, η οποία είναι μάλλον κρατούσα σήμερα στην Ελλάδα²⁹³, προσπαθεί να προσδιορίσει τη χώρα με την οποία η υπό κρίση αδικοπραξία έχει τους στενότερους δεσμούς, δεδομένου ότι η επιλογή ενός προκαθορισμένου κανόνα σύνδεσης κατάλληλου για κάθε είδους αδικοπραξία είναι εξαιρετικά δύσκολη. Έτσι, ο ρόλος του δικαστή αναδεικνύεται κυρίαρχος, καθώς αυτός καλείται να επιλέξει το κατάλληλο δίκαιο, λαμβάνοντας υπόψη του το σύνολο των συνθηκών της συγκεκριμένης υπόθεσης. Ως τέτοιες μπορεί να θεωρηθούν ο τόπος, όπου επήλθε η ζημία, ο τόπος, όπου έγινε η ζημιογόνος πράξη, ο τόπος εγκατάστασης του server, η κατοικία των μερών, η διαμονή τους, η εθνικότητά τους, το μέρος, όπου ασκούν τη δραστηριότητά τους, ή το μέρος, όπου η σχέση τους έχει το κέντρο βάρους της²⁹⁴.

Η θεωρία του βαρύνοντος τόπου στις αδικοπραξίες που τελούνται μέσω του Διαδικτύου, όπως είναι οι αδικοπραξίες που τελούνται κατά τη διεξαγωγή τραπεζικών συναλλαγών online, αν και δείχνει να αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα τα προβλήματα που ανακύπτουν στο χώρο του Διαδικτύου, όπου η εφαρμογή ενός τυποποιημένου κανόνα σύνδεσης είναι πολύ δύσκολη, δεν μπορεί εντούτοις να αποτελέσει μια σταθερή και μόνιμη λύση. Κι αυτό διότι τα κριτήρια, βάσει των οποίων κρίνεται η βαρύτητα της σύνδεσης της κάθε αδικοπραξίας με το δίκαιο των διαφόρων κρατών, δεν καθορίζονται με ακρίβεια στο νόμο, με συνέπεια να εξαρτώνται από την κρίση του δικάζοντος δικαστή, πράγμα που ενδεχομένως θα μπορούσε να οδηγήσει σε αντιφατικές αποφάσεις²⁹⁵. Στο ερώτημα, εξάλλου, αν ο βαρύνων τόπος βρίσκεται εκεί όπου ο ζη-

²⁹¹ Βλ. *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 494. Η θεωρία αυτή καθιερώθηκε νομολογιακά με την απόφαση του Εφετείου της Νέας Υόρκης *Babcock v. Jackson* της 9.5.1963, η οποία εφάρμοσε τη νομοθεσία της Πολιτείας της Νέας Υόρκης στην περίπτωση ενός αυτοκινητικού ατυχήματος, όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι ήταν κάτοικοι Νέας Υόρκης, παρόλο που το ατύχημα είχε συμβεί στην Πολιτεία του Οντάριο. Επίσης, η παρ. 145 στο 2ο Restatement προβλέπει ως εφαρμοστέο στις αδικοπραξίες το δίκαιο, προς το οποίο συνδέεται στενότερα το αδίκημα (the most significant relationship), βλ. *Καράκωστας*, ό.π., 257 σημ. 603.

²⁹² Για την εφαρμογή της αρχής «proper law of the tort» σε απόφαση που εξέδωσε την 10.12.2002 το Ανώτατο Δικαστήριο της Αυστραλίας επί της υποθέσεως *Dow Jones*, με την οποία αναγνωρίσθηκε το δικαίωμα ιδιώτη, κατοίκου Αυστραλίας, να ενάγει στα δικαστήρια της χώρας του τον ιδιοκτήτη ιστοσελίδας περιοδικού που εδρεύει στις ΗΠΑ, για δυσφημιστικές πράξεις σε βάρος του που τελέσθηκαν μέσω αυτής, βλ. *Σταμπουλούς*, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Internet – Εφαρμοστέο Δίκαιο στις περιπτώσεις ενοχών από αδίκημα*, ΔΕΕ 2002, 1301 επ.

²⁹³ Βλ. ΠΠρΠειρ 907/1974, ΕΝΔ 1975, 65 επ, ΠΠρΑθ 1512/1976, Αρμ 1980, 468 επ (παρ. *Παπασιωπη-Πασιά*), ΕφΘεσ 1505/1977, Αρμ 1981, 1019 επ, ΠΠρΠειρ 2149/1981, ΕΝΔ 1981, 387 επ, ΠΠρΑθ 2124/1987, ΕλλΔνη 1988, 372 επ. Βλ. όμως ΑΠ 295/2000, ΝοΒ 49, 410 επ, η οποία προέκρινε τη μεικτή θεωρία, αποφαινόμενη ότι στην περίπτωση που τα πραγματικά περιστατικά της αδικοπραξίας συντελούνται στο έδαφος περισσότερων πολιτειών, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου ανήκει στον ζημιωθέντα. Εξάλλου, σε κοινοτικό επίπεδο, το ΔΕΚ προέκρινε στην υπόθ. C-220/1988, *Dumez France και Tracoba SA κατά Hessische Landesbank*, ό.π., τη θεωρία του βαρύνοντος τόπου, ενώ στην υπόθ. C-68/1993, *Fiona Shevill*, ΣυλλΝομολ. 1995, I-0415, τη μεικτή θεωρία.

²⁹⁴ *Λιάσκος/Πυργάκης*, ό.π., 494.

²⁹⁵ *Σιδηρόπουλος*, ό.π., 119.

μιώσας εισήγαγε τα δεδομένα στο Διαδίκτυο, εκεί όπου βρίσκεται ο παροχέας πρόσβασης, εκεί όπου έχει την κατοικία του ο ζημιώσας ή ο ζημιωθείς κ.ο.κ., είναι σχεδόν αδύνατο να δοθεί απάντηση. Γι' αυτό το λόγο και προκειμένου να διασφαλιστεί η απαιτούμενη για τις διεθνείς συναλλαγές ασφάλεια δικαίου, δεν είναι λίγοι οι υποστηρικτές της θέσπισης νέων κοινών κανόνων, ώστε να διευκολυνθεί η αναζήτηση και ανεύρεση του πλέον αρμόζοντος στα «κυβερνοαδικήματα» δικαίου (proper law of the cybertort)²⁹⁶.

Ήδη, μετά την έκδοση της Οδηγίας 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο και την εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με το (πανομοιότυπο) π.δ. 131/2003, στο ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου στην περίπτωση ευθύνης εξ αδικοπραξίας προστέθηκε η παράμετρος της «αρχής της χώρας της προέλευσης», την οποία καθιερώνει η Οδηγία. Σύμφωνα με αυτήν, ο φορέας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας υπόκειται στο νομικό καθεστώς του κράτους, όπου έχει τη μόνιμη εγκατάστασή του. Άρα και η ευθύνη του θα κριθεί με βάση το τελευταίο και όχι εκείνο, που υποδεικνύουν οι διατάξεις του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (lex loci delicti). Υπενθυμίζουμε ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση υιοθετήθηκε και από τον πρόσφατο Καν 864/2007 (Ρώμη II), για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, βάσει του οποίου οι διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της Οδηγίας 2000/31/EK πρέπει να εφαρμόζονται κατά προτεραιότητα.

4. Οι ουσιαστικοί κανόνες δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

4.1. Γενικά

Παρόλη τη νευραλγική σημασία του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου όσον αφορά στην εύρεση του εφαρμοστέου δικαίου στις συναλλαγές e-banking, ο τεχνικός και συχνά πολύπλοκος χαρακτήρας των τραπεζικών συναλλαγών, η έντονη παρουσία εθνικών κανόνων αναγκαστικού δικαίου και η απροσφορότητα σε ορισμένες περιπτώσεις των κριτηρίων που καθιερώνει η ΣύμπΡ, σε συνδυασμό με τα ζητήματα που ανακύπτουν από την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου (βλ. Οδ. 2000/31/EK), καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολο το συγκεκριμένο εγχείρημα. Άλλωστε, οι παραδοσιακοί κανόνες συνδέσεως, που εμπεριέχουν συνδέσμους γεωγραφικής μορφής, δύσκολα μπορούν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες εν γένει της εικονικής πραγματικότητας του Κυβερνοχώρου, καθώς πρόκειται για «no man's land»²⁹⁷. Για τους λόγους αυτούς, έχει υποστηριχθεί διεθνώς η δημιουργία ενός συστήματος ουσιαστικών κανόνων

²⁹⁶ Καράκωστας, ό.π., 258, Τσιαχρής, ό.π., 93.

²⁹⁷ Γραμματικάκη-Αλεξίου, 1998, 416.

δικαίου, που θα ρυθμίζουν τις ηλεκτρονικές συναλλαγές κατά το πρότυπο των ανεθνικών κανόνων της *lex mercatoria*. Πρόκειται για τη *lex electronica* (ή *lex cybernetoria*), η οποία υποστηρίζεται, μεταξύ άλλων, ως ένας αποτελεσματικός τρόπος επίλυσης των ανακυπτόντων προβλημάτων κατά την προσπάθεια ανεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου στις συναλλαγές μέσω Διαδικτύου.

Προτού λοιπόν αναλύσουμε την έννοια της *lex electronica*, αλλά και τη δυνατότητα εφαρμογής της συγκεκριμένα στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε συνοπτικά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τους λόγους γένεσης αλλά και τις ενδεχόμενες αδυναμίες της *lex mercatoria*, που αποτελεί πρότυπο για τους αντίστοιχους ανεθνικούς κανόνες στο πεδίο του Διαδικτύου.

4.2. Η *lex mercatoria*

Η έννοια της *lex mercatoria* είναι δύσκολο ν' αποδοθεί, λόγω του εύπλαστου χαρακτήρα της, ένας *prima facie* όμως ορισμός της θα ήταν ο εξής: «το σύνολο των γενικών αρχών και εθιμικών κανόνων που δημιουργήθηκαν αυτοφυώς στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου χωρίς αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο κρατικό σύστημα δικαίου και αποτελούν μία αυτόνομη έννομη τάξη ικανή να διέπει κατά ουσιαστικό²⁹⁸ τρόπο τις διεθνείς συναλλαγές»²⁹⁹. Η *lex mercatoria* γεννήθηκε από την πρακτική και λειτουργική μεθοδολογικά ως ένα σύνολο κανόνων ουσιαστικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, δηλαδή κανόνων που ισχύουν και αφορούν ειδικά και μόνο στις διεθνείς βιοτικές σχέσεις³⁰⁰. Αξίζει να σημειωθεί ότι, υπό το πρίσμα του άρθρου 890 ΚΠολΔ, είναι δυνατή η εφαρμογή της και στην ελληνική επικράτεια³⁰¹.

Ως κύρια αιτία δημιουργίας της *lex mercatoria* αναφέρεται η ιδιαιτερότητα των διεθνών συναλλαγών³⁰², που απαιτούν ταχύτητα, υψηλή τεχνική κατάρτιση και λύσεις προσαρμοσμένες ξεχωριστά στην κάθε συναλλαγή, ανάλογα με τη φύση της, απαιτήσεις στις οποίες δεν είναι πάντοτε προσαρμοσμένοι οι κανόνες σύγκρουσης. Επίσης, ως λόγος ύπαρξής της μπορεί να θεωρηθεί και η ελευθερία των συναλλασσομένων, που στην ακραία έκφρασή της απολήγει στη νομικά αυτορρυθμιστική εξουσία. Άλλωστε, δεν είναι λίγοι οι συγγραφείς που έχουν υποστηρίξει ότι η δημιουργία ανεθνικών κανόνων αποτελεί μία αντίδραση στον κρατισμό και την κηδεμονία του κρατικού δικαίου στο χώρο της διεθνούς συναλλαγής, εκφράζοντας έτσι μία νεοφιλελεύθερη άποψη για το δίκαιο, η οποία προϋποθέτει την υιοθέτηση του νομικού πλουραλισμού, δηλαδή «της

²⁹⁸ Να διέπει δηλαδή την ουσία της συναλλαγής όπως ένα κρατικό δίκαιο και όχι να χρησιμεύει ως σύστημα κανόνων παραπομπής.

²⁹⁹ Για τον ορισμό και τις απαραίτητες εννοιολογικές διευκρινίσεις βλ. Παμπούκης, 1996, 4.

³⁰⁰ Παμπούκης, 1996, 15.

³⁰¹ «1. Αν δεν ορίζεται διαφορετικά από τη συμφωνία για διαιτησία, οι διαιτητές εφαρμόζουν τις διατάξεις του ουσιαστικού δικαίου». Βλ. Τσίρου, ό.π., 724.

³⁰² Για τον χαρακτηρισμό μιας συναλλαγής ως διεθνούς έχουν προταθεί δύο κυρίως κριτήρια από την επιστήμη, το νομικό και το οικονομικό. Βλ. σχετικά Παμπούκης, 1996, 22 επ.

παράλληλης ύπαρξης του κρατικού δικαίου με άλλες νομικές ρυθμιστικές τάξεις, μη κρατικής προέλευσης»³⁰³.

Η ύπαρξη του φαινομένου της *lex mercatoria* στο χώρο της διεθνούς συναλλαγής δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Οι διεθνείς συναλλακτικές συνήθειες εφαρμόζονται στις διεθνείς εμπορικές πωλήσεις, σε συμβάσεις έργου, μεταφοράς, ναυτικού δικαίου κ.λπ., ενώ στο χώρο του τραπεζικού και χρηματοδοτικού διεθνούς δικαίου, μπορεί κανείς να τις συναντήσει σε κανόνες του Διεθνούς Εμπορικού Επιμελητηρίου καθώς και σε κανόνες διεθνών ενώσεων τραπεζών³⁰⁴. Η χρησιμότητά της, λοιπόν, είναι εμφανής σε διάφορα επίπεδα³⁰⁵.

Ωστόσο, οι εγγενείς αδυναμίες που παρουσιάζει η *lex mercatoria* καθιστούν απίθανο τον μελλοντικό μετασχηματισμό της σε ένα οικουμενικό ουσιαστικό δίκαιο των διεθνών συναλλαγών. Κι αυτό διότι η πλειάδα κανόνων από πολλούς ιδιωτικούς θεσμούς και οργανισμούς δημιουργεί πολυνομία, χωρίς να επιλύει παράλληλα τα προβλήματα ιεράρχησης που δημιουργούνται μεταξύ των κανόνων. Στον πλουραλισμό τους ελλοχεύει ο κίνδυνος της ανασφάλειας δικαίου, λόγω του πολλαπλασιασμού των ιδιωτικών και διεθνών θεσμικών οργάνων και οργανισμών, που βρίσκονται, θα μπορούσε κανείς να πει, ακόμα και μεταξύ τους σε λανθάνουσα ανταγωνιστική σχέση. Τον κίνδυνο αυτό διείδε εξάλλου ο κοινοτικός νομοθέτης, ο οποίος, αν και προβλέπει στην Πρόταση Καν Ρώμη Ι για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, την επιλογή ως εφαρμοστέου ενός μη κρατικού δικαίου, απαγορεύει εντούτοις την επιλογή της *lex mercatoria*, για το λόγο ότι «στερείται ακρίβειας»³⁰⁶. Ειδικά στον τομέα των διεθνών τραπεζικών συναλλαγών, η έλλειψη ασφάλειας στον εντοπισμό του εφαρμοστέου δικαίου μπορεί να προκαλέσει πολυσύνθετα προβλήματα, εάν υιοθετηθούν πλείονες μέθοδοι για την ανεύρεσή του, αντιφατικές μεταξύ τους.

4.3. Η έννοια της *lex electronica* και η δυνατότητα εφαρμογής της στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές

³⁰³ Παμπούκης, 1996, 34 επ.

³⁰⁴ Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι, πέραν των κανόνων της *lex mercatoria*, ουσιαστικοί κανόνες διεθνών συναλλαγών και δη τραπεζικών ανευρίσκονται και στις εργασίες διαφόρων διακυβερνητικών οργανισμών, όπως της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για το διεθνές εμπόριο (UNCITRAL), του Διεθνούς Ινστιτούτου για την Ενοποίηση του Ιδιωτικού Δικαίου (UNIDROIT), αλλά και της Συνδιάσκεψης Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου της Χάγης. Βλ. Λιβαδά, Οι διεθνείς τραπεζικές συναλλαγές, Εισήγηση στο 17^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων.

³⁰⁵ Ο Παμπούκης, 1996, 289/290, καταλήγει ότι η *lex mercatoria* παρεμβαίνει στα ακόλουθα επίπεδα: α) του κρατικού δικαστή, ως άτυπη πηγή του κρατικού δικαίου και «εισδοχής» των διεθνών συναλλακτικών συνηθειών, στο μέτρο όμως που το επιτρέπει το εφαρμοστέο δυνάμει του κανόνα σύνδεσης δίκαιο, β) της διεθνούς διαιτησίας, ως σύστημα «αναφοράς» για το εφαρμοστέο δίκαιο, γ) του διεθνούς νομοθέτη, ως παράγοντας διάπλασης διεθνών κειμένων και δ) των συναλλασσομένων, μεταξύ άλλων με την κωδικοποίηση συμβατικών πρακτικών.

³⁰⁶ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση Πρότασης Καν Ρώμη Ι, COM(2005) 650 τελικό, υπό το άρθρο 3.

Αντιστοίχως, ως *lex electronica* θα μπορούσε να οριστεί το σύνολο των γενικών αρχών και εθιμικών κανόνων, που δημιουργήθηκαν αυτοφυώς στον κλάδο του διεθνούς διαδικτυακού εμπορίου, χωρίς αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο κρατικό σύστημα δικαίου, και οι οποίοι αποτελούν μια αυτόνομη τάξη, ικανή να διέπει κατά τρόπο ουσιαστικό τις διαδικτυακές συναλλαγές. Στη θέση των εμπόρων θα πρέπει να τοποθετηθούν οι online χρήστες και παροχείς υπηρεσιών μέσω Διαδικτύου, ενώ ως κανόνες θα ισχύουν οι διαμορφωμένες από αυτούς συναλλακτικές συνήθειες και οι κοινά αποδεκτοί κανόνες συμπεριφοράς στο Διαδίκτυο³⁰⁷.

Υποστηρίζεται ότι οι κανόνες μιας «*lex cybernetoria*», λόγω της εύπλαστης φύσης τους, θα ήταν σε θέση να ανταποκριθούν και να προσαρμοσθούν με ταχείς ρυθμούς στις αλλαγές του τεχνικού και νομικού περιβάλλοντος, αντίθετα από τους συνηθισμένους κανόνες δικαίου. Ανακύπτουν ωστόσο κάποια προβλήματα κατά την εφαρμογή τους, δεδομένου ότι, όπως και οι κανόνες της *lex mercatoria*, αποτελούν μη εξαναγκαστό δίκαιο (*soft law*). Για να καταστεί εξαναγκαστή η *lex electronica*, θα πρέπει να συγκεντρώνει τα στοιχεία του εθιμικού κανόνα δικαίου, δηλ. θα πρέπει οι χρήστες του Διαδικτύου να επιδεικνύουν μια συμπεριφορά που να χαρακτηρίζεται από συνεκτικότητα δικαίου. Σωρευτικά, θα πρέπει η συμπεριφορά αυτή να επιδεικνύεται για ένα ικανό χρονικό διάστημα, που να ανταποκρίνεται στην απαίτηση μιας μακράς χρονικά συμπεριφοράς. Τούτο προϋποθέτει οι συναλλακτικές συνήθειες και παραδεδεγμένες πρακτικές να έχουν εφαρμοστεί σταθερά σε κάποιον ικανό χρόνο, παράλληλα με την ανάπτυξη και εξάπλωση του Διαδικτύου. Είναι αμφίβολο, όμως, κατά πόσο η ασύλληπτα γρήγορη εξέλιξη του Διαδικτύου και των μέσω αυτού πραγματοποιούμενων συναλλαγών επιτρέπει κάτι τέτοιο. Άλλωστε, αν ήθελε γίνει δεκτή η λειτουργία της *lex electronica* κατά τον ίδιο τρόπο με τη *lex mercatoria*, ως μη εξαναγκαστό δίκαιο, θα πρέπει τα μέρη να συμπεριλαμβάνουν στη σύμβασή τους κάποιους από τους κανόνες της ή να παραπέμπουν σε αυτούς στη σύμβασή τους· άλλως, το πρόβλημα της ανασφάλειας και αβεβαιότητας δικαίου που χαρακτηρίζει τις διαδικτυακές συναλλαγές, όχι μόνο δεν θα εξαλειφθεί, αλλά θα ενταθεί, λόγω της ρευστότητας τέτοιων κανόνων.

Όσον αφορά ειδικά στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, η εφαρμογή ουσιαστικών κανόνων δικαίου μπορεί να αποδειχθεί η πλέον αποτελεσματική και πρόσφορη λύση κατά τη διαδικασία ανεύρεσης του εφαρμοστέου δικαίου στις σχετικές διαφορές, ιδίως σε σύνθετες ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές, στις οποίες συχνά δεν μπορούν να δώσουν λύσεις οι κανόνες σύγκρουσης που περιέχονται στα κοινοτικά και

³⁰⁷ Σινανιώτη-Μαρούδη, ό.π. Ειδικά για τους κανόνες καλής συμπεριφοράς, σημειώνεται ότι το αμερικανικό Computer Ethics Institute έχει αναλάβει την πρωτοβουλία προώθησης ενός καταλόγου μη δεσμευτικών κανόνων ηθικής (*soft law*) που εφαρμόζονται γενικά στο Διαδίκτυο (*Netethics* εκ του *Net-Ethics*). Η σύνταξη κωδίκων επαγγελματικής δεοντολογίας ή αυτοδέσμευσης από άτομα/οργανώσεις που γνωρίζουν τις ιδιαιτερότητες του Κυβερνοχώρου αποτελεί μια προσπάθεια αυτορρύθμισης του Διαδικτύου, που μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην επίλυση των προβλημάτων που παρουσιάζονται.

τα εθνικά κείμενα. Ωστόσο, δεν θεωρούμε ότι μπορούν να τύχουν εφαρμογής οποιοιδήποτε κανόνες ανταποκρίνονται στην έννοια και το περιεχόμενο της *lex electronica*. Πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες των τραπεζικών συναλλαγών μέσω ηλεκτρονικών δικτύων, υπό το πρίσμα κατεξοχήν της έλλειψης εξοικείωσης που χαρακτηρίζει, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, τους πελάτες του e-banking, επαγγελματίες ή ιδιώτες-καταναλωτές, με το ίδιο το περιεχόμενο της χρηματοπιστωτικής υπηρεσίας, αλλά και με τη διαδικασία παροχής της ψηφιακά, ιδίως σε ό,τι αφορά εξειδικευμένες και σύνθετες χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες. Χάρη στον δυναμισμό που χαρακτηρίζει τους επαγγελματίες του τραπεζικού χώρου, οι οποίοι δεν διστάζουν να λαμβάνουν πρωτοβουλίες για τη ρύθμιση των διεθνών τραπεζικών συναλλαγών μέσα από τη διατραπεζική συνεργασία, είναι δυνατή η καθιέρωση και εφαρμογή ουσιαστικών κανόνων δικαίου στις ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές· πρέπει όμως να πρόκειται για κανόνες της *lex electronica* που να έχουν σχηματιστεί στους κόλπους της ηλεκτρονικής τραπεζικής και να στοχεύουν στην επίλυση των προβλημάτων της. Απαιτείται, επιπλέον, οι πελάτες της τράπεζας να μπορούν να λαμβάνουν γνώση των κανόνων μέσω της ενσωμάτωσής τους στην ηλεκτρονική τραπεζική σύμβαση ή της παραπομπής της σε αυτούς. Σε αυτή την κατεύθυνση καλούνται να κινηθούν οι διεθνείς τραπεζικές ενώσεις, προκειμένου να επιτύχουν τον στόχο της περαιτέρω εξέλιξης και ανάπτυξης της ηλεκτρονικής τραπεζικής.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το e-banking, ως τμήμα του παγκόσμιου κοινωνικού και οικονομικού γίνεσθαι στην κοινωνία των πληροφοριών του 21^{ου} αιώνα, αποτελεί τη φυσική εξέλιξη των ήδη υπάρχουσών επιχειρηματικών πρακτικών και τεχνολογικών τάσεων. Καθώς οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές γίνονται με τον καιρό πιο αξιόπιστες και ασφαλείς, αναπτύσσεται η εμπιστοσύνη στην ηλεκτρονική τραπεζική. Στη θεαματική ανάπτυξη της έχουν συμβάλει, πέρα από τα σύγχρονα τεχνολογικά επιτεύγματα, η απελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων, αλλά και η αποϋλοποίηση των χρηματοοικονομικών αγαθών. Πλέον οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές για τις επιχειρήσεις και τα φυσικά πρόσωπα αλλάζουν μορφή, καθώς η τράπεζα μεταφέρεται στην οθόνη του ηλεκτρονικού υπολογιστή, μέσω του Διαδικτύου (ή άλλου κλειστού τηλεπικοινωνιακού δικτύου), όπου παρέχεται η δυνατότητα διεκπεραίωσης ενός συνεχώς διευρυνόμενου αριθμού συναλλαγών γρήγορα και με ασφάλεια, είκοσι-τέσσερις ώρες το εικοσιτετράωρο³⁰⁸.

Ωστόσο, η διεκπεραίωση χρηματοοικονομικών συναλλαγών μέσω δικτύων, ιδίως μέσω του Διαδικτύου, θέτει δυσχερέστατα προβλήματα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Κι αυτό διότι η ίδια η δομή και λειτουργία του Internet παρέχει τη δυνατότητα της πραγματοποίησης συναλλαγών σε διασυνοριακό επίπεδο, οι οποίες δεν γνωρίζουν κρατικά όρια³⁰⁹. Σημειωτέον ότι ακόμη και η ίδια η κρατική κυριαρχία αμφισβητείται στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής επικοινωνίας: Σε ποιόν ανήκει το Internet; Από το δίκαιο ποιού κράτους διέπεται, δεδομένου ότι πρόκειται για ένα εξ ορισμού υπερτοπικό φαινόμενο³¹⁰; Τα ερωτήματα αυτά έχουν κρίσιμη σημασία και σε δικονομικά ζητήματα δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, αναφορικά με το ποιο δικαστήριο θα είναι αρμόδιο για την επίλυση των διαφορών που ενδεχομένως θα ανακύψουν και ποιο δίκαιο θα είναι εφαρμοστέο σε κάθε περίπτωση.

Κατά την ανάπτυξη της παρούσας μελέτης διαπιστώσαμε τα δυσεπίλυτα προβλήματα που θέτουν οι τραπεζικές συναλλαγές με στοιχεία αλλοδαπότητας που καταρτίζονται ή εκτελούνται με ψηφιακή μετάδοση δεδομένων μέσω ηλεκτρονικών δικτύων και αναφερθήκαμε εκτενώς στο νομικό οπλοστάσιο που συμβάλλει στην αντιμετώπισή τους, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Θα θέλαμε μόνο να υπενθυμίσουμε στο σημείο αυτό ότι οι απαντήσεις που δίνονται στα διάφορα ερωτήματα, τις περισσότερες φορές

³⁰⁸ Σινανιώτη-Μαρούδη/Φαρσαρώτας, ό.π., 400.

³⁰⁹ Ο Χριστοδούλου, Ηλεκτρονικό Δίκαιο -ανάδυση ενός νέου κλάδου;-, Δ 2004, 576, κάνει λόγο στο σημείο αυτό για τον έντονο φιλελευθερισμό του Ηλεκτρονικού Αστικού Δικαίου.

³¹⁰ Χριστοδούλου, Ηλεκτρονικό Δίκαιο -ανάδυση ενός νέου κλάδου;-, Δ 2004, 577. Όμοιους προβληματισμούς βλ. και στον Μούζουλα, ό.π., 237 επ, ο οποίος αναφέρεται στη μεταβολή της φύσης της αγοράς λόγω των νέων επικοινωνιακών διαδρόμων που διανοίγει το Internet, από τοπική (market place) σε διαστημική (market space), δηλαδή «αγορά που λειτουργεί με διασύνδεση διαμέσου τηλεπικοινωνιακών μέσων και όπου οι οικονομικοί φορείς ενεργούν ελεύθερα, διαμέσου ενός εικονικού περιβάλλοντος».

δεν είναι μοναδικές, αλλά ποικίλλουν απεριόριστα. Οι κοινοτικές πράξεις, οι διεθνείς συμβάσεις και τα εθνικά δίκαια, αλλά και οι διεθνείς οργανισμοί και η επιστημονική κοινότητα, δίνουν συχνά αντιφατικές λύσεις, που σε καμία περίπτωση δεν εξασφαλίζουν προβλέψιμη και δίκαιη επίλυση των διαφορών. Ειδικά στον τομέα της ηλεκτρονικής τραπεζικής, οι αποκλίσεις των κανόνων μπορεί να προκαλέσουν τον κλονισμό της εμπιστοσύνης των επιχειρήσεων και των καταναλωτών στις μέσω δικτύων πραγματοποιούμενες τραπεζικές συναλλαγές, κάτι που θα είχε αρνητικά αποτελέσματα καταρχήν για τις τράπεζες, κατ' επέκταση όμως για το σύνολο της σύγχρονης οικονομίας, την αποκαλούμενη και «Νέα Οικονομία».

Με τα δεδομένα αυτά δημιουργείται η ανάγκη δημιουργίας ενός ενιαίου ρυθμιστικού πλαισίου, κατά τρόπο ώστε οι σύγχρονοι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου να ανταποκρίνονται στις συνθήκες που έχει προκαλέσει η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας. Ήδη, σε κοινοτικό επίπεδο, ο Καν Βρυξ Ι, που τυγχάνει εφαρμογής στα οικονομικά ζητήματα, περιλαμβάνει διατάξεις προσανατολισμένες ειδικά στην επίλυση των προβλημάτων που γεννά το ηλεκτρονικό εμπόριο. Ομοίως, στον τομέα του εφαρμοστέου δικαίου, η Πρόταση Καν Ρώμη Ι και ο πρόσφατος Καν Ρώμη ΙΙ για τις συμβατικές και τις εξωσυμβατικές ενοχές αντίστοιχα, διαφοροποιούν τις ρυθμίσεις τους εφόσον πρόκειται για ηλεκτρονικά δημιουργούμενες έννομες σχέσεις, σε μια προσπάθεια εναρμόνισης των σχετικών κοινοτικών πράξεων. Καλό είναι, ωστόσο, να αναμένουμε τη θέσπιση του πρώτου και την εφαρμογή³¹¹ του δεύτερου Κανονισμού, πριν μιλήσουμε για τις εν τοις πράγμασι διευκολύνσεις που τυχόν επιφέρουν στην ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου, σχετικά με τις online διενεργούμενες συναλλαγές. Άλλωστε, ο κοινοτικός νομοθέτης, με την καθιέρωση της «αρχής της χώρας προέλευσης» στην Οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο, που δημιουργεί το νομικό πλαίσιο για την online παροχή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών από κοινού με την Οδηγία 2002/65/EK για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές³¹², φαίνεται να προτιμά ως στοιχείο αναφοράς για τις έννομες σχέσεις ιδιωτικού δικαίου τον τόπο εγκατάστασης του παρόχου των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας. Ανεξάρτητα από τη θεωρητική διχογνωμία περί του αν πρόκειται -ή όχι- για κανόνα ιδιωτικού διεθνούς δικαίου -παρά την περί του αντιθέτου διακήρυξη της ίδιας της Οδ. 2000/31/EK³¹³, πρόκειται για έναν κανόνα που έχει καταλυτική επίδραση στα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου. Κατά την προσωπική μας εκτί-

³¹¹ Βλ. άρθρο 32 Καν Ρώμη ΙΙ, σύμφωνα με το οποίο η εφαρμογή του ξεκινάει στις 11.1.2009, εκτός από το άρθρο 29, που εφαρμόζεται από τις 11.7.2008.

³¹² Σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη στην Αιτιολογική σκέψη 27 της Οδηγίας 2000/31/EK.

³¹³ Αιτιολογική σκέψη 23 Οδ. 2000/31/EK: «Η παρούσα Οδηγία δεν επιδιώκει να θεσπίσει πρόσθετους κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου περί συγκρούσεως δικαίων ούτε θίγει τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων».

μηση, η εν λόγω αρχή υποδεικνύει τον μόνο σύνδεσμο που είναι ικανός να επιφέρει την απαιτούμενη ασφάλεια δικαίου στις ηλεκτρονικά πραγματοποιούμενες συναλλαγές.

Αξίζει να επισημάνουμε στο σημείο αυτό την ύπαρξη εναλλακτικών συστημάτων επίλυσης διαφορών (ADRS - Alternative Dispute Resolution Systems), εκτός από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης από τα δικαστήρια³¹⁴. Σε αυτά εντάσσονται συστήματα όπως η διαιτησία (άρθρο 867 επ ΚΠολΔ) και δη η διεξαγωγή διαιτησίας στο Διαδίκτυο. Πρόκειται για συστήματα που λειτουργούν παράλληλα με την παραδοσιακή δικαιοσύνη και που φυσικά δεν αποσκοπούν -ούτε και έχουν τη δυναμική- να την αντικαταστήσουν. Η προσφυγή στη χρήση τους είναι προαιρετική, απαντάται ωστόσο συχνά³¹⁵, ιδίως στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου³¹⁶, καθώς έχουν ως αποτέλεσμα την ταχεία και σχετικά ανέξοδη επίλυση της διαφοράς, με την ταυτόχρονη αποφυγή των περίπλοκων και συχνά δυσεπίλυτων προβλημάτων που προκαλεί η εφαρμογή των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Σημειωτέον ότι, στο άρθρο 17 της Οδηγίας 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο ενθαρρύνεται η προσφυγή σε μηχανισμούς εξώδικης επίλυσης των διαφορών, συμπεριλαμβανομένων των ηλεκτρονικών συστημάτων «ανοικτής γραμμής» (ODR – Online Dispute Resolution)³¹⁷, στην περίπτωση διαφωνίας μεταξύ φορέων παροχής υπηρεσιών και των αποδεκτών τους.

Όσον αφορά ειδικά στην ηλεκτρονική διαιτησία, δηλαδή τη διαιτησία που όλα τα στάδιά της διεξάγονται μέσω Διαδικτύου, αυτή αποτελεί ένα εναλλακτικό σύστημα απονομής του δικαίου μέσω του Κυβερνοχώρου, φανερώνει δε την τάση για μια ενιαία παγκόσμια δικαιοσύνη, πέραν του παραδοσιακού συστήματος της διεθνούς δικαιοδοσίας, που θα χαρακτηρίζεται από ταχύτητα, εμπιστευτικότητα, χαμηλό κόστος και απλή, σε σχέση με αυτή του φυσικού κόσμου, διαδικασία. Τα ίδια επαγγέλλεται και το σχέδιο ECODIR (Electronic Consumer Dispute Resolution)³¹⁸ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο αποσκοπεί στην ηλεκτρονική επίλυση των διαφορών που ανακύπτουν στα πλαίσια του Internet μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών. Δεδομένου όμως, αφενός ότι τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από τη διαδικασία όποτε το αποφασίσουν, αφετέρου ότι οι συστάσεις των διαιτητών δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, εκτός αν τα μέρη έχουν αποφασίσει διαφορετικά, σε ιδιαίτερη συμφωνία τους, διατηρούμε

³¹⁴ Βλ. σχετικά *Τσελίκη*, Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο εξώδικων διασυνοριακών καταγγελιών για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες (FIN-NET), ΧρηΔικ 2007, 347 επ, *Τσίρου*, ό.π., 768 επ.

³¹⁵ Υπενθυμίζουμε, στον χώρο της διεθνούς εμπορικής διαιτησίας, το Διεθνές Διαιτητικό Δικαστήριο με έδρα το Παρίσι, το οποίο, πέραν της εκδίκασης διαφορών, επιχειρεί την παράλληλη κωδικοποίηση των βασικών αρχών και ρυθμίσεων που απορρέουν από τις διαιτητικές του αποφάσεις.

³¹⁶ Βλ. ενδεικτικά το γαλλικό CyberCMAP (Κέντρο Μεσολάβησης και Διαιτησίας – Παρίσι) και το γερμανικό CyberCourt – Schiedsgericht. Ενδιαφέροντα στοιχεία για τα ADR Συστήματα στην Ευρώπη περιέχονται σε μελέτη υπό την αιγίδα του FUNDP – Institut d' Informatique, δημοσιευμένη στο Internet, <http://www.fundp.ac.be/pdf/publications/42617.pdf>.

³¹⁷ *Τσελίκη*, ό.π., 352.

³¹⁸ <http://www.ecodir.org>.

επιφυλακτική στάση ως προς την ασφάλεια δικαίου που μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση του.

Στον τομέα των ηλεκτρονικών τραπεζικών συναλλαγών, η διαδικασία εξώδικης επίλυσης των διαφορών αποτελεί μια εναλλακτική λύση στα περίπλοκα ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου που ανακύπτουν όταν οι σχετικές διαφορές εισάγονται προς επίλυση ενώπιον των δικαστηρίων. Με αυτή τη σκέψη, ο κοινοτικός νομοθέτης συμπεριέλαβε στο άρθρο 14 της Οδηγίας 2002/65/EK για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές, ειδική αναφορά στην ανάγκη προώθησης, θέσπισης ή ανάπτυξης εξωδικαστικών διαδικασιών υποβολής ενστάσεων και προσφυγών, οι οποίες να είναι κατάλληλες και αποτελεσματικές για την επίλυση των σχετικών διαφορών επί καταναλωτικών θεμάτων, ιδίως όταν έχουν διασυνοριακό χαρακτήρα. Σ' αυτό το πλαίσιο, είναι δυνατό διαφορές e-banking να εισαχθούν προς διευθέτηση στους ως άνω αναφερθέντες διεθνείς διαιτητικούς οργανισμούς, ή και τυχόν άλλους, στο μέτρο που εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο του εκάστοτε οργανισμού³¹⁹.

Απαιτείται όμως επιπλέον, να αναπτυχθούν νέοι μηχανισμοί εξώδικης επίλυσης των διαφορών που σχετίζονται με την ηλεκτρονική τραπεζική, οι οποίοι να καλύπτουν όλους τους αντισυμβαλλόμενους της τράπεζας, είτε πρόκειται για ιδιώτες-καταναλωτές είτε για επαγγελματίες-επιχειρηματίες, ανταποκρινόμενοι παράλληλα στην ιδιόμορφη φύση των συγκεκριμένων συναλλαγών. Το εν λόγω έργο καλούνται να αναλάβουν οι διεθνείς ενώσεις τραπεζών, καθώς είναι οι μόνοι εκ των έσω γνώστες των σχετικών προβλημάτων σε όλη τους την έκταση. Με τη συνδρομή των κατάλληλων επιστημόνων, στους τομείς της πληροφορικής και της νομικής επιστήμης, καλούνται -και οφείλουν- να αναπτύξουν μηχανισμούς τέτοιους, που να διευκολύνουν την επίλυση διασυνοριακών τραπεζικών διαφορών, γεννημένων μέσω των ηλεκτρονικών δικτύων. Ως βάση, άλλωστε, των εν λόγω μηχανισμών θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί το νομοθετικό πλαίσιο που σχηματίζουν οι κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου, όπως τους αναλύσαμε ανωτέρω, υπό την προϋπόθεση όμως οι ρυθμίσεις που εισάγουν να συγκεκριμενοποιηθούν για τον ιδιαίτερο κλάδο της ηλεκτρονικής τραπεζικής.

³¹⁹ Δεδομένου ότι άλλοι εξ αυτών επιλαμβάνονται μόνο B2B διαφορών (λ.χ. CyberCMAP), ενώ άλλοι μόνο B2C (λ.χ. ECODIR).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλεξανδρίδου Ε., Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις ηλεκτρονικού εμπορίου, Αρμ 2001, 1721 επ.

Η ίδια, Το Δίκαιο του Ηλεκτρονικού Εμπορίου: Ελληνικό και Κοινοτικό, εκδ. Σάκκουλα, 2004.

Η ίδια, Ο τροποποιημένος νόμος για την προστασία του καταναλωτή από τη σκοπιά ενός εμπορικού, ΝοΒ 2007, 1493 επ.

Ανθιμος Α., Καθορισμός της διεθνούς δικαιοδοσίας στις καταναλωτικές συμβάσεις που συνάπτονται μέσω Internet, Αρμ 2001, 1723 επ.

Βασιλακάκης Ευ., Τροποποιήσεις της Σύμβασεως των Βρυξελλών, που αφορούν στη διεθνή δικαιοδοσία, Αρμ 2001, 1671 επ.

Ο ίδιος, Εφαρμογή περισσοτέρων δικαίων σε διαφορετικά ζητήματα της ίδιας υπόθεσης (Παρατηρήσεις στην ΑΠ 3/2007 ΝοΒ 55.67), ΝοΒ 2007, 1238/1239.

Βούλαρης Ι., Το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 «για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές» και τα όρια του εφαρμοστέου δικαίου που προβλέπει σε σχέση με τις αντίστοιχες διατάξεις του Αστικού Κώδικα, ΝοΒ 1992, 1289 επ.

Βρέλλης Σ., Η Σύμβαση της Ρώμης (19.6.1980) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές και το άρθρο 25 ΑΚ, ΝοΒ 2000, 417 επ.

Ο ίδιος, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, β' έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.

Ο ίδιος, σε: ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, άρθρα 25 και 26.

Γαρυφάλου Γ., Η κρατούσα ερμηνεία σχετικά με την έννοια της έδρας του νομικού προσώπου του άρθρου 10 ΑΚ και η κοινοτική ελευθερία εγκατάστασης (άρθρα 43 κ.ε. ΣυνθΕΚ): Συνεκτιμώντας την πρόσφατη νομολογία του ΔΕΚ και του ΑΠ, Αρμ 2007, 640 επ.

Γέσιου-Φαλτσή Π., Δίκαιο Αναγκαστικής Εκτελέσεως ΙΙΙ – Η διεθνής αναγκαστική εκτέλεση, 2006.

Γεωργιάδης Α., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, β' έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1997.

Γεωργιάδου Α., σε: ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρα 320 έως 322.

Γιαννόπουλος Γ., Internet Banking: Νομικά Ζητήματα από τη Διεξαγωγή Τραπεζικών Συναλλαγών στο Διαδίκτυο, ΔελτΕΕΤ τεύχ. 34, Γ' τριμηνία 2003, 97 επ.

Γκίοκας Ι., Η απάτη με ηλεκτρονικό υπολογιστή – Το άρθρο 386 Α του Ποινικού Κώδικα, διπλωματική εργασία - ΠΜΣ «Δίκαιο & Ευρωπαϊκή Ενοποίηση» (κατεύθυνση Ποινικού Δικαίου και Θεωρίας του Δικαίου), Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2007.

Γκόρτσος Χ., Τραπεζικές υπηρεσίες και ηλεκτρονικό χρήμα μέσω του Διαδικτύου «Internet», σε: «Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο», 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού δικαίου (1997), Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικών δικηγόρων, 1998, 253 επ.

Ο ίδιος, Δίκαιο προστασίας του καταναλωτή χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών: περιεχόμενο και ιδιαιτερότητες, ΧρηΔικ 2007, 161 επ.

Γραμματικάκη-Αλεξίου Α., Internet και Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο – Συμβατικές και Αδικοπρακτικές ενοχές στον Κυβερνοχώρο, Αρμ 1998, 409 επ.

Η ίδια, Ηλεκτρονικό Εμπόριο, Ιδιωτικό Διεθνές δίκαιο, Διεθνές Ομοιόμορφο δίκαιο και κοινοτικές ρυθμιστικές προσπάθειες – μια συγκριτική επισκόπηση, ΕΕΕυρΔ Ειδικό τεύχος 2001, 135 επ.

Γραμματικάκη-Αλεξίου Α./Παπασιώπη-Πασιά Ζ./Βασιλακάκης Ευ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, γ' έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2002.

Δαγτόγλου Π., Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο Ι, β' έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1985.

Δελούκα-Ιγγλέση Κ., Νομικά θέματα ηλεκτρονικού εμπορίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.

Ιγγλεζάκης Ιω., Το νομικό πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου, εκδ. Σάκκουλα, 2003.

Καραγεώργου Έ. (επιμ.), Ηλεκτρονική τραπεζική – Στροφή από τις τράπεζες στα εναλλακτικά δίκτυα – Καλύτερη εξυπηρέτηση για τον καταναλωτή, ΔελτΕΕΤ Δ' Τριμηνία 2006, 49 επ.

Καρακατσάνης Ι., σε: ΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, άρθρα 51 έως 56.

Καράκωστας Ι., Δίκαιο και Internet: νομικά ζητήματα του Διαδικτύου (επιμ. Δημ. Πυργάκης), εκδ. Π.Ν. Σάκκουλα, 2η έκδ. 2003, 165 επ.

Κέντρο Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου, Τομέας Διεθνών Σπουδών – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές – Δέκα χρόνια εφαρμογής της από τα ελληνικά δικαστήρια (επιμ. Παπασιώπη-Πασιά Ζ.), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003.

Κεραμεύς Κ., Αστικό Δικονομικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, εκδ. Σάκκουλα, 1986.

Κεραμεύς Κ./Κονδύλης Δ./Νίκας Ν., ΚΠολΔ Ι (2000).

Κεραμεύς Κ./Κρεμλής Γ./Ταγαράς Χ., Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα (ερμηνεία κατ' άρθρο), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1989.

Οι ίδιοι, Η Σύμβαση των Βρυξελλών για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων όπως ισχύει στην Ελλάδα (ερμηνεία κατ' άρθρο) – Συμπλήρωμα 1989 - 1996, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996.

Κεφάλας Χ./Μπώλος Α., Ευρωπαϊκό Δικονομικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.

Κουτσούμπας Θ., Ηλεκτρονικό εμπόριο – Νομικοί προβληματισμοί στα πλαίσια εφαρμογής των κοινοτικών και εθνικών ρυθμίσεων, ΔΕΕ 2006, 376 επ.

Λιάσκος Ευ./Πυργάκης Δ., Η συμβολή των κανόνων του ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στην επίτευξη ασφάλειας δικαίου στο Internet, ΧρΙΔ 2002, 486 επ.

Λιβαδά Χ., Οι διεθνείς τραπεζικές συναλλαγές, Εισήγηση στο 17^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων.

Λιναρίτης Ι., Η πρόσβαση στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες μέσω διαδικτύου, εκδ. Σάκκουλα, 2005.

Μαργαρίτης Μ., Εφαρμοστέο δίκαιο σε αδικοπραξίες με στοιχεία αλλοδαπότητας (ΑΚ 26) (Με αφορμή την ΑΠ 3/2007 ΝοΒ 55.67), ΝοΒ 2007, 1240/1241.

Μούζουλας Σ., Συναλλαγές διαμέσου του Internet, σε: «Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο», 7^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικολόγων (1997), Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων, 1998, 233 επ.

Μπαμπινιώτης Δ., Καταναλωτικές συμβάσεις στο πλαίσιο του ηλεκτρονικού εμπορίου και διεθνής δικαιοδοσία -Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 15 ΕΚ 44/2001-, σε: «Τιμητικός Τόμος του Κώστα Ε. Μπέη ως Αίνος της Αττικής Διαλεκτικής (για τα εβδομηκοστά γενέθλια στις 25 Νοεμβρίου 2003)», Τόμ. IV, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα & εκδ. Eunomia, 2003, 3353 επ.

Μπέης Κ./Καλαβρός Κ./Σταματόπουλος Σ., Δικονομία των ιδιωτικών διαφορών Ι – Γενικό Μέρος, εκδ. EUNOMIA Verlag, 1999.

Νίκας Ν., Πολιτική Δικονομία Ι, εκδ. Σάκκουλα, 2003.

Παμπούκης Χ., Η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου και οι κανόνες αμέσου εφαρμογής στη Σύμβαση της Ρώμης για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές, ΝοΒ 1992, 1327 επ.

Ο ίδιος, Η lex mercatoria ως εφαρμοστέο δίκαιο στις διεθνείς συμβατικές ενοχές. Συμβολή στη γενική θεωρία του δικαίου των διεθνών συναλλαγών, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996.

Πανάγος Θ., Το νομοθετικό πλαίσιο για τις συναλλαγές ηλεκτρονικού εμπορίου, ΝοΒ 2004, 539 επ.

Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Η Σύμβαση της ΕΟΚ του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (κυρωτικός νόμος 1792/1988 και ομοιόμορφοι κοινοτικοί κανόνες συνδέσεως), ΕΕΕυρΔ 1989, 5 επ.

Η ίδια, Το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο ελλείψει συμφωνίας των μερών κατά την κοινοτική Σύμβαση του 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές – Καταναλωτικές και Εργατικές συμβάσεις, ΝοΒ 1992, 1344 επ.

Περάκης Ευ., Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2000.

Σιδηρόπουλος Θ., Το Δίκαιο του Διαδικτύου, εκδ. Σάκκουλα, 2003.

Σινανιώτη-Μαρούδη Α., Διεθνής δικαιοδοσία και εφαρμοστέο δίκαιο στις συναλλαγές μέσω του Διαδικτύου, Εισήγηση στο 17^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου, Χανιά 2-4 Νοεμβρίου 2007, Σύνδεσμος Ελλήνων Εμπορικολόγων.

Σινανιώτη-Μαρούδη Α./Φαρσαρώτας Ι., Ηλεκτρονική Τραπεζική, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.

Σπυριδάκης Ι., Εισηγήσεις Αστικού Δικαίου, γ' έκδ., εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2004.

Σταμπουλούς Σ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και Internet – Εφαρμοστέο Δίκαιο στις περιπτώσεις ενοχών από αδίκημα, ΔΕΕ 2002, 1301 επ.

Τσελίκη Α., Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο εξώδικων διασυνοριακών καταγγελιών για τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες (FIN-NET), ΧρηΔικ 2007, 347 επ.

Τσαυχής Χρ., Συναλλαγές μέσω διαδικτύου: δωσιδικία και εφαρμοστέο δίκαιο κατά το ελληνικό και κοινοτικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2005.

Τσικρικάς Δ., Η ελευθερία του ενάγοντα προς επιλογή forum («άγρα δικαστηρίου») – Σκέψεις για τη θεμελίωση και τη λειτουργία των βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας, ΕλλΔνη 2006, 664 επ.

Τσίρου Σ., Πιστωτική Κάρτα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2007.

Χριστοδουλόπουλος Α., Τράπεζες και ηλεκτρονικό εμπόριο, ΔελτΕΕΤ τεύχ. 25 - 26, Β΄ - Γ΄ Τριμηνία 2001, 122 επ.

Χριστοδούλου Κ., Ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου ιδιαιτερότητες του καθεστώτος των ηλεκτρονικών δικτύων -μετά τις Οδηγίες 2002/19 – 22, 58 και τον Κανονισμό της ΕΕΤΤ για τα Domain Names-, Δ 35(2004), 417 επ.

Ο ίδιος, Ηλεκτρονικό Δίκαιο -ανάδυση ενός νέου κλάδου;-, Δ 35(2004), 559 επ.

Ψυχομάνης Σ., Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο Τραπεζικών Συμβάσεων Ι, ε΄ έκδ., εκδ. Σάκκουλα, 2001.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Chissick M./Kelman A., Electronic Commerce – Law and Practice, 2nd ed., Sweet & Maxwell, London 2000.

Edwards L./Waelde Ch., Law & the Internet – A Framework for Electronic Commerce, 2nd ed., Hart Publishing, Oxford 2000.

Ellinger E.P./Lomnicka E., Modern Banking Law, 2nd ed., Oxford 1996.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

(Οι ενδείξεις παραπέμπουν σε αριθμούς σελίδων)

ΔΕΚ

- Απόφ. της 6.10.1976, C-12/1976, *Tessili κατά Dunlop*: 26 σημ. 72
- Απόφ. της 6.10.1976, C-14/1976, *De Bloos κατά Bouer*: 26 σημ. 72
- Απόφ. της 14.10.1976, C-29/1976, *LTU κατά Eurocontrol*: 19, 20 σημ. 41
- Απόφ. της 30.11.1976, C-21/1976, *Bier κατά Mines de Potasse d' Alsace*: 27, 28
- Απόφ. της 14.12.1976, C-24/1976, *Salotti*: 36 σημ. 120
- Απόφ. της 14.12.1976, C-25/1976, *Segoura*: 36 σημ. 120
- Απόφ. της 21.6.1978, C-150/1977, *Bertrand κατά Ott*: 31 σημ. 93
- Απόφ. της 22.11.1978, C-33/1978, *Somafer*: 29
- Απόφ. της 16.12.1980, C-814/1979, *Rüffer*: 20
- Απόφ. της 11.7.1985, C-221/1984, *Berghoefer κατά ASA*: 36 σημ. 117
- Απόφ. της 15.1.1987, C-266/1985, *Shenavai κατά Kreischer*: 26 σημ. 72
- Απόφ. της 27.9.1988, C-81/1987, *Daily Mail*: 23
- Απόφ. της 27.9.1988, C-189/1987, *Kalfelis κατά Schröder and others*: 27 σημ. 78
- Απόφ. της 11.1.1990, C-220/1988, *Dumez France and Tracoba SA κατά Hessische Landesbank*: 28, 74 σημ. 293
- Απόφ. της 19.1.1993, C-89/1991, *Shearson Lehmann Hutton Inc κατά TVB*: 31 σημ. 93
- Απόφ. της 21.4.1993, C-172/1991, *Sonntag*: 20
- Απόφ. της 7.3.1995, C-68/1993, *Fiona Shevill*: 74 σημ. 293
- Απόφ. 6.4.1995, C-439/1993, *Lloyd's Register of Shipping κατά Société Campenon Bernard*: 29
- Απόφ. της 19.9.1995, C-364/1993, *Antonio Marinari κατά Lloyd's Bank PLC και Zubaidi Trading Company*: 28
- Απόφ. της 3.7.1997, C-269/1995, *Benincasa κατά Dentalkit*: 31 σημ. 93
- Απόφ. της 16.3.1999, C-159/1997, *Castelletti*: 36 σημ. 118
- Απόφ. της 27.10.1998, C-51/1997, *Réunion européenne SA κ.λπ. κατά Spliethoff's Bevrachtungskantoor BV κ.λπ.*: 28 σημ. 85
- Απόφ. της 9.3.1999, C-212/1997, *Centros*: 23
- Απόφ. της 11.7.2002, C-96/00, *Rudolf Gabriel*: 31 σημ. 93
- Απόφ. της 1.10.2002, C-167/00, *Henkel*: 20 σημ. 45
- Απόφ. της 5.11.2002, C-208/00, *Überseering*: 23
- Απόφ. της 15.5.2003, C-266/01, *Préservatrice foncière TIARD*: 20 σημ. 45
- Απόφ. της 30.9.2003, C-167/01, *Inspire Art*: 23
- Απόφ. της 5.2.2004, C-265/02, *Frahuil*: 20 σημ. 45

Απόφ. της 10.6.2004, C-168/02, *Rudolf Kronhofer κατά Marianne Maier κ.λπ.*: 28
Απόφ. της 20.1.2005, C-464/01, *Johann Gruber κατά Bay Wa AG*: 31 σημ. 93,
57 σημ. 218
Απόφ. της 15.2.2007, C-292/05, *Lechouritou*: 20 σημ. 46

ΑΠ

Ολ 461/1978: 40 σημ. 134

Ολ 2/1999: 40 σημ. 134

Ολ 2/2003: 40 σημ. 134

1897/1988: 41 σημ. 145

711/1991: 40 σημ. 134

1309/1991: 39 σημ. 133

1282/1992: 71 σημ. 275

295/2000: 74 σημ. 293

77/2002: 71 σημ. 275

1252/2005: 36 σημ. 116

18/2006: 27 σημ. 81

3/2007: 72 σημ. 281

ΕφΑθ

3751/1987: 71 σημ. 275

2667/1994: 26 σημ. 72

3844/1999: 41 σημ. 145

6401/2002: 32 σημ. 98

ΕφΘεσ

1505/1977: 74 σημ. 293

1092/1992: 71 σημ. 275

1686/1998: 41 σημ. 145

ΕφΠειρ

347/2000: 27 σημ. 81

15/2005: 40 σημ. 134

ΠΠρΑθ

1512/1976: 24 σημ. 293

2124/1987: 74 σημ. 293

8032/2001: 32 σημ. 98

ΠΠρΘεσ

1900/1991: 26 σημ. 72

24779/1996: 43 σημ. 157

ΠΠρΠειρ

907/1974: 74 σημ. 293

2149/1981: 74 σημ. 293

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

(Οι ενδείξεις παραπέμπουν σε αριθμούς σελίδων)

A

Άγρα δικαστηρίου (forum shopping) 49, 53, 73

Αδίκημα

- ποινικό 44, 45
- πολλαπλής τοπικής σύνδεσης 71, 73
- τύπου 46

Αδικοπραξία 27, 28, 46, 67, 68, 71, 72, 73, 74, 75

Αλλοδαπότητα 17, 48, 49, 50, 51, 53, 66

Αναγκαστικό δίκαιο 53

Απάτη 45

Αρμοδιότητα 38, 39

Αρμόζον δίκαιο 70, 71

ARPANET 13

Αρχή του κράτους (χώρας) προέλευσης 56, 57, 68, 69, 75

Αστικές και εμπορικές υποθέσεις 19, 20, 21

Αυτόματες Ταμειολογιστικές Μηχανές (ATMs) 12

B

B2B (Business to Business) 11

B2C (Business to Consumer) 11

Γ

Γενικοί Όροι Συναλλαγών (ΓΟΣ) 36 in f., 51

Γλώσσα 35, 52

Δ

ΔΕΚ 19, 20, 23, 27, 28, 29, 50, 61, 63

Depeçage (διαμελισμός) 52, 54

Διαδίκτυο 12, 13, 14, 15, 16, 23, 42, 45, 46, 51, 57, 69, 73, 74, 75, 80, 82

Διαδραστική (Interactive) ιστοσελίδα 15, 34, 64

Διαιτησία 82

Διακομιστής (server) 25, 43, 46, 52, 56, 73

Διαμονή 22, 39, 52, 54, 58, 59, 62, 67

Διαφήμιση 59

Δικαιοπραξία 40, 41, 43, 44, 52

Domain name 56 in f., 57

Δωσιδικία 38

- αδικήματος 27, 28, 44, 73, 74, 75

- ενάγοντα 47

E

E-banking (ηλεκτρονική τραπεζική) 12, 13, 14, 15, 36 in f., 51, 58, 63, 64, 72, 78, 79, 80, 81, 83

Εγκατάσταση 22, 23, 54, 55, 56, 57, 69, 74

ECODIR 82

Έδρα 20, 21, 22, 24, 39 in f., 40

Εκπλήρωση παροχής 26, 27, 43, 44

Ελευθερία εγκατάστασης 23

Εμπόριο 31, 63

Εναλλακτικά Συστήματα Επίλυσης Διαφορών (ADRS) 82

Ενοχές 50, 60, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71

- εξωσυμβατικές 65, 66, 67, 68, 69, 71

- συμβατικές 50, 60, 61, 70

Εξώδικη επίλυση διαφορών 82, 83

Εταιρεία 22, 39, 54, 62 in f.

Ευθύνη από διαπραγματεύσεις 68

Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συμβάσεων (European Contract Law) 61 in f.

Z

Ζημία 66, 67, 68, 69

Ζημιογόνο γεγονός 27, 28

H

Hacking 45

Ηλεκτρονική διεύθυνση 14, 24, 57

Ηλεκτρονική τραπεζική βλ. λήμμα e-banking

Ηλεκτρονικό εμπόριο (E-commerce) 11, 24, 34, 42, 56, 82

- offline 11

- online 11, 26

Θ

Θεωρία

- ενότητας 45
- μικτή 74
- της λήψεως 41
- του βαρύνοντος τόπου 74, 75
- του τόπου αποτελέσματος 73, 74
- του τόπου ενέργειας 73

Ι

Ιθαγένεια 38

Internet banking 12, 13, 15, 55, 58, 64

Internet-only banks 15, 55

IP (Internet Protocol) 12

Ιστοκαθρέπτες (mirror sites) 52

Ιστοσελίδα 29, 42

Κ

Κανόνας σύγκρουσης 48, 49, 61, 63, 66, 67

Κανονισμός 44/2001/ΕΚ (Βρυξέλλες Ι) 18

Κανονισμός 864/2007/ΕΚ (Ρώμη ΙΙ) 65

Καταναλωτής 30, 31, 32, 33, 34, 35, 52, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 83

- ενεργητικός 34, 59, 60, 65

- παθητικός 34, 59, 60, 65

Καταχρηστικότητα όρου 60

Κατοικία 21, 22, 26, 29, 30, 38, 39, 43

Κεντρική διοίκηση 22, 25, 55, 62

Κοινωνία της Πληροφορίας 11, 56, 69

ΚΠολΔ 37, 38

Λ/Λ

Lex electronica 48, 76, 78, 79

Lex mercatoria 48, 76, 77, 78, 79

Λογισμικό 16, 27

Μ

Μετασυμβατικός καθορισμός (εφαρμοστέου δικαίου) 52 in f.

Mobile banking 12, 34

N

«Νέα Οικονομία» 11, 81

Νομικό πρόσωπο 22, 39, 40, 54, 61 in f.

Νόμισμα 35

NSFNET 13

O

Οδηγία 2000/31/EK 24, 25, 32, 56, 68, 73, 75, 81, 82

Οδηγία 2002/65/EK 24, 32, 42, 60, 81, 83

Οικουμενικός χαρακτήρας 54, 66

Overspill 59

Π/Ρ

Παγκοσμιοποίηση 29

Παγκόσμιος Ιστός (World Wide Web) 13, 14, 46

Παρέκταση 35 in f., 36, 37

Παροχή υπηρεσιών 26, 62

PC banking 12

Phone banking 12, 34

Πληροφόρηση 24

Πράσινη Βίβλος 60

Πρόγραμμα πλοήγησης (browser) 14

Πρόταση Κανονισμού Ρώμη Ι 59, 81

Πρωτόκολλο επικοινωνίας 13

P

Ρήτρα εξαίρεσης (διαφυγής) 56, 67 in f.

Σ/S

Soft law 78

Σύμβαση 25 in f., 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 41, 42, 43, 44, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 68

- αμφοτεροβαρής 44

- κατάρτιση σύμβασης 40

Σύμβαση Βρυξελλών 18, 30, 32

Σύμβαση Λουγκάνο 18
Σύμβαση Ρώμης 49, 50, 51, 70
Συνθήκη Άμστερνταμ 18 in f.
Συνθήκη Μάαστριχτ 30
Swaps 55 in f.

T

TCP (Transmission Control Protocol) 13
TV banking 12

Y/U

UNCITRAL 48
UNIDROIT 48, 61 in f.
Υποκατάστημα 29, 40

Φ

Φορέας παροχής υπηρεσιών 23, 24, 56, 69

X

Χαρακτηριστική παροχή 54, 55, 62
Χρέος 43
- άρσιμο 43
- κομίσιο 43
Χρηματοοικονομικές (-πιστωτικές) υπηρεσίες 24, 42, 64, 69, 80, 81

Ψ

Ψηφιακή εποχή (digital age) 14

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

1. Ο Κανονισμός 44/2001/ΕΚ [άρθρα 1-5, 15-17, 22-23, 59-60]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Άρθρο 1

1. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου. Δεν καλύπτει ιδίως φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις.

2. Εξαιρούνται από την εφαρμογή του:

α) η προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, οι περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, οι κληρονομικές σχέσεις·

β) οι πτωχεύσεις, πτωχευτικοί συμβιβασμοί και άλλες ανάλογες διαδικασίες·

γ) η κοινωνική ασφάλιση·

δ) η διαίτησία.

3. Στον παρόντα κανονισμό ο όρος "κράτος μέλος" περιλαμβάνει όλα τα κράτη μέλη πλην της Δανίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ

Τμήμα 1

Γενικές διατάξεις

Άρθρο 2

1. Με την επιφύλαξη των διατάξεων του παρόντος κανονισμού, τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων αυτού του κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους.

2. Τα πρόσωπα που δεν έχουν την ιθαγένεια του κράτους μέλους στο οποίο κατοικούν, υπάγονται, στο κράτος αυτό, στους κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας που εφαρμόζονται στους ημεδαπούς.

Άρθρο 3

1. Τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος κράτους μέλους μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλου κράτους μέλους μόνο σύμφωνα με τους κανόνες που περιλαμβάνονται στα μέρη 2 έως 7 του παρόντος κεφαλαίου.

2. Δεν εφαρμόζονται σε βάρος τους ιδίως οι εθνικοί κανόνες δικαιοδοσίας που περιλαμβάνονται στο παράρτημα Ι.

Άρθρο 4

1. Αν ο εναγόμενος δεν έχει κατοικία στο έδαφος κράτους μέλους, η διεθνής δικαιοδοσία σε κάθε κράτος μέλος ρυθμίζεται από το δικαίωμα αυτού του κράτους μέλους, με την επιφύλαξη των άρθρων 22 και 23.

2. Κατά του εναγομένου αυτού, κάθε πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά του, μπορεί να επικαλεσθεί στο κράτος αυτό, όπως και οι ημεδαποί, τους εκεί ισχύοντες κανόνες διεθνούς δικαιοδοσίας, και ιδίως εκείνους που προβλέπονται στο παράρτημα Ι.

Τμήμα 2

Ειδικές δικαιοδοσίες

Άρθρο 5

Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να εναχθεί σε άλλο κράτος μέλος:

1. α) ως προς διαφορές εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή·

β) για τους σκοπούς της εφαρμογής της παρούσας διάταξης και εφόσον δεν συμφωνήθηκε διαφορετικά, ο τόπος εκπλήρωσης της επίδικης παροχής είναι:

- εφόσον πρόκειται για πώληση εμπορευμάτων ο τόπος του κράτους μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παράδοση των εμπορευμάτων,

- εφόσον πρόκειται για παροχή υπηρεσιών ο τόπος του κράτους μέλους όπου, δυνάμει της σύμβασης, έγινε ή έπρεπε να γίνει η παροχή των υπηρεσιών·

γ) το στοιχείο α) εφαρμόζεται, εφόσον δεν εφαρμόζεται το στοιχείο β)

2. ως προς υποχρεώσεις διατροφής, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου ο δικαιούχος της διατροφής έχει την κατοικία ή την συνήθη διαμονή του ή, εφόσον πρόκειται για αγωγή παρεπόμενη δίκης σχετικά με την προσωπική κατάσταση, ενώπιον του δικαστηρίου που κατά το δίκαιο του δικάζοντος δικαστή έχει διεθνή δικαιοδοσία στην περίπτωση της δίκης αυτής, εκτός αν η διεθνής αυτή δικαιοδοσία θεμελιώνεται μόνο στην ιθαγένεια ενός των διαδίκων

3. ως προς ενοχές εξ αδικοππραξίας ή οιονεί αδικοππραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός

4. σε περιπτώσεις αγωγής αποζημίωσης ή αγωγής αποκατάστασης της προτέρας κατάστασης που θεμελιώνεται σε αξιόποινη πράξη, ενώπιον του δικαστηρίου όπου ασκείται η ποινική δίωξη, κατά το μέτρο που σύμφωνα με το δίκαιό του το δικαστήριο αυτό μπορεί να επιληφθεί της πολιτικής αγωγής

5. ως προς διαφορές σχετικές με την εκμετάλλευση υποκαταστήματος, πρακτορείου ή κάθε άλλης εγκατάστασης, ενώπιον του δικαστηρίου της τοποθεσίας τους

6. υπό την ιδιότητά του ως ιδρυτή, trustee ή δικαιούχου ενός trust που έχει συσταθεί είτε δυνάμει νόμου, είτε γραπτά ή προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση, ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου το trust είχε την έδρα του

7. σε διαφορές σχετικές με πληρωμή της αμοιβής που απαιτείται για την αρωγή ή τη διάσωση φορτίου ή ναύλου, ενώπιον του δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου το εν λόγω φορτίο ή ο αντίστοιχος ναύλος :

α) έχει κατασχεθεί για να εξασφαλισθεί η πληρωμή αυτή, ή·

β) θα μπορούσε να είχε κατασχεθεί για το σκοπό αυτό, αλλά παρασχέθηκε εγγύηση ή άλλου είδους ασφάλεια,

το πρώτο εδάφιο εφαρμόζεται μόνον εφόσον προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι ο εναγόμενος έχει δικαίωμα επί του φορτίου ή του ναύλου, ή ότι είχε τέτοιο δικαίωμα κατά το χρόνο της εν λόγω αρωγής ή διάσωσης.

[...]

Τμήμα 4

Διεθνής δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών

Άρθρο 15

1. Σε συμβάσεις που ο σκοπός τους μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητα του προσώπου που τις καταρτίζει, του καταναλωτή, η διεθνής δικαιοδοσία καθορίζεται από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος, με την επιφύλαξη των άρθρων 4 και 5, σημείο 5:

α) όταν πρόκειται για πώληση ενσωμάτων κινητών με τμηματική καταβολή του τιμήματος ή·

β) όταν πρόκειται για δάνειο με σταδιακή εξόφληση ή για άλλη πιστωτική συναλλαγή συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση αγοράς ενσωμάτων κινητών ή·

γ) σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, όταν η σύμβαση καταρτίσθηκε με πρόσωπο, το οποίο ασκεί εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητες στο έδαφος του κράτους μέλους κατοικίας του καταναλωτή ή το οποίο κατευθύνει με οποιοδήποτε μέσον τέτοιου είδους δραστηριότητες σ' αυτό το κράτος μέλος ή σε διάφορα κράτη, συμπεριλαμβανομένου του εν λόγω κράτους μέλους και η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων.

2. Όταν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή δεν έχει κατοικία στο έδαφος κράτους μέλους, αλλά διαθέτει υποκατάστημα, πρακτορείο ή άλλη εγκατάσταση σε κράτος μέλος, θεωρείται, ως προς τις διαφορές τις σχετικές με την εκμετάλλευσή τους, ότι έχει την κατοικία του στο έδαφος του κράτους αυτού.

3. Το παρόν τμήμα δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις μεταφοράς πλην των συμβάσεων, στο συνολικό τίμημα των οποίων περιλαμβάνεται ο συνδυασμός δαπανών ταξιδιού και καταλύματος.

Άρθρο 16

1. Η αγωγή καταναλωτή κατά του αντισυμβαλλόμενου μπορεί να ασκηθεί είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο αντισυμβαλλόμενος είτε ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του καταναλωτή.

2. Η αγωγή του αντισυμβαλλόμενου κατά του καταναλωτή μπορεί να ασκηθεί μόνον ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους, στο έδαφος του οποίου έχει την κατοικία του ο καταναλωτής.

3. Το άρθρο αυτό δεν θίγει το δικαίωμα άσκησης ανταγωγής ενώπιον του δικαστηρίου στο οποίο είναι εκκρεμής η κύρια αγωγή που έχει εισαχθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τμήματος.

Άρθρο 17

Παρέκκλιση από τις διατάξεις του παρόντος τμήματος είναι δυνατή μόνο με συμφωνίες:

1. μεταγενέστερες από τη γένεση της διαφοράς ή

2. που επιτρέπουν στον καταναλωτή να προσφύγει και σε άλλα δικαστήρια εκτός από αυτά που προβλέπονται στο παρόν τμήμα ή

3. που, έχοντας συναφθεί ανάμεσα σε καταναλωτή και αντισυμβαλλόμενο με κατοικία ή συνήθη διαμονή, κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, στο ίδιο κράτος μέλος, απονέμουν διεθνή δικαιοδοσία στα δικαστήρια αυτού του κράτους μέλους, εκτός αν το δίκαιο αυτού του κράτους μέλους απαγορεύει τέτοιες συμφωνίες.

[...]

Τμήμα 6

Αποκλειστική διεθνής δικαιοδοσία

Άρθρο 22

Αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η κατοικία, έχουν:

1. σε υποθέσεις εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί ακινήτων και μισθώσεων ακινήτων, τα δικαστήρια του κράτους μέλους της τοποθεσίας του ακινήτου.

Πάντως, σε υποθέσεις μισθώσεων ακινήτων που συνάπτονται για προσωρινή ιδιωτική χρήση μέγιστης διάρκειας έξι συνεχών μηνών, έχουν επίσης διεθνή δικαιοδοσία και τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο οποίο έχει κατοικία ο εναγόμενος, εφόσον ο μισθωτής είναι φυσικό πρόσωπο και ο ιδιοκτήτης και ο μισθωτής έχουν κατοικία στο ίδιο κράτος μέλος

2. σε θέματα κύρους, ακυρότητας ή λύσης εταιρειών ή άλλων νομικών προσώπων ή ενώσεων φυσικών ή νομικών προσώπων ή κύρους αποφάσεων των οργάνων τους, τα δικαστήρια του κράτους στο οποίο η εταιρεία, το νομικό πρόσωπο ή η ένωση έχουν την έδρα τους. Προκειμένου να καθορισθεί η έδρα το δικαστήριο εφαρμόζει τους ιδιωτικού διεθνούς δικαίου κανόνες του

3. σε θέματα κύρους των καταχωρίσεων σε δημόσια βιβλία, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου τηρούνται τα βιβλία αυτά

4. σε θέματα καταχώρισης ή κύρους διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, σημάτων, σχεδίων και προτύπων και άλλων ανάλογων δικαιωμάτων τα οποία επιδέχονται κατάθεση ή καταχώριση, τα δικαστήρια του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου η κατάθεση ή η καταχώριση ζητήθηκε, πραγματοποιήθηκε, ή θεωρείται ότι πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με κοινοτικό νομοθέτημα ή με διεθνή σύμβαση.

Με την επιφύλαξη της δικαιοδοσίας του Ευρωπαϊκού Γραφείου Διπλωμάτων Ευρεσιτεχνίας, σύμφωνα με τη σύμβαση χορηγήσεως ευρωπαϊκών διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, που υπογράφηκε στο Μόναχο στις 5 Οκτωβρίου 1973, τα δικαστήρια κάθε κράτους μέλους έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η κατοικία, σε θέματα καταχώρισης ή κύρους του ευρωπαϊκού διπλώματος ευρεσιτεχνίας που χορηγείται για το κράτος αυτό

5. σε θέματα αναγκαστικής εκτέλεσης αποφάσεων, τα δικαστήρια του κράτους μέλους του τόπου εκτέλεσης.

Τμήμα 7

Παρέκταση διεθνούς δικαιοδοσίας

Άρθρο 23

1. Αν τα μέρη, από τα οποία ένα τουλάχιστον έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια κράτους μέλους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν διεθνή δικαιοδοσία. Αυτή η δικαιοδοσία είναι αποκλειστική εκτός αν τα μέρη συμφώνησαν άλλως. Μια τέτοια συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καταρτισθεί:

α) είτε γραπτά είτε προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση·

β) είτε υπό τύπο ανταποκρινόμενο στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις·

γ) είτε στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπο ανταποκρινόμενο στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλόμενους σε συμβάσεις, του είδους για το οποίο πρόκειται, στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα.

2. Κάθε διαβίβαση δια της ηλεκτρονικής οδού που επιτρέπει μεταγενέστερη πρόσβαση στο περιεχόμενο της συμφωνίας λογίζεται ότι έχει καταρτισθεί "γραφτά".

3. Όταν μια τέτοια συμφωνία καταρτίζεται από μέρη εκ των οποίων κανένα δεν έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους, τα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών δεν μπορούν να δικάσουν τη διαφορά εφόσον το ή τα υποδειχθέντα δικαστήρια δεν έχουν διαπιστώσει την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας τους.

4. Το δικαστήριο ή τα δικαστήρια ενός κράτους μέλους, στα οποία απονέμει διεθνή δικαιοδοσία η συστατική πράξη ενός trust, έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία ως προς αγωγές κατά του ιδρυτή, του trustee ή του δικαιούχου ενός trust, αν πρόκειται για σχέσεις μεταξύ των προσώπων αυτών ή για δικαιώματα ή υποχρεώσεις τους από το trust

5. Οι συμφωνίες διεθνούς δικαιοδοσίας καθώς και οι ανάλογες ρήτρες της συστατικής πράξεως του trust δεν παράγουν αποτελέσματα αν είναι αντίθετες προς τις διατάξεις των άρθρων 13, 17 και 21 ή

αν τα δικαστήρια, τη διεθνή δικαιοδοσία των οποίων αποκλείουν, έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία σύμφωνα με το άρθρο 22.

[...]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 59

1. Για να καθορίσει αν διάδικος έχει την κατοικία του στο έδαφος κράτους μέλους σε δικαστήριο του οποίου έχει ασκηθεί η αγωγή, ο δικαστής εφαρμόζει το εσωτερικό του δίκαιο.
2. Αν ο διάδικος δεν έχει κατοικία στο κράτος μέλος όπου έχει ασκηθεί η αγωγή, το δικαστήριο, προκειμένου να καθορίσει αν ο διάδικος έχει κατοικία σε άλλο κράτος μέλος, εφαρμόζει το δίκαιο του κράτους μέλους αυτού.

Άρθρο 60

1. Για την εφαρμογή του ανά χείρας κανονισμού, εταιρεία ή άλλο νομικό πρόσωπο έχει την κατοικία της στον τόπο στον οποίο έχει:

- α) την καταστατική της έδρα·
- β) την κεντρική της διοίκηση ή·
- γ) την κύρια εγκατάστασή της.

2. Για τους σκοπούς του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ιρλανδίας με τον όρο "καταστατική έδρα" νοείται ο τόπος του "registered office", ελλείψει δε αυτού νοείται το "place of incorporation" (ο τόπος ιδρύσεως), ελλείψει δε και αυτού ο τόπος δυνάμει της νομοθεσίας του οποίου πραγματοποιήθηκε η "formation" (σύσταση) του νομικού προσώπου.

3. Για να καθορίσει αν trust έχει την έδρα του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους σε δικαστήριο του οποίου έχει ασκηθεί η αγωγή, ο δικαστής εφαρμόζει τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

2. Οι διατάξεις του ελληνικού ΚΠολΔ [άρθρα 3, 22-23, 25, 33, 35]

Άρθρο 3

1. Στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων υπάγονται Έλληνες και αλλοδαποί, εφόσον υπάρχει αρμοδιότητα ελληνικού δικαστηρίου.
2. Εξαιρούνται από τη δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων οι αλλοδαποί που έχουν ετεροδικία, εκτός αν πρόκειται για τις διαφορές που υπάγονται στις διατάξεις του άρθρου 29.

Άρθρο 22

Κατά τόπον αρμόδιο είναι το δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου, έχει την κατοικία του ο εναγόμενος, εκτός αν ο νόμος ορίζει διαφορετικά.

Άρθρο 23

1. Αν ο εναγόμενος δεν έχει κατοικία ούτε στην Ελλάδα ούτε στο εξωτερικό, αρμόδιο δικαστήριο είναι εκείνο στην περιφέρεια του οποίου έχει τη διαμονή του. Αν ο τόπος όπου διαμένει δεν είναι γνωστός, αρμόδιο είναι το δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου είχε την τελευταία κατοικία του στην Ελλάδα και αν δεν είχε κατοικία, την τελευταία διαμονή του.
2. Αν ο εναγόμενος έχει ειδική κατοικία, είναι αρμόδιο και το δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται αυτή.

Άρθρο 25

1. Το δημόσιο υπάγεται στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου, στην περιφέρεια του οποίου είναι η έδρα της αρχής η οποία, σύμφωνα με το νόμο, το εκπροσωπεί στις δίκες που έχει κάθε φορά.
2. Τα μη φυσικά πρόσωπα που έχουν ικανότητα να είναι διάδικοι υπάγονται στην αρμοδιότητα του δικαστηρίου, στην περιφέρεια του οποίου έχουν την έδρα τους.

Άρθρο 33

Διαφορές που αφορούν την ύπαρξη ή το κύρος δικαιοπραξίας εν ζωή, και όλα τα δικαιώματα που πηγάζουν από αυτήν, μπορούν να εισαχθούν και στο δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου βρίσκεται ο τόπος όπου καταρτίστηκε η δικαιοπραξία ή όπου πρέπει να εκπληρωθεί η παροχή. Στο ίδιο δικαστήριο μπορούν να εισαχθούν και οι διαφορές για αρνητικό διαφέρον, καθώς και για αποζημίωση εξαιτίας πταίσματος κατά τις διαπραγματεύσεις.

Άρθρο 35

Διαφορές από αξιόποινη πράξη μπορούν να εισαχθούν και στο δικαστήριο, στην περιφέρεια του οποίου έχει τελεστεί η αξιόποινη πράξη, ακόμη και αν η απαίτηση στρέφεται εναντίον προσώπου που δεν έχει ποινική ευθύνη.

3. Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 [άρθρα 1-5, 7]

ΤΙΤΛΟΣ Ι

ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Άρθρο 1 Πεδίο εφαρμογής

1. Οι διατάξεις της παρούσας σύμβασης εφαρμόζονται στις συμβατικές ενοχές, σε περιπτώσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων.

2. Δεν εφαρμόζονται:

α) στην προσωπική κατάσταση και ικανότητα των φυσικών προσώπων, με την επιφύλαξη του άρθρου 11 7

β) στις συμβατικές ενοχές που αφορούν:

- τις κληρονομικές σχέσεις,

- τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων,

- τα δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις, σχέσεις συγγένειας εξ αίματος, γάμου ή αγχιστείας, περιλαμβανομένων και των υποχρεώσεων διατροφής προς τα εξώγαμα τέκνα 7

γ) στις ενοχές που προκύπτουν από συναλλαγματικές επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, κατά το μέτρο που οι ενοχές απορρέουν από το χαρακτήρα τους ως αξιογράφων 7

δ) στις συμφωνίες διαιτησίας και επιλογής δικαστηρίου 7

ε) σε ζητήματα που ανάγονται στο δίκαιο των εταιρειών, ενώσεων και νομικών προσώπων, όπως η ίδρυση, η ικανότητα, η εσωτερική λειτουργία και λύση καθώς και η προσωπική ευθύνη των εταίρων και των οργάνων για τα χρέη της εταιρείας, ένωσης ή νομικού προσώπου 7

στ) στο ζήτημα αν ο αντιπρόσωπος δεσμεύει έναντι των τρίτων το πρόσωπο για λογαριασμό του οποίου ισχυρίζεται ότι ενεργεί, ή στο ζήτημα αν ένα όργανο εταιρείας, ένωσης ή νομικού προσώπου δεσμεύει έναντι των τρίτων αυτή την εταιρεία, ένωση ή νομικό πρόσωπο 7

ζ) στην ίδρυση των trusts και στις σχέσεις μεταξύ ιδρυτών, trustees και δικαιούχων 7

η) στην απόδειξη και τα δικονομικά ζητήματα, με την επιφύλαξη του άρθρου 14.

3. Οι διατάξεις της παρούσας σύμβασης δεν εφαρμόζονται στις ασφαλιστικές συμβάσεις που καλύπτουν κινδύνους εντοπιζόμενους στα εδάφη των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Για να προσδιορίσει αν έναν κίνδυνος εντοπίζεται στα εδάφη αυτά, ο δικαστής εφαρμόζει το εσωτερικό του δίκαιο.

4. Η προηγούμενη παράγραφος δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις αντασφάλισης.

Άρθρο 2 Οικουμενικός χαρακτήρας

Το καθοριζόμενο από την παρούσα σύμβαση δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη κι αν πρόκειται για δίκαιο μη συμβαλλόμενου κράτους.

ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ

ΟΜΟΙΟΜΟΡΦΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

Άρθρο 3 Ελεύθερη επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου

1. Η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο που επέλεξαν τα συμβαλλόμενα μέρη. Η επιλογή αυτή πρέπει να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τις διατάξεις της σύμβασης ή τα δεδομένα της υπόθεσης. Με την επιλογή αυτή οι συμβαλλόμενοι μπορούν να ορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο σύνολο ή σε μέρος μόνο της σύμβασής τους.

2. Τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν οποτεδήποτε την υπαγωγή της σύμβασής τους σε δίκαιο άλλο από εκείνο που, σύμφωνα είτε με προηγούμενη επιλογή κατά το παρόν άρθρο είτε με άλλες διατάξεις της παρούσας σύμβασης, τη διέπτε προηγουμένως. Κάθε σχετική με τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου τροποποίηση μετά τη σύναψη της σύμβασης, δεν θίγει το κατά το άρθρο 9 τυπικό κύρος της ούτε τα δικαιώματα των τρίτων.

3. Η επιλογή από τα συμβαλλόμενα μέρη αλλοδαπού δικαίου, έστω και αν συνοδεύεται από επιλογή αλλοδαπού δικαστηρίου, δεν είναι δυνατόν, όταν κατά το χρόνο της επιλογής όλα τα άλλα δεδομένα της περίπτωσης εντοπίζονται σε μια μόνο χώρα, να θίξει την εφαρμογή εκείνων των διατάξεων από τις οποίες το δίκαιο της χώρας αυτής δεν επιτρέπει παρέκκλιση με σύμβαση και που αναφέρονται παρακάτω ως «διατάξεις αναγκαστικού δικαίου».

4. Η ύπαρξη και το κύρος της συμφωνίας των συμβαλλομένων ως προς την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου διέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 8, 9 και 11.

Άρθρο 4 Εφαρμοστέο δίκαιο ελλείψει επιλογής

1. Στο μέτρο που το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο δεν έχει επιλεγεί σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 3, η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο της χώρας με την οποία συνδέεται στενότερα. Αν όμως ένα μέρος της σύμβασης μπορεί να διαχωρισθεί από την υπόλοιπη σύμβαση και παρουσιάζει στενό-

τερο σύνδεσμο με άλλη χώρα, στο μέρος αυτής της σύμβασης θα μπορεί, κατ' εξαίρεση, να εφαρμοστεί το δίκαιο της άλλης αυτής χώρας.

2. Με την επιφύλαξη της παραγράφου 5, τεκμαίρεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με τη χώρα όπου ο συμβαλλόμενος που οφείλει να εκπληρώσει τη χαρακτηριστική παροχή έχει, κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης, τη συνήθη διαμονή του ή, αν πρόκειται για εταιρεία, ένωση ή νομικό πρόσωπο, την κεντρική του διοίκηση. Αν όμως η σύμβαση συνάπτεται κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας του συμβαλλομένου αυτού, η χώρα αυτή είναι η χώρα όπου βρίσκεται η κύρια εγκατάστασή του ή, αν σύμφωνα με τη σύμβαση η παροχή πρέπει να εκπληρωθεί όχι από την κύρια αλλά από άλλη εγκατάσταση, η χώρα όπου βρίσκεται η άλλη αυτή εγκατάσταση.

3. Παρά τις διατάξεις της παραγράφου 2, στο μέτρο που η σύμβαση έχει ως αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου, τεκμαίρεται ότι συνδέεται στενότερα με τη χώρα όπου βρίσκεται το ακίνητο.

4. Η σύμβαση μεταφοράς εμπορευμάτων δεν υπάγεται στο τεκμήριο της παραγράφου 2. Η σύμβαση αυτή, αν η χώρα όπου ο μεταφορέας έχει την κύρια εγκατάστασή του κατά το χρόνο σύναψης της σύμβασης είναι η χώρα όπου βρίσκεται ο τόπος φόρτωσης ή εκφόρτωσης ή η κύρια εγκατάσταση του αποστολέα, τεκμαίρεται ότι συνδέεται στενότερα με τη χώρα αυτή. Ως συμβάσεις μεταφοράς εμπορευμάτων θεωρούνται επίσης, για την εφαρμογή της παρούσας παραγράφου, οι ναυλώσεις για ένα μόνο ταξίδι και άλλες συμβάσεις με κύριο αντικείμενο τη μεταφορά εμπορευμάτων.

5. Η παράγραφος 2 δεν εφαρμόζεται όταν η χαρακτηριστική παροχή δεν μπορεί να προσδιορισθεί. Τα τεκμήρια των παραγράφων 2, 3 και 4 δεν ισχύουν όταν από το σύνολο των περιστάσεων συνάγεται ότι η σύμβαση συνδέεται στενότερα με άλλη χώρα.

Άρθρο 5 Συμβάσεις καταναλωτών

1. Το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο την προμήθεια ενσωμάτων κινητών ή την παροχή υπηρεσιών σ' ένα πρόσωπο, τον καταναλωτή, για σκοπό που μπορεί να θεωρηθεί ξένος προς την επαγγελματική δραστηριότητά του, καθώς και στις συμβάσεις που αφορούν τη χρηματοδότηση μιας τέτοιας συναλλαγής.

2. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 3, η επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου από τους συμβαλλόμενους δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει τον καταναλωτή από την προστασία που του εξασφαλίζουν οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις της χώρας όπου έχει τη συνήθη διαμονή του

- αν, πριν από τη σύναψη της σύμβασης, έγινε στη χώρα αυτή ειδική προσφορά ή διαφήμιση και αν ο καταναλωτής ολοκλήρωσε εκεί τις απαραίτητες για τη σύναψη της σύμβασης πράξεις,

- αν ο αντισυμβαλλόμενος του καταναλωτή ή ο αντιπρόσωπός του έλαβε την παραγγελία του καταναλωτή στη χώρα αυτή, ή

- αν η σύμβαση είναι πώληση εμπορευμάτων και ο καταναλωτής μετέβη από τη χώρα αυτή σε μια ξένη χώρα και έδωσε εκεί την παραγγελία, με την προϋπόθεση ότι το ταξίδι οργανώθηκε από τον πωλητή με σκοπό να παρακινήσει τον καταναλωτή να προβεί σε αγορά.

3. Παρά τις διατάξεις του άρθρου 4 και εφόσον δεν έχει γίνει επιλογή σύμφωνα με το άρθρο 3, συμβάσεις που πραγματοποιούνται υπό τις περιγραφόμενες στην παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου συνθήκες διέπονται από το δίκαιο της χώρας όπου ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του.

4. Το παρόν άρθρο δεν εφαρμόζεται:

α) στη σύμβαση μεταφοράς 7

β) στη σύμβαση παροχής υπηρεσιών, όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του.

5. Παρά τις διατάξεις της παραγράφου 4, το παρόν άρθρο εφαρμόζεται στις συμβάσεις που παρέχουν συνδυασμό μεταφοράς και στέγης αντί συνολικού τιμήματος.

[...]

Άρθρο 7 Κανόνες αναγκαστικού δικαίου

1. Κατά την εφαρμογή του δικαίου μιας συγκεκριμένης χώρας σύμφωνα με την παρούσα σύμβαση, είναι δυνατό να δοθεί ισχύς στις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις άλλης χώρας με την οποία η περίπτωση παρουσιάζει στενό σύνδεσμο, αν και στο μέτρο που, σύμφωνα με το δίκαιο της τελευταίας αυτής χώρας, οι διατάξεις αυτές είναι εφαρμοστέες οποιοδήποτε δίκαιο κι αν διέπει τη σύμβαση. Για να αποφασισθεί αν θα δοθεί ισχύς σ' αυτές τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, θα ληφθεί υπόψη η φύση και ο σκοπός τους καθώς και οι συνέπειες της εφαρμογής ή μη εφαρμογής τους.

2. Οι διατάξεις της παρούσας σύμβασης δεν μπορούν να θίξουν την εφαρμογή των κανόνων δικαίου της χώρας του δικάζοντος δικαστή, που ρυθμίζουν αναγκαστικά την περίπτωση ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο στη σύμβαση δίκαιο.

4. Η Πρόταση Κανονισμού Ρώμη Ι [άρθρα 1-5, 18]

Κεφάλαιο 1 – Πεδίο εφαρμογής

Άρθρο 1 – Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής

1. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις συμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου στις περιπτώσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση νόμων.

Δεν εφαρμόζεται κυρίως σε φορολογικά, τελωνειακά και διοικητικά ζητήματα.

2. Αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού :

(α) η προσωπική κατάσταση και η ικανότητα των φυσικών προσώπων, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 12·

(β) οι ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις ή από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν παρεμφερή αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων διατροφής·

(γ) οι ενοχές που απορρέουν από περιουσιακές σχέσεις των συζύγων ή από καθεστώτα ιδιοκτησίας σε άλλους τύπους σχέσεων οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν παρεμφερή αποτελέσματα με αυτά του γάμου, καθώς επίσης από κληρονομικές σχέσεις·

(δ) οι ενοχές που προκύπτουν από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, στο μέτρο που οι ενοχές απορρέουν από το χαρακτήρα τους ως αξιογράφων·

(ε) οι συμφωνίες διαιτησίας και επιλογής δικαστηρίου·

(στ) τα ζητήματα που ανάγονται στο δίκαιο των εταιριών, ενώσεων και νομικών προσώπων, όπως η ίδρυση, η ικανότητα, η εσωτερική λειτουργία και λύση και η προσωπική ευθύνη των εταίρων και των οργάνων για τα χρέη της εταιρίας, της ένωσης ή του νομικού προσώπου καθώς και το ζήτημα του κατά πόσον ένα όργανο εταιρίας, ένωσης ή νομικού προσώπου δεσμεύει έναντι των τρίτων αυτήν την εταιρία, ένωση ή νομικό πρόσωπο·

(ζ) η ίδρυση των trusts και οι σχέσεις μεταξύ ιδρυτών, trustees και δικαιούχων·

(η) η απόδειξη και τα δικονομικά ζητήματα, υπό την επιφύλαξη του άρθρου 17·

(θ) οι υποχρεώσεις από προσυμβατική σχέση.

3. Στον παρόντα κανονισμό, με τον όρο «κράτος μέλος» νοούνται όλα τα κράτη μέλη με εξαίρεση τη Δανία [την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο].

Άρθρο 2 – Εφαρμογή του δικαίου τρίτης χώρας

Το καθοριζόμενο από τον παρόντα κανονισμό δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη και αν δεν πρόκειται για δίκαιο κράτους μέλους.

Κεφάλαιο II – Ομοιόμορφοι κανόνες

Άρθρο 3 – Ελεύθερη επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου

1. Υπό την επιφύλαξη των άρθρων 5, 6 και 7, η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο που επέλεξαν τα συμβαλλόμενα μέρη.

Η επιλογή μπορεί να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τις διατάξεις της σύμβασης, τη συμπεριφορά των συμβαλλομένων μερών ή τα δεδομένα της υπόθεσης. Εάν τα μέρη συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια κράτους μέλους θα εκδικάζουν τις διαφορές που προκύπτουν ή θα προκύψουν από τη σύμβαση, τεκμαίρεται ότι τα μέρη έχουν εξίσου συμφωνήσει να επιλέξουν το δίκαιο αυτού του κράτους μέλους.

Με την επιλογή αυτή, τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να ορίσουν το εφαρμοστέο δίκαιο στο σύνολο ή σε μέρος μόνο της σύμβασής τους.

2. Τα μέρη μπορούν επίσης να επιλέξουν ως εφαρμοστέο δίκαιο αρχές και κανόνες ουσιαστικού δικαίου των συμβάσεων, που αναγνωρίζονται σε διεθνές ή κοινοτικό επίπεδο.

Εντούτοις, τα θέματα που αφορούν τα ζητήματα που διέπονται από τις εν λόγω αρχές ή κανόνες και τα οποία δεν επιλύονται ρητά από αυτές τις αρχές ή τους κανόνες θα ρυθμίζονται σύμφωνα με τις γενικές αρχές από τις οποίες εμπνέονται, ή, ελλείψει τέτοιων αρχών, σύμφωνα με το εφαρμοστέο ελλείψει επιλογής δίκαιο δυνάμει του παρόντος κανονισμού.

3. Τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν οποτεδήποτε την υπαγωγή της σύμβασής τους σε δίκαιο άλλο από εκείνο που την διέπτε προηγουμένως είτε δυνάμει προηγούμενης επιλογής κατά το παρόν άρθρο είτε δυνάμει άλλων διατάξεων του παρόντος κανονισμού. Κάθε σχετική με τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου τροποποίηση μετά τη σύναψη της σύμβασης δεν θίγει το τυπικό κύρος της σύμβασης κατά την έννοια του άρθρου 10 ούτε τα δικαιώματα τρίτων.

4. Η επιλογή από τα μέρη δικαίου σύμφωνα με τις παραγράφους 1 ή 2, συνοδευόμενη ή μη από επιλογή αλλοδαπού δικαστηρίου, δεν είναι δυνατόν, όταν κατά το χρόνο της επιλογής όλα τα δεδομένα της περίπτωσης εντοπίζονται σε μία μόνο χώρα, να θίξει την εφαρμογή εκείνων των διατάξεων από τις οποίες το δίκαιο αυτής της χώρας δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με σύμβαση και που αναφέρονται στο εξής ως «διατάξεις αναγκαστικού δικαίου».

5. Η επιλογή δικαίου τρίτης χώρας από τα μέρη δεν θίγει την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων αναγκαστικού δικαίου εφόσον αυτές είναι εφαρμοστέες στη συγκεκριμένη περίπτωση.

6. Η ύπαρξη και το κύρος της συμφωνίας των συμβαλλομένων ως προς την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου διέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 9, 10 και 12.

Άρθρο 4 – Εφαρμοστέο δίκαιο ελλείψει επιλογής

1. Ελλείψει επιλογής σύμφωνα με το άρθρο 3, το εφαρμοστέο στις ακόλουθες συμβάσεις δίκαιο καθορίζεται ως εξής:

(α) η σύμβαση πώλησης διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο πωλητής έχει τη συνήθη διαμονή του·

(β) η σύμβαση παροχής υπηρεσιών διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο πάροχος υπηρεσίας έχει τη συνήθη διαμονή του·

(γ) η σύμβαση μεταφοράς διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο μεταφορέας έχει τη συνήθη διαμονή του·

(δ) η σύμβαση που έχει ως αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ευρίσκεται το ακίνητο·

(ε) κατά παρέκκλιση του σημείου δ), η μίσθωση ακινήτου που συνάπτεται για προσωρινή ιδιωτική χρήση μέγιστης διάρκειας έξη συνεχών μηνών διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο ιδιοκτήτης έχει τη συνήθη διαμονή του, υπό την προϋπόθεση ότι ο μισθωτής είναι φυσικό πρόσωπο και έχει τη συνήθη διαμονή του στην ίδια χώρα·

(στ) η σύμβαση που αφορά την πνευματική ή βιομηχανική ιδιοκτησία διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία αυτός που μεταβιβάζει ή εκχωρεί τα δικαιώματα έχει τη συνήθη διαμονή του·

(ζ) η σύμβαση δικαιόχρησης διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο δικαιοδόχος έχει τη συνήθη διαμονή του·

(η) η σύμβαση διανομής διέπεται από το δίκαιο της χώρας στην οποία ο διανομέας έχει τη συνήθη διαμονή του.

2. Οι συμβάσεις που δεν αναφέρονται στην παράγραφο 1 διέπονται από το δίκαιο της χώρας στην οποία το συμβαλλόμενο μέρος το οποίο οφείλει να προβεί στην χαρακτηριστική παροχή έχει, κατά τη στιγμή της σύναψης της σύμβασης, τη συνήθη διαμονή του. Εφόσον η χαρακτηριστική παροχή δεν μπορεί να καθορισθεί, η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο της χώρας με την οποία παρουσιάζει το στενότερο σύνδεσμο.

Άρθρο 5 – Συμβάσεις καταναλωτών

1. Οι συμβάσεις καταναλωτών κατά την έννοια και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στην επόμενη παράγραφο διέπονται από το δίκαιο του κράτους μέλους στο οποίο ο καταναλωτής έχει τη συνήθη διαμονή του.

2. Η παράγραφος 1 εφαρμόζεται στις συμβάσεις που συνάπτονται από φυσικό πρόσωπο, τον καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη διαμονή του σε κάποιο κράτος μέλος, για χρήση που μπορεί να θεωρηθεί ξένη προς την επαγγελματική δραστηριότητά του, με κάποιο άλλο πρόσωπο, τον επαγγελματία, ο οποίος ενεργεί στο πλαίσιο της άσκησης της επαγγελματικής του δραστηριότητας.

Εφαρμόζεται υπό την προϋπόθεση ότι η σύμβαση έχει συναφθεί με επαγγελματία ο οποίος ασκεί τις εμπορικές ή επαγγελματικές δραστηριότητές του στο κράτος μέλος της συνήθους διαμονής του καταναλωτή ή ο οποίος, με οποιοδήποτε μέσο, κατευθύνει αυτές τις δραστηριότητές του σε αυτό το κράτος μέλος ή σε διάφορες χώρες μεταξύ των οποίων και το συγκεκριμένο κράτος μέλος, και ότι η σύμβαση εμπίπτει στο πεδίο των εν λόγω δραστηριοτήτων εκτός εάν ο επαγγελματίας αγνοεί τον τόπο της συνήθους διαμονής του καταναλωτή και αυτή η άγνοια δεν οφείλεται σε εκ μέρους του αμέλεια.

3. Η πρώτη παράγραφος δεν εφαρμόζεται στις ακόλουθες συμβάσεις:

(α) στις συμβάσεις παροχής υπηρεσιών, όταν οι οφειλόμενες στον καταναλωτή υπηρεσίες πρέπει να παρασχεθούν αποκλειστικά σε χώρα άλλη από εκείνη της συνήθους διαμονής του·

(β) στις συμβάσεις μεταφοράς πλην των συμβάσεων που αφορούν οργανωμένο ταξίδι κατά την έννοια της οδηγίας 90/314/ΕΟΚ της 13ης Ιουνίου 1990·

(γ) στις συμβάσεις που έχουν ως αντικείμενο εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτου ή δικαίωμα χρήσης ακινήτου πλην των συμβάσεων που έχουν ως αντικείμενο δικαίωμα χρήσης ακινήτου υπό καθεστώς χρονομεριστικής μίσθωσης κατά την έννοια της οδηγίας 94/47/ΕΚ της 26ης Οκτωβρίου 1994.

[...]

Άρθρο 18 – Εξομοίωση προς τη συνήθη διαμονή

1. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, ως συνήθης διαμονή εταιρίας, ένωσης ή νομικού προσώπου νοείται η κεντρική διοίκησή του.

Εάν η σύμβαση συνάπτεται στο πλαίσιο της εκμετάλλευσης υποκαταστήματος, αντιπροσωπείας ή οποιασδήποτε άλλης εγκατάστασης, ή εάν, σύμφωνα με τη σύμβαση, η παροχή πρέπει να εκτελεστεί από μία τέτοια εγκατάσταση, ως συνήθης διαμονή νοείται ο τόπος αυτής της εγκατάστασης.

2. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, όταν η σύμβαση συνάπτεται κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας φυσικού προσώπου, ως συνήθης διαμονή νοείται ο τόπος της επαγγελματικής του εγκατάστασης.

5. Ο Κανονισμός 864/2007/ΕΚ [άρθρα 1-4, 14, 23, 27]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Άρθρο 1

Ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής

1. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στις εξωσυμβατικές ενοχές αστικού και εμπορικού δικαίου, σε περίπτωση που περιλαμβάνουν σύγκρουση δικαίων. Δεν εφαρμόζεται, ιδίως, σε φορολογικές, τελωνειακές ή διοικητικές υποθέσεις ούτε στην ευθύνη του κράτους για πράξεις ή παραλείψεις κατά την άσκηση κρατικής εξουσίας ("acta iure imperii").

2. Εξαιρούνται του πεδίου εφαρμογής του παρόντος κανονισμού:

α) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από οικογενειακές σχέσεις και από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν ανάλογα αποτελέσματα, συμπεριλαμβανομένων των υποχρεώσεων διατροφής·

β) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από περιουσιακές σχέσεις των συζύγων, από το περιουσιακό καθεστώς που πηγάζει από σχέσεις οι οποίες, σύμφωνα με το εφαρμοστέο σε αυτές δίκαιο, παράγουν αποτελέσματα ανάλογα με τα αποτελέσματα του γάμου, καθώς και από διαθήκες και κληρονομική διαδοχή·

γ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από συναλλαγματικές, επιταγές, γραμμάτια σε διαταγή και άλλα αξιόγραφα, κατά το μέτρο που οι ενοχές πηγάζουν από τον χαρακτήρα τους ως αξιογράφων·

δ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από το δίκαιο των εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων όσον αφορά θέματα όπως η ίδρυση, με εγγραφή στο μητρώο ή κατ' άλλον τρόπο, η ικανότητα δικαίου, η εσωτερική λειτουργία ή η εκκαθάριση εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων, καθώς και από την προσωπική ευθύνη των εταίρων και των οργάνων για τις υποχρεώσεις της εταιρείας ή άλλων ενώσεων και νομικών προσώπων και από την προσωπική ευθύνη των ελεγκτών μιας εταιρείας ή των οργάνων της κατά τον νόμιμο έλεγχο των λογιστικών εγγράφων·

ε) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από τις σχέσεις μεταξύ των ιδρυτών, των εμπιστευματοδόχων (trustees) και των δικαιούχων εμπιστεύματος (trust) που συστήθηκε δια της ιδιωτικής βουλήσεως·

στ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από ζημία από πυρηνική ενέργεια·

ζ) οι εξωσυμβατικές ενοχές που απορρέουν από προσβολή του ιδιωτικού βίου και δικαιωμάτων συναφών με την προσωπικότητα, συμπεριλαμβανομένης της δυσφήμισης.

3. Ο παρών κανονισμός δεν εφαρμόζεται σε ζητήματα σχετικά με την απόδειξη και τη διεξαγωγή δίκης, με την επιφύλαξη των άρθρων 21 και 22.

4. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, με τον όρο "κράτος μέλος" νοούνται όλα τα κράτη μέλη με εξαίρεση τη Δανία.

Άρθρο 2

Εξωσυμβατικές ενοχές

1. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, η έννοια της ζημίας περιλαμβάνει όλες τις συνέπειες των αδικημάτων, του αδικαιολογήτου πλουτισμού, της διοίκησης αλλοτρίων ή της ευθύνης κατά τις διαπραγματεύσεις (culpa in contrahendo).

2. Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται επίσης σε εξωσυμβατικές ενοχές που ενδέχεται να προκύψουν.

3. Τυχόν αναφορά στο πλαίσιο του παρόντος κανονισμού σε:

α) ζημιογόνο γεγονός, περιλαμβάνει τα ζημιογόνα γεγονότα τα οποία ενδέχεται να επέλθουν· και

β) ζημία, περιλαμβάνει τις ζημίες οι οποίες ενδέχεται να επέλθουν.

Άρθρο 3

Οικουμενικός χαρακτήρας

Το καθοριζόμενο από τον παρόντα κανονισμό δίκαιο εφαρμόζεται ακόμη και αν δεν είναι το δίκαιο κράτους μέλους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ II

ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΕΣ

Άρθρο 4

Γενικός κανόνας

1. Το εφαρμοστέο δίκαιο επί εξωσυμβατικής ενοχής η οποία απορρέει από αδικοπραξία είναι το δίκαιο της χώρας στην οποία επέρχεται η ζημία, ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός καθώς και της χώρας ή των χωρών στις οποίες το εν λόγω γεγονός παράγει έμμεσα αποτελέσματα, εκτός αν ορίζεται άλλως στον παρόντα κανονισμό.

2. Ωστόσο, αν ο φερόμενος ως υπαίτιος και ο ζημιωθείς έχουν, κατά τον χρόνο επέλευσης της ζημίας, τη συνήθη διαμονή τους στην ίδια χώρα, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής.

3. Εάν, από το σύνολο των περιστάσεων, συνάγεται ότι η αδικοπραξία εμφανίζει προδήλως στενότερο δεσμό με χώρα άλλη από εκείνη που ορίζεται στις παραγράφους 1 ή 2, εφαρμόζεται το δίκαιο της χώρας αυτής. Ο προδήλως στενότερος δεσμός με άλλη χώρα μπορεί να βασίζεται ιδίως σε προϋπάρχουσα σχέση μεταξύ των μερών, όπως σύμβαση, η οποία συνδέεται στενά με την εν λόγω αδικοπραξία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

Άρθρο 14

Ελευθερία επιλογής δικαίου

1. Τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν την υπαγωγή της εξωσυμβατικής ενοχής στο δίκαιο που αυτά επιλέγουν:

α) με συμφωνία μεταγενέστερη της επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος·

ή

β) εφόσον όλα τα μέρη ασκούν εμπορική δραστηριότητα, επίσης με συμφωνία η οποία αποτέλεσε αντικείμενο ελεύθερης διαπραγμάτευσης πριν από την επέλευση του ζημιογόνου γεγονότος.

Η επιλογή αυτή πρέπει να είναι ρητή ή να συνάγεται με βεβαιότητα από τα δεδομένα της υπόθεσης και δεν θίγει δικαιώματα τρίτων.

2. Εφόσον, κατά τον χρόνο επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος, όλα τα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα εντοπίζονται σε χώρα άλλη από εκείνη της οποίας το δίκαιο επελέγη, η επιλογή των μερών δεν θίγει την εφαρμογή των διατάξεων του δικαίου της άλλης αυτής χώρας, από τις οποίες δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία.

3. Εφόσον, κατά τον χρόνο επέλευσης του ζημιογόνου γεγονότος, όλα τα σχετικά με την περίπτωση δεδομένα εντοπίζονται σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη, η επιλογή από τα μέρη εφαρμοστέου δικαίου άλλου από εκείνο κράτους μέλους δεν θίγει την εφαρμογή των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου, από τις οποίες δεν επιτρέπεται παρέκκλιση με συμφωνία, ενδεχομένως όπως αυτές εφαρμόζονται στο κράτος μέλος του δικάζοντος δικαστή.

Άρθρο 23

Συνήθης διαμονή

1. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, ως συνήθης διαμονή εταιρειών και άλλων ενώσεων ή νομικών προσώπων νοείται ο τόπος στον οποίο βρίσκεται η κεντρική τους διοίκηση.

Όταν το ζημιογόνο γεγονός ή η ίδια η ζημία επέρχεται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων υποκαταστήματος, αντιπροσωπείας ή οποιασδήποτε άλλης εγκατάστασης, ως συνήθης διαμονή νοείται ο τόπος στον οποίο βρίσκεται το υποκατάστημα, η αντιπροσωπεία ή η οποιαδήποτε άλλη εγκατάσταση.

2. Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού, ως συνήθης διαμονή φυσικού προσώπου το οποίο ενεργεί στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας νοείται ο τόπος στον οποίο το πρόσωπο αυτό έχει την κύρια εγκατάστασή του.

Άρθρο 27

Σχέση με άλλες διατάξεις κοινοτικού δικαίου

Ο παρών κανονισμός δεν θίγει την εφαρμογή διατάξεων του κοινοτικού δικαίου οι οποίες, σε ειδικά θέματα, θεσπίζουν κανόνες περί σύγκρουσης δικαίων στον τομέα των εξωσυμβατικών ενοχών.

6. Οι διατάξεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του ΑΚ [άρθρα 25-26]

Άρθρο 25 – Ενοχές από σύμβαση

Οι ενοχές από σύμβαση ρυθμίζονται από το δίκαιο στο οποίο έχουν υποβληθεί τα μέρη. Αν δεν υπάρχει τέτοιο, εφαρμόζεται το δίκαιο που αρμόζει στη σύμβαση από το σύνολο των ειδικών συνθηκών.

Άρθρο 26 – Ενοχές από αδίκημα

Οι ενοχές από αδίκημα διέπονται από το δίκαιο της πολιτείας όπου διαπράχθηκε το αδίκημα.

7. Η Οδηγία 2000/31/EK για το ηλεκτρονικό εμπόριο [άρθρα 1-3, 5-6, 17]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Άρθρο 1

Στόχος και πεδίο εφαρμογής

1. Η παρούσα οδηγία έχει ως στόχο την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, εξασφαλίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας μεταξύ των κρατών μελών.
2. Η παρούσα οδηγία εξασφαλίζει την προσέγγιση, εφόσον χρειάζεται για την πραγματοποίηση του στόχου που αναφέρεται στην παράγραφο 1, ορισμένων εθνικών διατάξεων για τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες αφορούν την εσωτερική αγορά, την εγκατάσταση των φορέων παροχής υπηρεσιών, τις εμπορικές επικοινωνίες, τη σύναψη συμβάσεων με ηλεκτρονικά μέσα, την ευθύνη των μεσαζόντων, τους κώδικες δεοντολογίας, τον εξώδικο διακανονισμό των διαφορών, τα μέσα έννομης προστασίας και τη συνεργασία μεταξύ κρατών μελών.
3. Η παρούσα οδηγία συμπληρώνει το ισχύον κοινοτικό δίκαιο περί υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας και δεν θίγει το επίπεδο προστασίας, ιδίως της δημόσιας υγείας και των συμφερόντων του καταναλωτή, όπως θεσπίζεται σε κοινοτικές πράξεις και στις εθνικές νομοθετικές πράξεις που εκδόθηκαν για την εφαρμογή τους, στο μέτρο που δεν περιορίζεται έτσι η ελευθερία παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας.
4. Η παρούσα οδηγία δεν θεσπίζει πρόσθετους κανόνες στον τομέα του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ούτε αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων.
5. Η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται:
 - α) στο φορολογικό τομέα·
 - β) σε θέματα σχετικά με τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που καλύπτονται ήδη από τις οδηγίες 95/46/EK και 97/66/EK·
 - γ) σε θέματα αφορώντα συμφωνίες ή πρακτικές διεπόμενες από τη νομοθεσία περί καρτέλ·
 - δ) στις ακόλουθες δραστηριότητες των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας:
 - τις δραστηριότητες συμβολαιογράφων ή αντίστοιχων επαγγελματιών στο βαθμό που συνεπάγονται άμεση και ειδική σύνδεση με την άσκηση δημόσιας εξουσίας,
 - την εκπροσώπηση πελάτη και την υπεράσπιση των συμφερόντων του ενώπιον των δικαστηρίων,
 - τη συμμετοχή σε τυχερά παιχνίδια στα οποία ο παίκτης στοιχηματίζει νομισματική αξία, συμπεριλαμβανομένων των λαχείων και των στοιχημάτων.
6. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει μέτρα που λαμβάνονται σε κοινοτικό ή εθνικό επίπεδο, τηρουμένου του κοινοτικού δικαίου, με σκοπό την προώθηση της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας και την προστασία του πλουραλισμού.

Άρθρο 2

Ορισμοί

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

- α) "υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας": υπηρεσίες κατά την έννοια της παραγράφου 2 του άρθρου 1 της οδηγίας 98/34/EK, όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 98/48/EK·
- β) "φορέας παροχής υπηρεσιών": κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που παρέχει μια υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας·
- γ) "εγκατεστημένος φορέας παροχής υπηρεσιών": φορέας ο οποίος ασκεί ουσιαστικώς μια οικονομική δραστηριότητα μέσω μιας μόνιμης εγκατάστασης για αόριστη χρονική διάρκεια. Η παρουσία και η χρήση των τεχνικών μέσων και των τεχνολογιών που απαιτούνται για την παροχή της υπηρεσίας δεν συνιστούν εγκατάσταση του φορέα·
- δ) "αποδέκτης της υπηρεσίας": κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο χρησιμοποιεί, επαγγελματικώς ή άλλως, μια υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως για να αναζητήσει πληροφορίες ή για να προσφέρει πρόσβαση σε αυτές·
- ε) "καταναλωτής": κάθε φυσικό πρόσωπο που επιδιώκει στόχους μη εντασσόμενους στο πλαίσιο της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας·
- στ) "εμπορικές επικοινωνίες": όλες οι μορφές επικοινωνίας που αποσκοπούν να προωθήσουν, άμεσα ή έμμεσα, αγαθά, υπηρεσίες ή την εικόνα μιας επιχείρησης, ενός οργανισμού ή ενός προσώπου που ασκεί εμπορική, βιομηχανική ή βιοτεχνική δραστηριότητα ή νομοθετικώς κατοχυρωμένο επάγγελμα. Δεν συνιστούν καθ' εαυτό εμπορική επικοινωνία:
 - τα στοιχεία που επιτρέπουν την άμεση πρόσβαση στη δραστηριότητα της εν λόγω επιχείρησης, του οργανισμού ή του προσώπου, ιδίως το όνομα του τομέα ή η διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου,

- οι επικοινωνίες που αφορούν αγαθά, υπηρεσίες ή την εικόνα της εν λόγω επιχείρησης, του οργανισμού ή του προσώπου οι οποίες πραγματοποιούνται κατά τρόπο ανεξάρτητο από τη θέλησή τους, ιδίως χωρίς οικονομικό αντάλλαγμα·

ζ) "νομοθετικώς κατοχυρωμένο επάγγελμα": κάθε επάγγελμα κατά την έννοια είτε του άρθρου 1 στοιχείο δ) της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, για ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών(26) ή του άρθρου 1 στοιχείο στ) της οδηγίας 92/51/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 1992, σχετικά με δεύτερο γενικό σύστημα αναγνώρισης της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης προς συμπλήρωση της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ(27)·

η) "συντονισμένος τομέας": οι προϋποθέσεις που ισχύουν στα νομικά συστήματα των κρατών μελών προκειμένου για φορείς παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας ή υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας, ανεξαρτήτως εάν πρόκειται για γενικές διατάξεις ή για διατάξεις σχεδιασμένες ειδικά για τον τομέα αυτό·

ι) ο συντονισμένος τομέας αφορά απαιτήσεις προς τις οποίες πρέπει να συμμορφώνεται ο φορέας παροχής υπηρεσιών σχετικά με:

- την ανάληψη δραστηριότητας παροχής υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως προϋποθέσεις σχετικά με τα προσόντα, την έγκριση ή την κοινοποίηση,

- την άσκηση δραστηριότητας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, όπως απαιτήσεις σχετικά με τη συμπεριφορά του φορέα παροχής υπηρεσιών, σχετικά με την ποιότητα ή το περιεχόμενο της υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων για τη διαφήμιση και τη σύναψη συμβάσεων, ή απαιτήσεις σχετικά με την ευθύνη του φορέα παροχής υπηρεσιών·

ii) ο συντονισμένος τομέας δεν καλύπτει απαιτήσεις όπως:

- προϋποθέσεις σχετικά με τα ίδια τα αγαθά,

- προϋποθέσεις σχετικά με την παράδοση αγαθών,

- προϋποθέσεις σχετικά με υπηρεσίες που δεν παρέχονται με ηλεκτρονικά μέσα.

Άρθρο 3

Εσωτερική αγορά

1. Κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας που παρέχει ένας φορέας εγκατεστημένος στο έδαφός του να τηρούν τις ισχύουσες εθνικές διατάξεις του οι οποίες εμπίπτουν στο συντονισμένο τομέα.

2. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, για λόγους που αφορούν το συντονισμένο τομέα, να περιορίσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας οι οποίες προέρχονται από άλλο κράτος μέλος.

3. Οι παράγραφοι 1 και 2 δεν εφαρμόζονται στους τομείς που αναφέρονται στο παράρτημα.

4. Τα κράτη μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 2 σε σχέση με συγκεκριμένη υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας, εφόσον πληρούνται οι ακόλουθοι όροι:

α) τα μέτρα πρέπει:

i) να είναι αναγκαία για έναν από τους ακόλουθους λόγους:

- δημόσια τάξη, ιδίως πρόληψη, έρευνα, διαπίστωση και δίωξη εγκλημάτων, στα οποία περιλαμβάνονται η προστασία των ανηλίκων και η καταπολέμηση της πρόκλησης μίσους λόγω φυλής, φύλου, θρησκείας ή εθνικότητας, καθώς και οι παραβιάσεις της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας που αφορούν μεμονωμένα πρόσωπα,

- προστασία της δημόσιας υγείας,

- δημόσια ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένης της προάσπισης της εθνικής ασφάλειας και άμυνας,

- προστασία του καταναλωτή, περιλαμβανομένου και του επενδυτή·

ii) να στρέφονται κατά μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας η οποία βλάπτει τους στόχους που αναφέρονται στο σημείο i) ή συνιστά σοβαρό κίνδυνο που απειλεί να βλάψει τους προαναφερόμενους στόχους·

iii) να είναι ανάλογα προς τους στόχους αυτούς·

β) πριν από τη λήψη των εν λόγω μέτρων και ανεξαρτήτως τυχόν δικαστικών διαδικασιών, συμπεριλαμβανομένων των προκαταρκτικών διαδικασιών και ενεργειών που αναλαμβάνονται στα πλαίσια ποινικών ερευνών, το κράτος μέλος:

- έχει ζητήσει από το κράτος μέλος που αναφέρεται στην παράγραφο 1 να λάβει μέτρα και το τελευταίο δεν έλαβε μέτρα ή τα μέτρα ήταν ανεπαρκή,

- έχει κοινοποιήσει στην Επιτροπή και στο κράτος μέλος που αναφέρεται στην παράγραφο 1 την πρόθεσή του να λάβει τέτοια μέτρα.

5. Τα κράτη μέλη μπορούν, σε έκτακτες περιπτώσεις, να παρεκκλίνουν από τους όρους που αναφέρονται στην παράγραφο 4 στοιχείο β). Στην περίπτωση αυτή, τα μέτρα πρέπει να κοινοποιούνται το συντομότερο δυνατό στην Επιτροπή και στο κράτος μέλος που αναφέρεται στην παράγραφο 1, ανα-

φέροντας τους λόγους για τους οποίους το κράτος μέλος κρίνει ότι πρόκειται για επείγουσα κατάσταση.

6. Με την επιφύλαξη της δυνατότητας του κράτους μέλους να λάβει τα εν λόγω μέτρα, η Επιτροπή πρέπει να εξετάσει τη συμβατότητα των κοινοποιηθέντων μέτρων προς το κοινοτικό δίκαιο το ταχύτερο δυνατό. Εάν συμπεράνει ότι το μέτρο δεν συμβιβάζεται με το κοινοτικό δίκαιο, η Επιτροπή ζητεί από το εν λόγω κράτος μέλος να μη λάβει τα προβλεπόμενα μέτρα ή να τερματίσει επείγοντως τα ληφθέντα μέτρα.

[...]

Άρθρο 5

Γενικές πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται

1. Εκτός από άλλες προϋποθέσεις πληροφόρησης που προβλέπει το κοινοτικό δίκαιο, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι ο φορέας παροχής υπηρεσιών προσφέρει στους αποδέκτες του και στις αρμόδιες αρχές εύκολη, άμεση και συνεχή πρόσβαση στις ακόλουθες τουλάχιστον πληροφορίες:

α) επωνυμία του φορέα παροχής της υπηρεσίας·

β) γεωγραφική διεύθυνση στην οποία ο φορέας είναι εγκατεστημένος·

γ) στοιχεία που να επιτρέπουν την ταχεία επαφή και την άμεση και ουσιαστική επικοινωνία με τον φορέα παροχής της υπηρεσίας, συμπεριλαμβανομένης της ηλεκτρονικής του διεύθυνσης·

δ) εφόσον ο φορέας είναι εγγεγραμμένος σε εμπορικό μητρώο ή παρόμοιο δημόσιο μητρώο, το οικείο μητρώο και τον αριθμό εγγραφής του σε αυτό, ή ισοδύναμο τρόπο αναγνώρισης στο μητρώο αυτό·

ε) εφόσον η δραστηριότητα υπόκειται σε καθεστώς έγκρισης, τα στοιχεία της σχετικής εποπτικής αρχής·

στ) όσον αφορά τα νομοθετικώς κατοχυρωμένα επαγγέλματα:

- επαγγελματική ένωση ή παρόμοιο όργανο στο οποίο είναι εγγεγραμμένος ο φορέας παροχής υπηρεσιών,

- επαγγελματικό τίτλο και το κράτος μέλος όπου έχει χορηγηθεί,

- μνεία των επαγγελματικών κανόνων που ισχύουν στο κράτος μέλος εγκατάστασης, καθώς και του τρόπου πρόσβασης σ' αυτούς·

ζ) εφόσον η δραστηριότητα που ασκεί ο φορέας υπόκειται σε ΦΠΑ, τον αριθμό αναγνώρισης που αναφέρεται στο άρθρο 22 παράγραφος 1 της έκτης οδηγίας 77/388/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1977, περί εναρμόνισης των νομοθεσιών των κρατών μελών, των σχετικών με τους φόρους κύκλου εργασιών - Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας: ομοιόμορφη φορολογική βάση(29).

2. Εκτός από άλλες προϋποθέσεις πληροφόρησης που προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν τουλάχιστον ότι, όταν οι υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας αναφέρονται σε τιμές, αυτές πρέπει να αναγράφονται σαφώς και επακριβώς και, ειδικότερα, να αναφέρουν εάν περιλαμβάνουν φόρο και έξοδα αποστολής.

Τμήμα 2: Εμπορικές επικοινωνίες

Άρθρο 6

Παρεχόμενες πληροφορίες

Εκτός από άλλες προϋποθέσεις πληροφόρησης που προβλέπονται από το κοινοτικό δίκαιο, τα κράτη μέλη εξασφαλίζουν ότι οι εμπορικές επικοινωνίες που συνιστούν υπηρεσία της κοινωνίας της πληροφορίας ή αποτελούν μέρος της πληρούν τουλάχιστον τους ακόλουθους όρους:

α) η εμπορική επικοινωνία πρέπει να είναι σαφώς αναγνωρίσιμη·

β) το φυσικό ή νομικό πρόσωπο για λογαριασμό του οποίου γίνεται η εμπορική επικοινωνία πρέπει να είναι σαφώς αναγνωρίσιμο·

γ) οι προσφορές όπως είναι οι εκπτώσεις, τα πριμ και τα δώρα, εφόσον επιτρέπονται από το κράτος μέλος στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο φορέας παροχής υπηρεσιών, πρέπει να είναι σαφώς αναγνωρίσιμες, η πρόσβαση στους όρους υπό τους οποίους μπορεί κανείς να επωφεληθεί από τις προσφορές πρέπει να είναι εύκολη, οι δε όροι να παρουσιάζονται σαφώς και επακριβώς·

δ) οι διαφημιστικοί διαγωνισμοί ή παιχνίδια, εφόσον επιτρέπονται από το κράτος μέλος στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο φορέας παροχής υπηρεσιών, οφείλουν να είναι σαφώς αναγνωρίσιμα, η πρόσβαση στους όρους συμμετοχής πρέπει να είναι εύκολη, οι δε όροι να παρουσιάζονται σαφώς και επακριβώς.

Άρθρο 17

Εξώδικος διακανονισμός των διαφορών

1. Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, σε περιπτώσεις διαφωνίας μεταξύ ενός φορέα παροχής και ενός αποδέκτη μιας υπηρεσίας της κοινωνίας της πληροφορίας, η νομοθεσία τους να μην εμποδίζει τη χρήση των υπαρχόντων βάσει του εθνικού δικαίου μηχανισμών εξώδικης επίλυσης των διαφορών, συμπεριλαμβανομένων των κατάλληλων ηλεκτρονικών μέσων.

2. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τα αρμόδια όργανα εξώδικης επίλυσης των διαφορών, και ιδίως των καταναλωτικών διαφορών, να ενεργούν κατά τρόπο ο οποίος παρέχει τις δέουσες οικονομικές εγγυήσεις στα ενδιαφερόμενα μέρη.

3. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν τα αρμόδια όργανα εξώδικης επίλυσης των διαφορών να ενημερώνουν την Επιτροπή σχετικά με σημαντικές αποφάσεις που λαμβάνουν όσον αφορά τις υπηρεσίες της κοινωνίας της πληροφορίας και σχετικά με τις πρακτικές, τα συναλλακτικά ήθη και έθιμα του ηλεκτρονικού εμπορίου.

8. Η Οδηγία 2002/65/ΕΚ για την εξ αποστάσεως παροχή χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές [άρθρα 1-5, 14]

Άρθρο 1

Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής

1. Αντικείμενο της παρούσας οδηγίας είναι η προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές.

2. Όσον αφορά τις συμβάσεις που αφορούν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες οι οποίες περιλαμβάνουν μια αρχική συμφωνία παροχής υπηρεσίας και ακολούθως διαδοχικές πράξεις ή σειρά διακριτών πράξεων της αυτής φύσεως που κλιμακώνονται χρονικά, οι διατάξεις της παρούσας οδηγίας εφαρμόζονται μόνο στην αρχική συμφωνία.

Αν δεν υπάρχει αρχική συμφωνία παροχής υπηρεσίας αλλά οι διαδοχικές ή διακριτές πράξεις της αυτής φύσεως που κλιμακώνονται χρονικά, διενεργούνται μεταξύ των ίδιων συμβαλλομένων μερών, τα άρθρα 3 και 4 εφαρμόζονται μόνο κατά τη διενέργεια της πρώτης πράξης. Όταν όμως δεν έχει διενεργηθεί πράξη της ίδιας φύσης για διάστημα άνω του ενός έτους, η διενέργεια της επόμενης πράξης θεωρείται ως η πρώτη μιας νέας σειράς πράξεων και, συνεπώς, εφαρμόζονται τα άρθρα 3 και 4.

Άρθρο 2

Ορισμοί

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

α) "σύμβαση εξ αποστάσεως": κάθε σύμβαση που αφορά χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και συνάπτεται μεταξύ ενός προμηθευτή και ενός καταναλωτή, στο πλαίσιο συστήματος εξ αποστάσεως πώλησης ή παροχής υπηρεσιών οργανωμένου από τον προμηθευτή, ο οποίος χρησιμοποιεί αποκλειστικά, για τη σύμβαση αυτή, ένα ή περισσότερα μέσα επικοινωνίας εξ αποστάσεως, μέχρι και τη στιγμή σύναψης της σύμβασης·

β) "χρηματοοικονομική υπηρεσία": κάθε υπηρεσία τραπεζικής, πιστωτικής, ασφαλιστικής ή επενδυτικής φύσεως, ή σχετική με ατομικές συντάξεις ή με πληρωμές·

γ) "προμηθευτής": κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, το οποίο, ενεργώντας στο πλαίσιο της εμπορικής ή επαγγελματικής του ιδιότητας, παρέχει συμβατικώς υπηρεσίες που αποτελούν αντικείμενο συμβάσεων εξ αποστάσεως·

δ) "καταναλωτής": κάθε φυσικό πρόσωπο το οποίο, στο πλαίσιο συμβάσεων εξ αποστάσεως, ενεργεί για σκοπούς εκτός του πεδίου της εμπορικής ή επαγγελματικής του δραστηριότητας·

ε) "μέσο επικοινωνίας εξ αποστάσεως": κάθε μέσο το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί, χωρίς την αυτοπρόσωπη και ταυτόχρονη παρουσία του προμηθευτή και του καταναλωτή, για την εξ αποστάσεως εμπορία υπηρεσίας μεταξύ των μερών αυτών·

στ) "σταθερό μέσο": κάθε μέσο που επιτρέπει στον καταναλωτή να αποθηκεύει πληροφορίες απευθυνόμενες προσωπικά σε αυτόν, κατά τρόπο προσπελάσιμο για μελλοντική αναφορά επί χρονικό διάστημα επαρκές για τους σκοπούς που εξυπηρετούν οι πληροφορίες, και το οποίο επιτρέπει την ακριβή αναπαραγωγή των αποθηκευμένων πληροφοριών·

ζ) "φορέας ή προμηθευτής μέσου επικοινωνίας εξ αποστάσεως": κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, του οποίου η εμπορική ή η επαγγελματική δραστηριότητα συνίσταται στη διάθεση ενός ή περισσότερων μέσων επικοινωνίας εξ αποστάσεως στους προμηθευτές.

Άρθρο 3

Πληροφόρηση του καταναλωτή πριν από τη σύναψη της σύμβασης εξ αποστάσεως

1. Ο καταναλωτής σε εύθετο χρόνο και προτού δεσμευθεί από μια εξ αποστάσεως σύμβαση ή προσφορά, λαμβάνει τις πληροφορίες που αφορούν:

1. Τον προμηθευτή

α) την ταυτότητα και την κύρια δραστηριότητα του προμηθευτή, τη γεωγραφική διεύθυνση στην οποία είναι εγκατεστημένος ο προμηθευτής, καθώς και κάθε άλλη γεωγραφική διεύθυνση που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τις σχέσεις του καταναλωτή με τον προμηθευτή·

β) την ταυτότητα του αντιπροσώπου του προμηθευτή που είναι εγκατεστημένος στο κράτος μέλος διαμονής του καταναλωτή και τη γεωγραφική διεύθυνση που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τις σχέσεις του καταναλωτή με τον αντιπρόσωπο, όταν υπάρχει αντιπρόσωπος·

γ) εάν οι επαγγελματικές επαφές του καταναλωτή έγιναν με άλλον επαγγελματία πλην του προμηθευτή, την ταυτότητα του εν λόγω επαγγελματία, την ιδιότητα με την οποία ενεργεί έναντι του καταναλωτή, και τη γεωγραφική διεύθυνση που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τις σχέσεις μεταξύ του καταναλωτή και του επαγγελματία·

δ) όταν ο προμηθευτής είναι καταχωρημένος σε εμπορικό ή αντίστοιχο δημόσιο μητρώο, το εμπορικό μητρώο στο οποίο είναι εγγεγραμμένος ο προμηθευτής και τον αριθμό καταχώρησής του ή ισοδύναμο μέσο αναγνώρισης στο εν λόγω μητρώο·

ε) όταν η δραστηριότητα του προμηθευτή υπόκειται σε καθεστώς έγκρισης, τα στοιχεία της αρμόδιας εποπτεύουσας αρχής·

2. Τη χρηματοοικονομική υπηρεσία

α) περιγραφή των κυριοτέρων χαρακτηριστικών στοιχείων της χρηματοοικονομικής υπηρεσίας·

β) το συνολικό τίμημα που πρέπει να πληρώσει ο καταναλωτής στον προμηθευτή για τη χρηματοοικονομική υπηρεσία, συμπεριλαμβανομένων όλων των συναφών τελών, επιβαρύνσεων και δαπανών και όλων των φόρων που εισπράττονται μέσω του προμηθευτή, ή, εάν δεν μπορεί να προσδιοριστεί το ακριβές τίμημα, τη βάση υπολογισμού του, κατά τρόπον ώστε να μπορεί να το ελέγξει ο καταναλωτής·

γ) ενδεχομένως, κοινοποίηση οποια αναφέρει ότι η χρηματοοικονομική υπηρεσία συνδέεται με τίτλους που συνεπάγονται ειδικούς κινδύνους συνδεόμενους με τα ειδικά χαρακτηριστικά ή τις πράξεις που πρέπει να εκτελεστούν ή των οποίων η τιμή εξαρτάται από τις διακυμάνσεις στις κεφαλαιαγορές επί των οποίων ο προμηθευτής δεν έχει καμία επίδραση, καθώς και ότι οι επιδόσεις του παρελθόντος δεν αποτελούν δείκτη για τις μελλοντικές επιδόσεις·

δ) μνεία της ενδεχόμενης ύπαρξης άλλων φόρων ή/και δαπανών που δεν εισπράττονται μέσω του προμηθευτή ούτε χρεώνονται από αυτόν·

ε) τους τυχόν χρονικούς περιορισμούς της ισχύος των παρεχόμενων πληροφοριών·

στ) τις ρυθμίσεις σχετικά με την πληρωμή και την εκτέλεση·

ζ) το τυχόν ειδικό επιπλέον κόστος που συνεπάγεται για τον καταναλωτή η χρήση των μέσων επικοινωνίας εξ αποστάσεως, εάν αυτό το επιπλέον κόστος χρεώνεται.

3. Τη σύμβαση εξ αποστάσεως

α) την ύπαρξη ή μη δικαιώματος υπαναχώρησης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 6, και, εάν υπάρχει τέτοιο δικαίωμα, τη διάρκεια και τις προϋποθέσεις άσκησής του, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για το ποσό που ενδέχεται να υποχρεωθεί να πληρώσει ο καταναλωτής σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1, καθώς επίσης και τις συνέπειες της μη άσκησης αυτού του δικαιώματος·

β) την ελάχιστη διάρκεια της σύμβασης εξ αποστάσεως, εάν πρόκειται για σύμβαση παροχής χρηματοοικονομικών υπηρεσιών σε μόνιμη βάση ή περιοδικά·

γ) πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα που μπορεί να έχουν τα μέρη να προκαλέσουν την πρόωγη ή μονομερή λύση της σύμβασης εξ αποστάσεως δυνάμει των όρων της σύμβασης εξ αποστάσεως, συμπεριλαμβανομένων των σχετικών ποινών που προβλέπονται στη σύμβαση στις περιπτώσεις αυτές·

δ) πρακτικές οδηγίες για την άσκηση του δικαιώματος υπαναχώρησης, όπου να αναγράφεται, μεταξύ άλλων, η διεύθυνση στην οποία πρέπει να απευθύνεται η κοινοποίηση·

ε) το κράτος μέλος ή τα κράτη μέλη στη νομοθεσία των οποίων βασίζεται ο προμηθευτής για τη δημιουργία σχέσεων με τον καταναλωτή πριν από τη σύμβαση της σύμβασης εξ αποστάσεως·

στ) οποιαδήποτε συμβατική ρήτρα σχετικά με το δικαίο που εφαρμόζεται στη σύμβαση εξ αποστάσεως ή/και το αρμόδιο δικαστήριο·

ζ) τη γλώσσα ή τις γλώσσες στις οποίες παρέχονται οι όροι της σύμβασης και την αναφερόμενη στο παρόν άρθρο εκ των προτέρων πληροφόρηση, καθώς και τη γλώσσα ή τις γλώσσες στις οποίες ο προμηθευτής, σε συμφωνία με τον καταναλωτή, αναλαμβάνει την υποχρέωση να επικοινωνεί κατά τη διάρκεια της σύμβασης.

4. Την προσφυγή

α) την ύπαρξη ή έλλειψη εξωδικαστικών διαδικασιών υποβολής ενστάσεων και προσφυγών στις οποίες έχει πρόσβαση ο καταναλωτής που είναι μέρος στην εξ αποστάσεως σύμβαση και, αν υπάρχουν τέτοιες διαδικασίες, τον τρόπο με τον οποίο έχει πρόσβαση ο καταναλωτής·

β) την ύπαρξη κεφαλαίων εγγύησης ή άλλων ρυθμίσεων για την παροχή αποζημιώσεων, που δεν καλύπτονται από την οδηγία 94/19/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 1994, περί των συστημάτων εγγύησης των καταθέσεων(9) και από την οδηγία 97/9/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 3ης Μαρτίου 1997, σχετικά με τα συστήματα αποζημίωσης των επενδυτών(10).

2. Οι πληροφορίες που προβλέπονται στην παράγραφο 1, ο εμπορικός σκοπός των οποίων πρέπει να καθίσταται σαφής, παρέχονται κατά τρόπο σαφή και κατανοητό με κάθε ενδεικνυόμενο μέσο σε σχέση με το χρησιμοποιούμενο μέσο επικοινωνίας εξ αποστάσεως, λαμβανομένων δεόντως υπόψη ιδίως των αρχών της καλής πίστης που πρέπει να διέπει τις εμπορικές συναλλαγές και της προστασίας εκείνων που, σύμφωνα με τη νομοθεσία των κρατών μελών, είναι ανίκανοι προς δικαιοπραξία, όπως οι ανήλικοι.

3. Προκειμένου για επικοινωνίες, με φωνητική τηλεφωνία:

α) πρέπει να δηλώνεται σαφώς στην αρχή οποιασδήποτε συνομιλίας με τον καταναλωτή, η ταυτότητα του προμηθευτή και ο εμπορικός σκοπός του τηλεφωνήματος που κάνει ο προμηθευτής·

β) υπό την επιφύλαξη της τυπικής συγκατάθεσης του καταναλωτή, μόνον οι παρακάτω πληροφορίες πρέπει να παρέχονται:

- η ταυτότητα του προσώπου που έρχεται σε επαφή με τον καταναλωτή και η σχέση του με τον προμηθευτή,

- η περιγραφή των κυριοτέρων στοιχείων της χρηματοοικονομικής υπηρεσίας,

- το συνολικό τίμημα που πρέπει να πληρώσει ο καταναλωτής στον προμηθευτή για τη χρηματοοικονομική υπηρεσία, συμπεριλαμβανομένων όλων των φόρων που εισπράττονται μέσω του προμηθευτή, ή, εάν δεν μπορεί να προσδιοριστεί το ακριβές τίμημα, η βάση υπολογισμού του, κατά τρόπον ώστε να μπορεί να το ελέγξει ο καταναλωτής,

- μνεία της ενδεχόμενης ύπαρξης άλλων φόρων ή/και δαπανών που δεν εισπράττονται μέσω του προμηθευτή ούτε χρεώνονται από αυτόν,

- η ύπαρξη ή μη δικαιώματος υπαναχώρησης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 6, και, εάν υπάρχει τέτοιο δικαίωμα, η διάρκεια και οι προϋποθέσεις άσκησής του, συμπεριλαμβανομένων πληροφοριών για το ποσό που ενδέχεται να υποχρεωθεί να πληρώσει ο καταναλωτής σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1.

Ο προμηθευτής οφείλει να πληροφορεί τον καταναλωτή αφενός ότι, κατόπιν αιτήματός του, μπορεί να λάβει και άλλες πληροφορίες, αφετέρου δε, για τη φύση των πληροφοριών αυτών. Εν πάση περιπτώσει, ο προμηθευτής του παρέχει όλες τις πληροφορίες όταν εκτελεί τις κατά το άρθρο 5 υποχρεώσεις του.

4. Οι πληροφορίες σχετικά με συμβατικές υποχρεώσεις, οι οποίες πρέπει να ανακοινώνονται στον καταναλωτή κατά την περίοδο πριν από τη σύναψη της σύμβασης, πρέπει να είναι σύμφωνες με τις συμβατικές υποχρεώσεις που θα απέρρεαν από τη νομοθεσία που θα εφαρμοζόταν κατά τεκμήριο στη σύμβαση εξ αποστάσεως, εάν η τελευταία είχε συναφθεί.

Άρθρο 4

Πρόσθετες απαιτήσεις πληροφόρησης

1. Όταν οι διατάξεις της κοινοτικής νομοθεσίας που διέπουν τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες συνεπάγονται απαιτήσεις εκ των προτέρων πληροφόρησης, οι οποίες προστίθενται σε αυτές που απαριθμούνται στο άρθρο 3 παράγραφος 1, οι εν λόγω απαιτήσεις εξακολουθούν να ισχύουν.

2. Εν αναμονή περαιτέρω εναρμόνισης, τα κράτη μέλη μπορούν να διατηρούν σε ισχύ ή να εισάγουν αυστηρότερες διατάξεις σχετικά με τις απαιτήσεις εκ των προτέρων πληροφόρησης, εφόσον οι διατάξεις αυτές είναι συμβατές με το κοινοτικό δίκαιο.

3. Τα κράτη μέλη ανακοινώνουν στην Επιτροπή τις εθνικές διατάξεις σχετικά με τις απαιτήσεις εκ των προτέρων πληροφόρησης σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 2 του παρόντος άρθρου, όταν οι απαιτήσεις αυτές προστίθενται σε αυτές που απαριθμούνται στο άρθρο 3 παράγραφος 1. Η Επιτροπή λαμβάνει υπόψη της τις γνωστοποιούμενες εθνικές διατάξεις, κατά την εκπόνηση της έκθεσης που αναφέρεται στο άρθρο 20 παράγραφος 2.

4. Η Επιτροπή, προκειμένου να εξασφαλίσει ένα υψηλό επίπεδο διαφάνειας με κάθε κατάλληλο μέσο, φροντίζει ώστε οι πληροφορίες που της γνωστοποιούνται για τις εθνικές διατάξεις, να διαβιβάζονται επίσης στους καταναλωτές και στους προμηθευτές.

Άρθρο 5

Ανακοίνωση των συμβατικών όρων και των εκ των προτέρων πληροφοριών

1. Ο προμηθευτής ανακοινώνει στον καταναλωτή όλους τους όρους της σύμβασης, καθώς και τις πληροφορίες που αναφέρονται στο άρθρο 3 παράγραφος 1 και στο άρθρο 4, σε χαρτί ή σε άλλο σταθερό μέσο, το οποίο τίθεται σε εύθετο χρόνο στη διάθεση του καταναλωτή και στο οποίο έχει αυτός πρόσβαση, πριν να δεσμευτεί από σύμβαση εξ αποστάσεως ή προσφορά.

2. Ο προμηθευτής εκπληρώνει την δυνάμει της παραγράφου 1 υποχρέωσή του αμέσως μετά τη σύναψη της σύμβασης εξ αποστάσεως, εάν αυτή έχει συναφθεί κατόπιν αιτήματος του καταναλωτή με τη χρησιμοποίηση μέσου επικοινωνίας εξ αποστάσεως, το οποίο δεν επιτρέπει να ανακοινωθούν οι συμβατικοί όροι και οι πληροφορίες σύμφωνα με την παράγραφο 1.

3. Όσο διαρκεί η συμβατική σχέση, ο καταναλωτής δικαιούται, κατόπιν αιτήματός του, να λαμβάνει τους συμβατικούς όρους σε χαρτί. Επιπλέον, ο καταναλωτής δικαιούται να αλλάζει το χρησιμοποιούμενο μέσο εξ αποστάσεως επικοινωνίας, εκτός εάν αυτό είναι ασυμβίβαστο με τη συναφθείσα σύμβαση εξ αποστάσεως ή με τη φύση της παρεχόμενης χρηματοοικονομικής υπηρεσίας.

Άρθρο 14

Ένδικη προσφυγή

1. Τα κράτη μέλη προωθούν τη θέσπιση ή ανάπτυξη εξωδικαστικών διαδικασιών υποβολής ενστάσεων και προσφυγών οι οποίες είναι κατάλληλες και αποτελεσματικές για την επίλυση διαφορών επί κα-

ταναλωτικών θεμάτων που αφορούν τις εξ αποστάσεως παρεχόμενες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.

2. Τα κράτη μέλη ενθαρρύνουν ιδίως τα όργανα που είναι υπεύθυνα για την εξωδικαστική λύση των διαφορών να συνεργάζονται για να επιλύονται οι διασυνοριακές διαφορές που αφορούν τις εξ αποστάσεως παρεχόμενες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.